

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΠΕΛΟΠΟΝΝΗΣΟΥ
ΣΧΟΛΗ ΑΝΘΡΩΠΙΣΤΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ
ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΣΜΙΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ
ΤΜΗΜΑ ΦΙΛΟΛΟΓΙΑΣ

ΕΘΝΙΚΟ ΚΑΙ ΚΑΠΟΔΙΣΤΡΙΑΚΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΑΘΗΝΩΝ
ΦΙΛΟΣΟΦΙΚΗ ΣΧΟΛΗ
ΤΜΗΜΑ
ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ - ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΗΣ - ΨΥΧΟΛΟΓΙΑΣ

ΔΙΑΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΟ ΚΑΙ ΔΙΑΤΜΗΜΑΤΙΚΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ
ΣΠΟΥΔΩΝ «ΗΘΙΚΗ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ»

Η ΕΝΤΑΞΗ ΤΩΝ ΜΕΤΑΝΑΣΤΩΝ ΣΤΗ ΣΥΧΓΧΡΟΝΗ ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΚΟΙΝΩΝΙΑ

Του

Βασιλείου Γ. ΤΣΙΓΑΡΙΔΗ

Διπλωματούχου Τμήματος Κοινωνιολογίας του Παντείου
Πανεπιστημίου

(2005)

Επιβλέπων Καθηγητής : Κουντούρης Εμμανουήλ Λέκτορας
Οικονομικού Τμήματος του Εθνικού και Καποδιστριακού
Πανεπιστημίου Αθηνών.

Συνεπιβλέποντες : Πολίτης Ν. Γεώργιος Επίκουρος
Καθηγητής Κοινωνικής Φιλοσοφίας του Πανεπιστημίου Αθηνών.

Παντελόπουλος Γεώργιος : Δρ. Οικονομικών

Καλαμάτα, Ιούνιος 2016

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Η μετεγκατάσταση ανθρώπων με τη μορφή μετανάστευσης αποτελεί φαινόμενο διαχρονικό, εντοπιζόμενο ακόμα και από την εποχή της προϊστορίας. Και αυτό διότι η μετανάστευση αποτελεί επιλογή που είναι δυνατό να δικαιολογηθεί από μια σειρά παραγόντων και αιτιών, που διαφοροποιούνται ανάλογα με την εκάστοτε περίπτωση κι εποχή.

Οι συνηθέστεροι λόγοι που αναγκάζουν τους ανθρώπους να μεταναστεύσουν σχετίζονται, κυρίως, με την αδυναμία επιβίωσης και εξασφάλισης εργασίας, με την αποφυγή πολεμικών συρράξεων, αλλά και με μη αναστρέψιμες καταστροφές που προκαλούνται στο φυσικό περιβάλλον και καθιστούν τη διαβίωση σε συγκεκριμένο γεωγραφικό σημείο, αδύνατη. Βεβαίως, οι αιτίες αυτές είναι οι κυριότερες και δεν είναι οι μόνες.

Τέλος, η ένταξη των μεταναστών στη χώρα υποδοχής και συγκεκριμένα στη σύγχρονη ελληνική κοινωνία, η οποία βιώνει κατά τα τελευταία χρόνια σημαντική οικονομική κρίση, αποτελεί ένα κρίσιμο θέμα, το οποίο θα πρέπει να επιλυθεί και να ενσωματωθεί άμεσα στην πολιτική ατζέντα της χώρας.

Λέξεις κλειδιά: μετανάστευση, ένταξη, ενσωμάτωση, σύγχρονη ελληνική κοινωνία

ABSTRACT

The relocation of people in the form of migration is a recurring phenomenon, even being located and since the prehistory. This is because migration is a choice that can be justified by a number of factors and causes, which vary according to the individual case and time.

The most common reasons that force people to migrate associated mainly with the impossibility of survival and job security, to avoid wars, but with irreversible damage caused to the natural environment and make living in a specific geographical point, impossible. Of course, these causes are major and are not the only ones.

Finally, the integration of migrants in the host country and particularly in contemporary Greek society, which is experiencing in recent years a major financial crisis is a critical issue that must be resolved and integrated directly in the political agenda of the country.

Keywords: migration, integration, integration, modern Greek society

Περιεχόμενα

ΠΕΡΙΛΗΨΗ	2
ABSTRACT	3
ΠΡΟΛΟΓΟΣ	6
ΕΙΣΑΓΩΓΗ	7
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1. ΤΟ ΦΑΙΝΟΜΕΝΟ ΤΗΣ ΜΕΤΑΝΑΣΤΕΥΣΗΣ	8
1.1 ΙΣΤΟΡΙΚΗ ΑΝΑΔΡΟΜΗ	8
1.2 ΜΕΤΑΝΑΣΤΕΥΣΗ-ΟΡΙΣΜΟΣ	10
1.3 ΕΙΔΗ ΜΕΤΑΝΑΣΤΕΥΤΙΚΗΣ ΚΙΝΗΣΗΣ.....	12
1.4 ΑΙΤΙΑ ΜΕΤΑΝΑΣΤΕΥΣΗΣ	14
1.5 ΕΠΙΠΤΩΣΕΙΣ ΜΕΤΑΝΑΣΤΕΥΣΗΣ.....	16
1.5.1 Οικονομικές επιπτώσεις.....	16
1.5.2 Κοινωνικο-πολιτισμικές επιπτώσεις	18
1.5.3 Οι πολιτισμικές επιπτώσεις της μετανάστευσης	24
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2. Η ΜΕΤΑΝΑΣΤΕΥΣΗ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ	25
2.1 ΤΑ ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΤΙΚΑ ΤΗΣ ΜΕΤΑΝΑΣΤΕΥΣΗΣ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ	25
2.2 ΤΑ ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΤΙΚΑ ΤΩΝ ΜΕΤΑΝΑΣΤΩΝ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ	30
2.3 Η ΕΛΛΑΔΑ ΩΣ ΧΩΡΑ ΥΠΟΔΟΧΗΣ ΜΕΤΑΝΑΣΤΩΝ	35
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3. Η ΕΝΤΑΞΗ ΤΩΝ ΜΕΤΑΝΑΣΤΩΝ	39
3.1 Η ΕΝΝΟΙΑ ΤΗΣ ΕΝΤΑΞΗΣ ΚΑΙ ΕΝΣΩΜΑΤΩΣΗΣ	39
3.2 Η ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΕΝΤΑΞΗ ΤΩΝ ΜΕΤΑΝΑΣΤΩΝ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ	44
3.2.1 Παράγοντες κοινωνικής ένταξης.....	44
3.2.2 Συνθήκες διαβίωσης	46
3.2.3 Απασχόληση.....	50

3.2.4 Υγεία	55
3.2.5 Δημόσια διοίκηση	57
3.2.6 Εκπαίδευση	64
3.2.7 Γλώσσα	70
3.2.8 Θρησκεία	72
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4. ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ	79
ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΕΙΚΟΝΩΝ	81
ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΠΙΝΑΚΩΝ	83
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ	84
Ελληνική	84
Ξενόγλωσση	91

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Η πτυχιακή αυτή εργασία αποτελεί έργο προσωπικής μου προσπάθειας. Για να ολοκληρωθεί και να φτάσει στο επιθυμητό αυτό σημείο απαιτήθηκαν ώρες μελέτης, συγκέντρωσης και συλλογής πληροφοριών. Ευχαριστώ όλους όσους με βοήθησαν καθ' όλη την περίοδο εκπόνησης και συγγραφής δίνοντάς μου κουράγιο και στήριξη.

Ακόμα ευχαριστώ όλους τους διδάσκοντες του Μεταπτυχιακού για τις γνώσεις που μου προσέφεραν κατά τη διάρκεια των σπουδών μου και ειδικότερα, τους συνεπιβλέποντες α) Πολίτη Ν. Γεώργιο κ β) Παντελόπουλο Γεώργιο

Επίσης, ευχαριστώ θερμά τον επιβλέποντα καθηγητή μου Κουντούρη Εμμανουήλ για τις πολύτιμες συμβουλές, τις συστάσεις και τις κατευθυντήριες γραμμές που μου έδινε.

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Το φαινόμενο της μετανάστευσης υπάρχει από τα αρχαία χρόνια ακόμη, επηρεάζοντας την οικονομική και κοινωνική διάρθρωση της εκάστοτε χώρας. Η μετανάστευση, δηλαδή η μετακίνηση ατόμων και ομάδων και η εγκατάστασή τους σε ένα νέο κοινωνικοπολιτισμικό περιβάλλον, είναι ένα φαινόμενο συνυφασμένο με την ανθρώπινη ιστορία. Ωστόσο, στην εποχή μας, η μετανάστευση λόγω της συχνότητας και της έκτασής της, συνιστά για τις σύγχρονες κοινωνίες μια σύνθετη και πολυεπίπεδη πρόκληση.

Σκοπός της παρούσας διπλωματικής εργασίας είναι η ανάλυση του φαινομένου της μετανάστευσης στον ελλαδικό χώρο, καθώς και η παρουσίαση της κοινωνικής ένταξης και ενσωμάτωσης των μεταναστών στην σύγχρονη ελληνική κοινωνία.

Στο πρώτο κεφάλαιο αναλύεται το φαινόμενο της μετανάστευσης. Αρχικά δίνεται η Ιστορική αναδρομή, ο Ορισμός, τα Είδη μεταναστευτικής κίνησης και στη συνέχεια τα αίτια και οι επιπτώσεις της μετανάστευσης.

Το δεύτερο κεφάλαιο αφορά τη μετανάστευση στην Ελλάδα. Πιο συγκεκριμένα, παρουσιάζονται τα χαρακτηριστικά της μετανάστευσης, καθώς και των μεταναστών στην Ελλάδα. Επίσης, αναλύεται το ζήτημα της Ελλάδας ως χώρα υποδοχής μεταναστών.

Το τρίτο κεφάλαιο αφορά την ένταξη των μεταναστών. Πιο ειδικά αναλύονται η έννοια της ένταξης και ενσωμάτωσης, καθώς και η κοινωνική ένταξη των μεταναστών στην Ελλάδα (Παράγοντες κοινωνικής ένταξης, Συνθήκες διαβίωσης, Απασχόληση, Υγεία, Δημόσια διοίκηση, Εκπαίδευση, Θρησκεία).

Στο τελευταίο κεφάλαιο δίνονται τα συμπεράσματα της παρούσας πτυχιακής εργασίας.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1. ΤΟ ΦΑΙΝΟΜΕΝΟ ΤΗΣ ΜΕΤΑΝΑΣΤΕΥΣΗΣ

1.1 ΙΣΤΟΡΙΚΗ ΑΝΑΔΡΟΜΗ

Ο Rystad ¹ αναφέρει ότι το φαινόμενο της μετανάστευσης σε καμία περίπτωση δεν θα πρέπει να θεωρείται ως μια σύγχρονη κατάσταση. Ουσιαστικά, η ανθρώπινη ιστορία αποτελεί μια συνεχή ροή μετεγκαταστάσεων των ατόμων. Οι προϊστορικοί ακόμα, άνθρωποι μετακινούνταν συνεχώς λόγω της εξάρτησης της διατροφής τους από το κυνήγι, που τους επέβαλλε συχνές μετακινήσεις.

Ο Rystad ² προσδιορίζει 4 βασικές περιόδους σε σχέση με τη διεθνή μετανάστευση, που καλύπτουν την εποχή από τον 19ο αιώνα μέχρι και σήμερα.

Η πρώτη περίοδος εκτείνεται από τα μέσα του 19ου αιώνα μέχρι και το ξέσπασμα του Πρώτου Παγκοσμίου Πολέμου και χαρακτηρίζεται από την ελεύθερη μετανάστευση ανάμεσα στην Ευρώπη και σε χώρες πέρα από τον Ατλαντικό, όπως τη Βόρεια Αμερική και την Αυστραλία. Εκτός από την περιοχή της Ρωσίας, τη περίοδο αυτή δεν υπήρχε κανένας περιορισμός στις διακρατικές μετακινήσεις, ενώ δεν απαιτούνταν η κατοχή διαβατηρίου. Επί της ουσίας, οι άνθρωποι αναζητούσαν εργασία σε κάποια άλλη χώρα, χωρίς να χρειάζεται να λάβουν κάποιου είδους άδεια.

Η δεύτερη περίοδος καλύπτει τα έτη μεταξύ του Πρώτου Παγκόσμιου Πολέμου και της ολοκλήρωσης του Δεύτερου Παγκόσμιου Πολέμου, όπου εισήχθη για πρώτη φορά έλεγχος στις διεθνείς μετακινήσεις. Το διαβατήριο αποτέλεσε βασικό εργαλείο ελέγχου στη περιοχή των συνόρων της εκάστοτε χώρας. Με την ολοκλήρωση και του Δεύτερου Παγκοσμίου Πολέμου, οι περιορισμοί στις μετακινήσεις παρέμειναν, αλλά υπό το πρίσμα της διευκόλυνσης κάλυψης των αναγκών σε εργατικό δυναμικό από εγχώριο, πρωτίστως, προσωπικό,

---

¹ Rystad (1992:32)

² Rystad (1992:41)

δεδομένου ότι τα επίπεδα ανεργίας ήταν αρκετά υψηλά κατά τις δεκαετίες του 1920 και του 1930.

Η τρίτη περίοδος εκτείνεται τα επόμενα έτη μέχρι και το 1973-1974, όπου άρχισαν να λαμβάνονται επιπλέον μέτρα σε σχέση με τις μετακινήσεις στη Δυτική Ευρώπη. Οι περιορισμοί όμως, ήταν σχετικά χαλαροί, διότι η εκβιομηχάνιση στις χώρες της Δυτικής Ευρώπης καθιστούσε αναγκαία τη προσέλκυση επιπλέον εργατικού δυναμικού και από λοιπές χώρες. Η περίοδος αυτή χαρακτηρίζεται από τις μαζικές μετακινήσεις πληθυσμών από την Ανατολική Γερμανία, αλλά και άλλες χώρες της Ανατολικής Ευρώπης, κατά τη διάρκεια του Ψυχρού Πολέμου, αλλά και τη μετεγκατάσταση πληθυσμών από αποικίες της Αγγλίας, της Γαλλίας, της Ολλανδίας και της Πορτογαλίας. Κατά τη περίοδο αυτή, οι μετακινήσεις εργατικού δυναμικού ήταν προσωρινές και οι μετανάστες, μετά τη πάροδο κάποιων ετών, είχαν τη πρόθεση να επιστρέψουν στη γενέτειρα χώρα τους³.

Η τελευταία περίοδος εκτείνεται από το 1974 μέχρι και σήμερα και έχει ως κύριο γνώρισμα τους αυστηρούς ελέγχους σε σχέση με τη δυνατότητα μετανάστευσης. Αν και οι μεταναστευτικές ροές προς τη Δυτική Ευρώπη δεν έχουν το μαζικό χαρακτήρα προηγούμενων δεκαετιών, εξακολουθεί να υπάρχει ένας σημαντικός αριθμός ατόμων, που επιδιώκει να μεταναστεύσει σε χώρες της περιοχής αυτής για οικογενειακούς, πολιτικούς, οικονομικούς και λοιπούς λόγους.

Όσον αφορά τα σύγχρονα χαρακτηριστικά των μεταναστευτικών πληθυσμών, εντοπίζονται τα κάτωθι⁴:

- Εντοπίζεται πολυπλοκότητα σε σχέση με τις χώρες προέλευσης και υποδοχής. Στην Ευρώπη, πέρα από τις χώρες του Βορρά, τα μεταναστευτικά ρεύματα κινούνται προς το νότιο τμήμα της, σε χώρες, όπως η Ισπανία και η Ελλάδα.

---

³ Μπαγκαβός & Παπαδοπούλου (2003:63).

⁴ Βλαχάδη (2009:97)

- Υφίσταται μεγάλη, σχετικά, ανομοιομορφία στις εθνικότητες των μεταναστών. Ειδικά για τη περίπτωση της Ελλάδας, μπορεί η πλειοψηφία των μεταναστών να προέρχεται από την Αλβανία, αλλά σύμφωνα με την απογραφή του 2001, υπήρχαν αλλοδαποί στη χώρα από 216 διαφορετικά κράτη.
- Εφόσον στις χώρες της νότιας Ευρώπης δεν υπήρχε μέχρι πρόσφατα κάποιο πλαίσιο μεταναστευτικής πολιτικής, οι περισσότεροι μετανάστες δεν διαθέτουν επίσημα έγγραφα και θεωρούνται παράνομοι.
- Στη νότια Ευρώπη, ο ρόλος της άτυπης ή «μαύρης» εργασίας είναι κρίσιμος, δεδομένου ότι την εξασκούν κυρίως μετανάστες. Αυτό δυσχεραίνει περισσότερο τη νομιμοποίησή τους, καθώς απαιτούνται αποδεικτικά παραστατικά παροχής εργασίας από τους εργοδότες.
- Η νέα μετανάστευση χαρακτηρίζεται από την αυξανόμενη γυναικεία μετανάστευση, που προκαλεί σημαντικές αλλαγές τόσο στην οργάνωση της εργασίας, όσο και στην οργάνωση των νοικοκυριών⁵.

1.2 ΜΕΤΑΝΑΣΤΕΥΣΗ-ΟΡΙΣΜΟΣ

Ως μετανάστευση νοείται η μετακίνηση ανθρώπων από ένα μέρος του κόσμου σε κάποιο άλλο γεωγραφικό σημείο, με σκοπό τη μόνιμη ή ημιμόνιμη κατοικία. Σύμφωνα με τον Green⁶, η μετανάστευση μπορεί να οριστεί ως <<μια διαδικασία μετακίνησης, είτε πέρα από κάθε διεθνή σύνορα, είτε εντός ενός κράτους. Καλύπτοντας κάθε είδους μετακίνησης των ανθρώπων, ανεξάρτητα από την απόσταση, τη σύνθεση και τις αιτίες

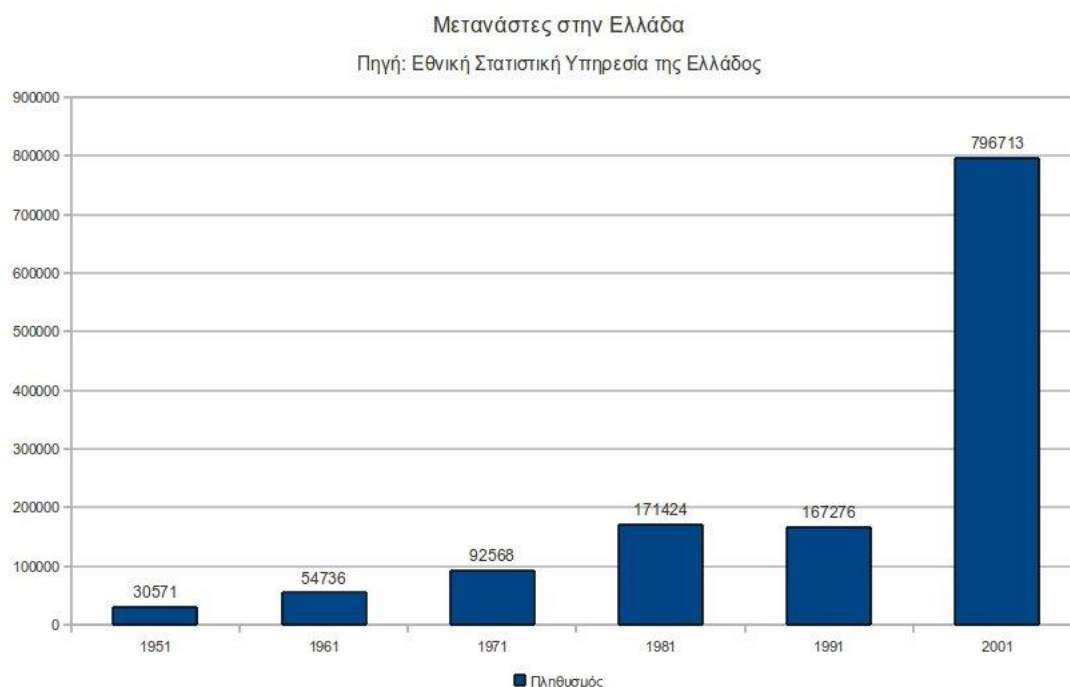
---

⁵ Βλαχάδη (2009:69).

⁶ Green (2004:99)

της, η μετανάστευση περιλαμβάνει, πρόσφυγες, εκτοπισθέντες, εκριζοθέντες και οικονομικούς μετανάστες>>.

Η εθνικότητα και ο τόπος γεννήσεως είναι δύο από τα βασικότερα κριτήρια προσδιορισμού του μεταναστευτικού πληθυσμού. Έτσι, ο πληθυσμός, που έχει τόπο γεννήσεως σε ξένη χώρα καλύπτει όλα τα άτομα, που έχουν μεταναστεύσει από τη χώρα γεννήσεως στη χώρα της τρέχουσας διαμονής τους. Τα άτομα αυτά όμως, διατηρούν την εθνικότητα της χώρας γεννήσεως, ενώ δύναται να περιλαμβάνονται και άτομα, που έχουν γεννηθεί στη φιλοξενούσα χώρα.

Εικόνα 1.1 Ο αριθμός των μεταναστών στην Ελλάδα την περίοδο 1951-2001. Πηγή : Εθνική Στατιστική Υπηρεσία Ελλάδος (www.statistics.gr)

Με αφορμή το καίριο ζήτημα των προσφύγων, που έχει ανακύψει στην Ελλάδα τη τρέχουσα περίοδο, κρίνεται σκόπιμο να αναφερθεί η διαφορά ανάμεσα στους μεταναστευτικούς και προσφυγικούς πληθυσμούς, για την αποφυγή συγχύσεων⁷.

⁷ Κανελλόπουλος και συν. (2006:88).

Οι πρόσφυγες εγκαταλείπουν τη χώρα καταγωγής τους με βίαιο τρόπο, συνήθως λόγω πολέμων, που απειλεί άμεσα τη ζωή τους. Η μετακίνησή τους, δηλαδή, δεν είναι οικειοθελής, αλλά αναγκαστική, προκειμένου να διαφυλάξουν τη δική τους ζωή, αλλά και των οικογενειών τους. Κι επειδή ακριβώς, η αλλαγή χώρας γίνεται βεβιασμένα, συνήθως, τα άτομα αυτά δεν διαθέτουν επίσημα έγγραφα για την εισαγωγή τους σε άλλα κράτη ⁸.

1.3 ΕΙΔΗ ΜΕΤΑΝΑΣΤΕΥΤΙΚΗΣ ΚΙΝΗΣΗΣ

Τα διάφορα είδη της μετανάστευσης εξαρτώνται συχνά από τη ροή και τον αριθμό των ατόμων που εμπλέκονται, τους λόγους που οφείλουν την κίνησή αυτή, το χρόνο που διαμένουν στον τόπο προορισμού, καθώς και τη φύση της εν λόγω μετανάστευσης. Ορισμένες μορφές της μετανάστευσης, οι οποίες διακρίθηκαν από διάφορους οικονομολόγους αναφέρονται παρακάτω.

Σύμφωνα με τον Αμερικανό οικονομολόγο Richmond Mayo-Smith⁹, η μετανάστευση διακρίνεται σε εσωτερική και εξωτερική. Ως εσωτερική ορίζεται η μετανάστευση, που αναφέρεται σε αλλαγή της κατοικίας εντός των εθνικών συνόρων, επαρχιών, πόλεων ή δήμων. Ένας εσωτερικός μετανάστης είναι κάποιος που κινείται εντός γεωγραφικών ορίων του ίδιου κράτους.

Ως εξωτερική ορίζεται η μετανάστευση, που αναφέρεται σε αλλαγή κατοικίας πέραν των εθνικών συνόρων. Ένας εξωτερικός μετανάστης είναι κάποιος, που κινείται σε μια διαφορετική χώρα. Οι εξωτερικοί μετανάστες ταξινομούνται περαιτέρω, ως νόμιμοι μετανάστες, παράνομοι μετανάστες και πρόσφυγες. Οι νόμιμοι μετανάστες είναι αυτοί, που έχουν εισέλθει και παραμένουν νόμιμα στη χώρα, έχοντας την απαιτούμενη άδεια παραμονής και εργασίας. Οι παράνομοι μετανάστες είναι εκείνοι, που μετακινούνται χωρίς νόμιμη άδεια, ενώ από την άλλη, οι πρόσφυγες είναι αυτοί, που

---

⁸ Κασιμάτη (2003:100-103).

⁹ Richmond Mayo-Smith (1890:8)

εγκαταλείπουν την πατρίδα τους, φοβούμενοι ότι θα διωχθούν και ως εκ τούτου, δεν μπορούν να ζητήσουν προστασία¹⁰.

Ο Άγγλος εθνολόγος και φιλόλογος Robert Gordon Latham¹¹ διακρίνει την μετανάστευση σε πρωτογενή και δευτερογενή. Ως πρωτογενή, όρισε την μετανάστευση ατόμων σε παρθένα ή μη κατοικημένα εδάφη. Αντιστοίχως, ως δευτερογενή όρισε την μετανάστευση, όπου μεταξύ του γηγενή πληθυσμού και των ατόμων που έχουν μεταναστεύσει εκεί, υφίσταται επαφή. Επιπλέον, επισημαίνει ότι η πρωτογενής μετανάστευση δεν επιφέρει κανένα πρόβλημα μεταξύ των μεταναστών και των ντόπιων κατοίκων, αλλά αντιθέτως η δευτερογενής μετανάστευση δύναται να προκαλέσει αντιδράσεις, οι οποίες πολλές φορές συνδέονται με κρούσματα επιθετικότητας και βίας.

Η μετανάστευση επίσης, διακρίνεται σε εκούσια και ακούσια ή αναγκαστική μετανάστευση. Εκούσια μετανάστευση σημαίνει στην ουσία την μετεγκατάσταση ατόμων ή ομάδων σύμφωνα με τις προσωπικές τους επιθυμίες. Οι άνθρωποι αποφασίζουν να μετακινηθούν σε μια νέα θέση για πολλούς λόγους. Συνήθως, εκείνοι που μεταναστεύουν εθελοντικά συχνά επικαλούνται οικονομικούς λόγους. Επιπλέον, οι άνθρωποι, που επιθυμούν να μετακινηθούν, πρωτίστως αξιολογούν τους παράγοντες ώθησης και παράγοντες έλξης, κρίνουν την παρούσα θέση τους και επιλέγουν τον τόπο προορισμού, πριν από τη λήψη μιας απόφασης.

Η αναγκαστική μετανάστευση περιλαμβάνει όχι μόνο τους πρόσφυγες και τους αιτούντες ασύλου, οι οποίοι διέφυγαν λόγω πολέμου ή πολιτικής καταπίεσης, αλλά και ανθρώπους, που έχουν εκτοπιστεί από τα σπίτια τους ως αποτέλεσμα ορισμένων φυσικών καταστροφών. Επίσης, αναγκαστική μετανάστευση θεωρείται και η εμπορία των ανθρώπων, με ιδιαίτερη έμφαση να δίνεται στις γυναίκες και τα παιδιά, που συνήθως προορίζονται προς πώληση ή την πορνεία¹².

Η επιστημονική βιβλιογραφία αναφέρει επιπλέον, τις εξής διακρίσεις. Με παράμετρο τον χρόνο παραμονής, διακρίνεται σε μόνιμη και προσωρινή

---

¹⁰ Σαμπατάκου (2008:77).

¹¹ Robert Gordon Latham (1851:6)

¹² Ναξάκης, & Χλέτσος (2001:74).

(ή βραχυπρόθεσμη). Ως μόνιμη μετανάστευση θεωρείται, όταν κάποιος κινείται από το ένα μέρος στο άλλο και δεν έχει σχέδια να επαναπατριστεί. Αντιστοίχως, η προσωρινή μετανάστευση περιορίζεται από το χρόνο, κυρίως για βιοτικούς ή επαγγελματικούς λόγους ή σπουδές. Επιπλέον, η μετανάστευση διακρίνεται σε ατομική και ομαδική. Ως ατομική η ανεξάρτητη μετανάστευση ορίζεται, όταν πρόκειται για μετανάστευση μεμονωμένων ατόμων. Ως ομαδική νοείται, όταν πραγματοποιούνται μετακινήσεις ατόμων κατά μάζες¹³.

Η μετανάστευση διακρίνεται σε συντηρητική και σε καινοτόμο ή ανανεωτική. Οι συγκεκριμένες κατηγορίες μετανάστευσης ουσιαστικά υποδεικνύουν την κατάληξη του μετανάστη σε οικονομικό και κοινωνικό επίπεδο. Έτσι, ως συντηρητική νοείται εκείνη, που δεν επέφερε ουσιαστικά αποτελέσματα, είναι αμετάβλητη και έχει αρνητικό αντίκτυπο. Ενώ αντιθέτως, η ανανεωτική μετανάστευση είναι, όταν υφίσταται μεταβολή του τρόπου ζωής του μετανάστη και η μετανάστευση έχει θετικό αντίκτυπο. Τέλος, πλήρης μετανάστευση νοείται όταν η μετακίνηση των πληθυσμών είναι οριστική. Στις περιπτώσεις αυτές συχνά οι μετανάστες δεν διατηρούν μόνιμη κατοικία στη χώρα προέλευσης τους¹⁴.

1.4 ΑΙΤΙΑ ΜΕΤΑΝΑΣΤΕΥΣΗΣ

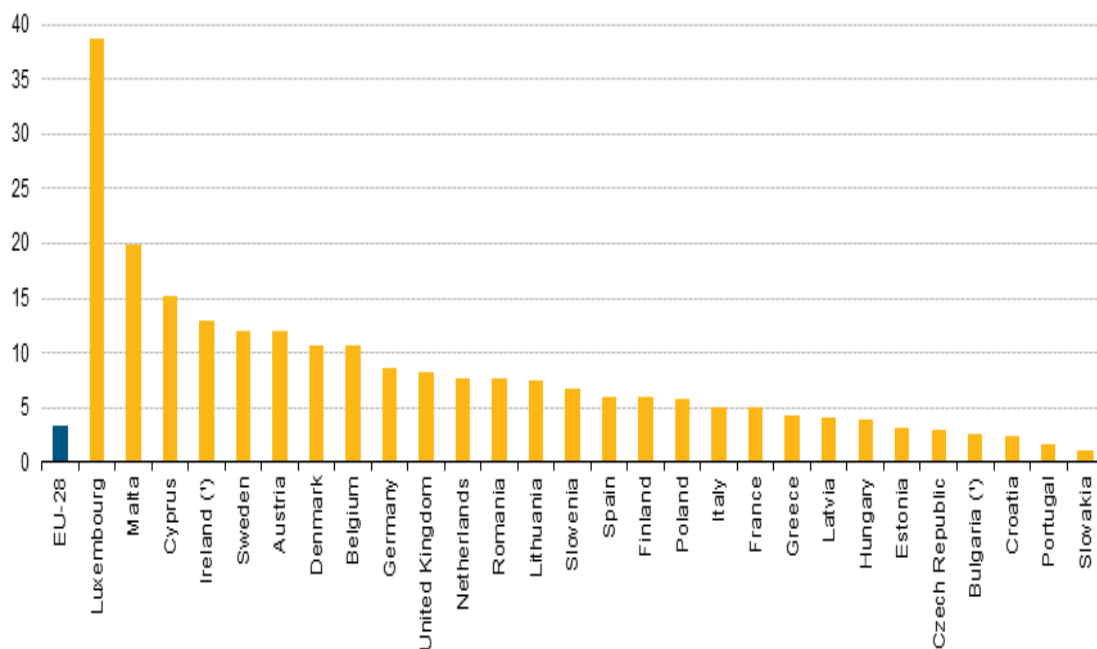
Το κάθε άτομο ωθείται σε μετανάστευση για ξεχωριστούς λόγους, είτε μεταναστεύει εκούσια είτε ακούσια. Αν και η κάθε περίπτωση είναι

---

¹³ Σαμπατάκου (2008:18).

¹⁴ IOM (2004:23).

μοναδική, οι λόγοι για τους οποίους δημιουργούνται μεταναστευτικοί πληθυσμοί, μπορούν να ομαδοποιηθούν σε 4 βασικές κατηγορίες¹⁵:

Εικόνα 1.2 Μετανάστες, 2013(ανά 1000 κατοίκους) Πηγή: Ευρωπαϊκή Στατιστική Υπηρεσία (Eurostat) (2015)

- Οικονομικοί: στη περίπτωση αυτή, τα άτομα μεταναστεύουν για ανεύρεση εργασίας ή για να ακολουθήσουν συγκεκριμένη επαγγελματική σταδιοδρομία.
- Κοινωνικοί: τα άτομα μεταναστεύουν για να αποκτήσουν καλύτερη ποιότητα ζωής ή για να επανασυνδεθούν με άτομα της οικογένειάς τους που βρίσκονται σε διαφορετική χώρα.
- Πολιτικοί: η μετανάστευση αποτελεί λύση για άτομα που διώκονται λόγω των πολιτικών τους πεποιθήσεων.
- Περιβαλλοντικοί: οι φυσικές καταστροφές αποτελούν σημαντική αιτία μετανάστευσης.

¹⁵ Τζωρτζοπούλου (2002:69)

Έτσι, ως παράγοντες, που ωθούν ένα άτομο να εγκαταλείψει μια περιοχή, μπορούν να θεωρηθούν η αδυναμία εργασίας, η ανασφάλεια, η υψηλή εγκληματικότητα, η πείνα, η καταστροφή καλλιεργειών και οι πλημμύρες. Αντίστοιχα, στοιχεία που προωθούν τη μετοίκηση σε μια διαφορετική περιοχή από τη χώρα καταγωγής είναι η δυνατότητα εργασίας, η ποιότητα στην υγεία, η πολιτική σταθερότητα και το ήπιο κλίμα¹⁶.

1.5 ΕΠΙΠΤΩΣΕΙΣ ΜΕΤΑΝΑΣΤΕΥΣΗΣ

1.5.1 Οικονομικές επιπτώσεις

Παρά το γεγονός ότι οι βίαιες συγκρούσεις, οι πολιτικές διώξεις και η διακίνηση και εμπορία των ανθρώπων είναι σημαντικές αιτίες για τη διεθνή κινητικότητα, πάνω από 9 στους 10 διεθνείς μετανάστες μετακινούνται για οικονομικούς λόγους.¹⁷

α) Οι επιπτώσεις για τη χώρα προέλευσης

Η μετανάστευση είναι ένα κοινωνικό φαινόμενο, που επηρεάζει την ευημερία του νοικοκυριού, την τοπική κοινότητα και το σύνολο της οικονομίας με διάφορους τρόπους. Μια από τις βασικότερες αρνητικές εκβάσεις της μετανάστευσης στην χώρα προέλευσης είναι η μείωση του εγχώριου εργατικού δυναμικού. Η επίπτωση της μείωσης του εργατικού δυναμικού στην ανάπτυξη της χώρας προέλευσης, εξαρτάται από τον βαθμό εξειδίκευσης του εργατικού δυναμικού που μεταναστεύει, καθώς όσο μεγαλύτερο είναι το ποσοστό μεταναστών, τόσο μεγαλύτερες είναι οι

---

¹⁶ Χλέτσος, Ναξάκης (2003:54).

¹⁷ Λυμπεράκη, Πελαγίδης (2000:65).

αρνητικές επιπτώσεις στην εγχώρια οικονομία, λόγω της μείωσης στον τομέα της δημιουργικότητας και της καινοτομίας¹⁸.

Ιδιαίτερα σημαντική συνέπεια είναι η απώλεια τρεχόντων και μελλοντικών εσόδων από την φορολογία, καθώς με την εκροή εργατικού δυναμικού μειώνεται ο αριθμός των ατόμων που μπορεί να φορολογηθεί. Επιπλέον, δεν υπάρχει ανταποδοτικότητα στις δαπάνες, με τις οποίες η χώρα προέλευσης χρηματοδότησε την εκπαίδευση και την κατάρτιση του εξειδικευμένου εργατικού δυναμικού.

Οι θετικές συνέπειες από την άλλη, αφορούν τη μείωση της προσφοράς εργασίας που προκαλείται, λόγω της εκροής εργατικού δυναμικού, η οποία θα οδηγήσει σε αύξηση των ευκαιριών απασχόλησης καθώς και σε αύξηση των μισθών¹⁹.

Η διεθνής μετανάστευση μπορεί να βοηθήσει στη μείωση της φτώχειας και στην αύξηση του ποσοστού της οικονομικής ανάπτυξης των μεταναστών των χωρών προέλευσης. Πρώτον, η αύξηση των εμβασμάτων γενικά συνδέεται με μια μείωση της συνολικής φτώχειας. Δεύτερον, η κυκλική μετανάστευση παίζει σημαντικό ρόλο. Οι οικονομικές αναλύσεις δείχνουν ότι η αύξηση της κυκλικής μετανάστευσης μεταξύ των αναπτυσσόμενων και των ανεπτυγμένων χωρών θα μπορούσε να παράγει κέρδη ύψους 150 δισεκατομμυρίων δολαρίων ετησίως, κάτι με το οποίο θα επωφελούνταν εξίσου τόσο οι αναπτυγμένες, όσο και οι αναπτυσσόμενες χώρες²⁰.

β) Οι επιπτώσεις για τη χώρα υποδοχής

Οι επιπτώσεις της μετανάστευσης στο επίπεδο της βιομηχανίας είναι σε μεγάλο βαθμό ανεξερεύνητες, όπως άλλωστε είναι η επίδρασή της στους δείκτες απόδοσης. Η παραγωγικότητα, που απορρέει από την μετανάστευση, ενδέχεται να έχει αντίκτυπο στην οικονομική ανάπτυξη,

---

¹⁸ UNHCR (2013:123)

¹⁹ Kuznetsov, Sabel, (2008:56)

²⁰ UnitedNations (2004:42).

κάτι το οποίο είναι ανάλογο με τα χαρακτηριστικά των μεταναστών σε μεγάλο βαθμό.

Έτσι λοιπόν :

- Τα δημογραφικά στοιχεία της αγοράς εργασίας μπορεί να αλλάξουν, γεγονός που θα επηρεάσει τελικά τη δραστηριότητα, τα ποσοστά απασχόλησης και την συμμετοχή στην αγορά εργασίας
- Οι μετανάστες μπορεί να είναι πιο παραγωγικοί από τους ντόπιους, δεδομένου ότι αποτελούν μια επιλεγμένη ομάδα εργαζομένων (ιδίως με την παρουσία της επιλεκτικής πολιτικής για τη μετανάστευση).
- Το χαμηλό επίπεδο ειδίκευσης του μεταναστευτικού εργατικού δυναμικού μπορεί να συμβάλει στην επέκταση των δραστηριοτήτων, η οποία μπορεί να επηρεάσει τελικά την ανάπτυξη της βιομηχανίας και την εθνική παραγωγικότητα.
- Οι μετανάστες μπορεί να συμπληρώνουν τα κενά, που υπάρχουν στο γηγενή πληθυσμό, καθώς μέσω των δικών τους δεξιοτήτων δύναται να συμπληρώνουν τις δεξιότητες των ντόπιων στην παραγωγή ή να επηρεάσουν στην υιοθέτηση νέων τεχνολογιών²¹.

1.5.2 Κοινωνικο-πολιτισμικές επιπτώσεις

Η μετανάστευση επιδρά στο κοινωνικό-πολιτισμικό επίπεδο τόσο για τους μετανάστες και τις οικογένειες τους, όσο και τις χώρες

---

²¹ Κόντης (1998:69).

προέλευσης και υποδοχής μεταναστών. Η επίδραση που έχει η μετανάστευση στις κοινωνίες επηρεάζεται από :

- τους νόμους και τους κανονισμούς, που αφορούν τη μετανάστευση και ενσωμάτωση των μεταναστών στην χώρα υποδοχής, και καθορίζουν παράλληλα το νομοθετικό πλαίσιο των μεταναστευτικών καθεστώτων ανά χώρα.
- την πρόσβαση των μεταναστών στην αγορά εργασίας.
- το κράτος πρόνοιας.
- τη στέγαση.
- την πρόσβαση στο σύστημα υγείας.
- την εκπαίδευση και την εκμάθηση της γλώσσας της χώρας υποδοχής.
- τα πολιτικά δικαιώματα
- την ενθάρρυνση της ενσωμάτωσης στη χώρα υποδοχής.
- τις διακρίσεις και τον αποκλεισμό στις χώρες υποδοχής²².

ι.) Οι επιπτώσεις για τον ίδιο τον μετανάστη

Οι επιπτώσεις στον μετανάστη συνδέονται :

- με την οικονομική και κοινωνική θέση του στην χώρα προέλευσης και στη χώρα υποδοχής
- την ικανότητα και τη διάθεση προσαρμογής και
- την στάση, την πολιτική και την αντιμετώπιση των μεταναστών από τη χώρα υποδοχής.

---

²² EuropeanCommission (2006:85).

	Total immigrants (1 000)	Nationals		Non-nationals					
		(1 000)	(%)	Total		Citizens of other EU Member States		Citizens of non-member countries	
				(1 000)	(%)	(1 000)	(%)	(1 000)	(%)
EU-27	3 000.0	600.0	18	2 500.0	81	1 000.0	31	1 500.0	50
Belgium	.	.	.	.	.	.	.	.	.
Bulgaria	.	.	.	.	.	.	.	.	.
Czech Republic	75.6	21.7	28.8	53.9	71.2	15.5	20.5	38.4	50.7
Denmark	51.8	19.3	37.2	32.5	62.8	16.2	31.3	16.3	31.4
Germany	347.3	79.2	22.8	267.2	76.9	126.8	36.5	140.4	40.4
Estonia	3.9	1.7	42.6	2.2	57.4	1.0	26.8	1.2	30.5
Ireland	37.4	14.7	39.4	22.5	60.1	16.0	42.7	6.5	17.4
Greece	.	.	.	84.2	.	29.5	.	54.6	.
Spain	499.0	29.6	5.9	469.3	94.1	144.9	29.0	324.5	65.0
France	.	.	.	.	.	.	.	.	.
Italy	442.9	36.2	8.2	406.7	91.8	136.1	30.7	270.6	61.1
Cyprus	11.7	.	.	.	.	.	.	.	.
Latvia	2.7	0.5	19.4	2.2	80.6	1.1	40.2	1.1	40.4
Lithuania	6.5	4.8	74.3	1.7	25.7	0.3	4.0	1.4	21.7
Luxembourg	15.8	1.1	7.1	14.6	92.7	11.9	75.7	2.7	16.9
Hungary	27.9	2.3	8.3	25.6	91.7	14.2	51.1	11.3	40.6
Malta	7.2	1.2	17.0	6.0	83.0	4.0	54.7	2.0	28.3
Netherlands	128.8	36.9	28.7	81.9	63.6	47.3	36.7	34.6	26.8
Austria	73.3	9.5	13.0	63.6	86.9	39.1	53.3	24.6	33.5
Poland	.	.	.	.	.	.	.	.	.
Portugal	32.3	18.0	55.9	14.3	44.1	4.0	12.4	10.3	31.8
Romania	.	.	.	.	.	.	.	.	.
Slovenia	30.3	2.9	9.6	27.4	90.3	1.9	6.2	25.5	84.1
Slovakia	15.6	1.2	7.7	14.4	92.3	6.9	43.9	7.6	48.4
Finland	26.7	8.6	32.3	17.8	66.7	6.5	24.2	11.3	42.4
Sweden	102.3	18.5	18.1	83.5	81.6	26.9	26.3	56.6	55.4
United Kingdom	566.5	96.0	16.9	470.5	83.1	167.4	29.6	303.1	53.5
Iceland	3.9	1.4	36.0	2.5	64.0	2.0	51.3	0.5	12.6
Liechtenstein	.	.	.	.	.	.	.	.	.
Norway	56.0	7.3	13.1	48.6	86.9	26.9	48.0	21.8	38.9
Switzerland	160.6	22.4	13.9	138.3	86.1	91.1	56.7	47.1	29.3

(1) EU-27 rounded totals are based on estimates; the individual values do not add up to the total due to rounding and the exclusion of the 'unknown' citizenship group from the table.

Source: Eurostat (online data code: migr_imm1ctz)

Εικόνα 1.3 Μετανάστευση ανά κύρια ομάδα ιθαγένειας, 2009 Πηγή: Eurostat <http://epp.eurostat.ec.europa.eu>

Η θέση του μετανάστη στη χώρα υποδοχής είναι υψίστης σημασίας για τις επιπτώσεις της μετανάστευσης στον ίδιο, καθώς σε συνδυασμό με τις προκαταλήψεις του για τη νέα χώρα και τον λαό της, δημιουργούνται

δυσκολίες σε επίπεδο προσαρμογής. Πολύ συχνά μάλιστα, ο μετανάστης διακατέχεται από μεγάλη ψυχολογική αναστάτωση και έρχεται αντιμέτωπος με διάφορα κοινωνικά προβλήματα, η ένταση των οποίων ποικίλει αναλόγως το χρόνο της μετανάστευσης, τις επικρατούσες συνθήκες και την οικογενειακή κατάσταση του στη χώρα υποδοχής²³.

Οι παράγοντες, οι οποίοι επηρεάζουν σε μεγάλο βαθμό την προσαρμογή του μετανάστη στη χώρα υποδοχής είναι :

- η έλλειψη μόρφωσης που εμποδίζει την εκμάθηση της ξένης γλώσσας και την επικοινωνία
- η αποστέρηση από την οικογένεια ή τον κοινωνικό περίγυρο
- η διαφορετική κοινωνική -πολιτισμική πραγματικότητα που καλείται να αντιμετωπίσει²⁴.

Στα θετικά σημεία της μετανάστευσης συγκαταλέγονται η ανεύρεση εργασίας, η καλύτερευση της κοινωνικό -οικονομικής θέσης και η απόκτηση επαγγελματικών εφοδίων και εξειδίκευσης σε μια συγκεκριμένη εργασία. Σημαντική είναι δε και η κοινωνική ένταξη του μετανάστη σε πνευματικά, ψυχαγωγικά και πολιτιστικά ερεθίσματα στη χώρα υποδοχής²⁵.

ii.) Οι επιπτώσεις για τη χώρα προέλευσης

Όταν οι μεταναστευτικές ροές εμπεριέχουν ένα μεγάλο αριθμό ειδικευμένου προσωπικού, τότε είναι δυνατό να προκύψουν ζητήματα «διαφυγής επιστημόνων» (brain drain), κάτι που σημαίνει την απώλεια κοινωνικής επένδυσης στην εκπαίδευση^{26,27,28}.

Οι αρνητικές επιπτώσεις περιλαμβάνουν τις δημογραφικές επιδράσεις και συγκεκριμένα την αποδυνάμωση της χώρας από τους

---

²³ Waldinger (1996:47).

²⁴ Αλεξιάς (2001:36).

²⁵ FixandPassel (1994:87).

²⁶ Χλέτσος (2003:32)

²⁷ UnitedNations (2004:32)

²⁸ Lucas (2005:69).

νέους ηλικίας 15-30 ετών, οι οποίοι με τη μετανάστευσή τους συμβάλλουν στη μείωση του ποσοστού των γεννήσεων και στην αύξηση της γήρανσης του πληθυσμού. Σημαντική αρνητική επίπτωση είναι η μείωση των ασφαλιστικών εισφορών, που δημιουργεί έλλειμμα στο ασφαλιστικό σύστημα, αλλά και η πληθυσμιακή ερήμωση ορισμένων περιοχών²⁹. Σημαντική αρνητική συνέπεια είναι η οικονομική εξάρτηση της χώρας προέλευσης από τη χώρα υποδοχής μεταναστών, καθώς και οι τυχόν κοινωνικές εντάσεις που δύναται να δημιουργηθούν λόγω των υψηλών προσδοκιών των παλιννοστούντων^{30,31}.

Στις θετικές συνέπειες, σε σχέση πάντοτε με τη χώρα προέλευσης, εμπεριέχονται η μεταφορά τεχνογνωσίας, η εξύψωση του πολιτιστικού επιπέδου του λαού της μέσα από τα νέα πρότυπα, ήθη, έθιμα και εμπειρίες που μεταφέρουν οι μετανάστες από τις χώρες υποδοχής ως φορείς νέων κοινωνικό-πολιτισμικών στοιχείων αλλά και ως σύνδεσμοι με διάφορους άλλους πολιτισμούς, η ελάττωση των κοινωνικών εντάσεων και η εξέλιξη των οικογενειακών δεσμών³².

iii.) Οι επιπτώσεις για τη χώρα υποδοχής

Οι επιπτώσεις της μετανάστευσης για τη χώρα υποδοχής είναι η αλλοίωση που προκαλείται στη δημογραφική εμφάνιση και δομή της, καθώς διαταράσσεται η νοοτροπία και η κοινωνική δομή της, λόγω του ότι οι ομάδες μεταναστών μεταφέρουν τα ήθη, τα έθιμα και τις πεποιθήσεις τους για τα διάφορα κοινωνικά θέματα^{33,34}.

Εξίσου σημαντική συνέπεια είναι ότι τίθεται σε κίνδυνο η κοινωνική συνοχή και πολιτική σταθερότητα των χωρών υποδοχής, λόγω της

---

²⁹ Κόντης, (2005:67).

³⁰ Μουσούρου (1991:97)

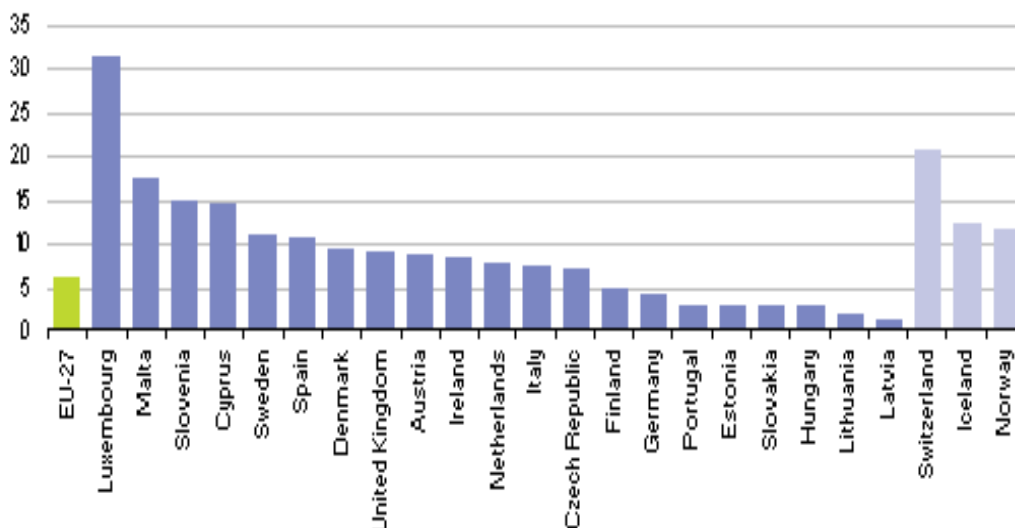
³¹ Κόντης (2001:32).

³² Τσαρδανίδης (2001:102).

³³ Δημάκη-Λαμπίρη (1998:12)

³⁴ Μουσούρου (1991:63)

δημιουργίας ρατσιστικών τάσεων εκ μέρους των μόνιμων κατοίκων³⁵. Αρκετοί είναι όμως και αυτοί που πιστεύουν ότι η μετανάστευση απειλεί την εθνική ταυτότητα της χώρας^{36,37}. Αυτές οι αντιλήψεις όμως, δύναται να δημιουργήσουν αισθήματα αντιπάθειας για τη χώρα υποδοχής με αποτέλεσμα τον κίνδυνο της πολιτικής αστάθειας³⁸.

(1) Data on the number of inhabitants refer to 1 January 2010; Belgium, Bulgaria, Greece, France, Poland and Romania, not available.

Source: Eurostat (online data codes: migr_imm1ctz and migr_pop1ctz)

Εικόνα 1.4 Εισερχόμενοι μετανάστες, 2009 (ανά 1 000 κατοίκους) Πηγή: Eurostat

Θα πρέπει να σημειωθεί ότι η κοινωνική και πολιτισμική περιθωριοποίηση προσδιορίζονται από το σύστημα, οπότε ο βαθμός των επιπτώσεων της μετανάστευσης διαφέρει ανά χώρα υποδοχής. Αυτό σημαίνει την απουσία διακρίσεων μεταξύ συγκρίσιμων ομάδων ημεδαπών και αλλοδαπών στη χώρα υποδοχής, καθώς και ισότιμη συμμετοχή στην

³⁵ Hjerm (2004:47).

³⁶ Buzan (1991:36)

³⁷ Μουσούρου (1993:71)

³⁸ Ανδριανόπουλος (1998:13)

κοινωνικοοικονομική και πολιτική ζωή της χώρας υποδοχής με παράλληλο αλληλοσεβασμό των διαφορετικών πολιτιστικών προτύπων³⁹.

Η μετανάστευση έχει θετικές και αρνητικές συνέπειες για τις χώρες προέλευσης και υποδοχής. Θετικό στοιχείο για τη χώρα προέλευσης είναι τα εμβάσματα, η απόκτηση νέων προσόντων από την απασχόληση των μεταναστών σε νέες δραστηριότητες. Τέλος, για τις χώρες υποδοχής αξιοσημείωτο είναι ότι οι μετανάστες έχουν συμβάλει σε μεγάλο βαθμό στη δημιουργία περισσότερο ανοιχτών και ανεκτικών κοινωνιών ^{40,41,42}.

1.5.3 Οι πολιτισμικές επιπτώσεις της μετανάστευσης

Οι πολιτισμικές επιπτώσεις της μετανάστευσης αφορούν την επίδραση, που έχει αυτή, στις κοινωνίες των χωρών υποδοχής μεταναστών. Αξιοσημείωτο είναι δε, ότι οι μετανάστες επηρεάζονται σε μεγάλο βαθμό από την κουλτούρα της χώρας υποδοχής, αλλά από την άλλη και οι ίδιοι επηρεάζουν την κουλτούρα αυτών των χωρών⁴³.

Τέλος, θα πρέπει να σημειωθεί ότι κατά κύριο λόγο, οι τομείς, όπου διακρίνεται η επίδραση της μετανάστευσης στη κοινωνία της χώρας υποδοχής, είναι οι εξής παρακάτω :

- α) της διατροφής/κουζίνας και της κατανάλωσης τροφίμων,
- β) των αθλημάτων,
- γ) της μόδας και των τεχνών και
- δ) της ενημέρωσης⁴⁴.

---

³⁹ Κόντης (2001:52).

⁴⁰ Ντόκος (1998:56)

⁴¹ Κόντης (2001:57)

⁴² Kuznetsov, Sabel (2008:97).

⁴³ Kuznetsov, Sabel (2008:102).

⁴⁴ EuropeanCommission (2006:12).

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2. Η ΜΕΤΑΝΑΣΤΕΥΣΗ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ

2.1 ΤΑ ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΤΙΚΑ ΤΗΣ ΜΕΤΑΝΑΣΤΕΥΣΗΣ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ

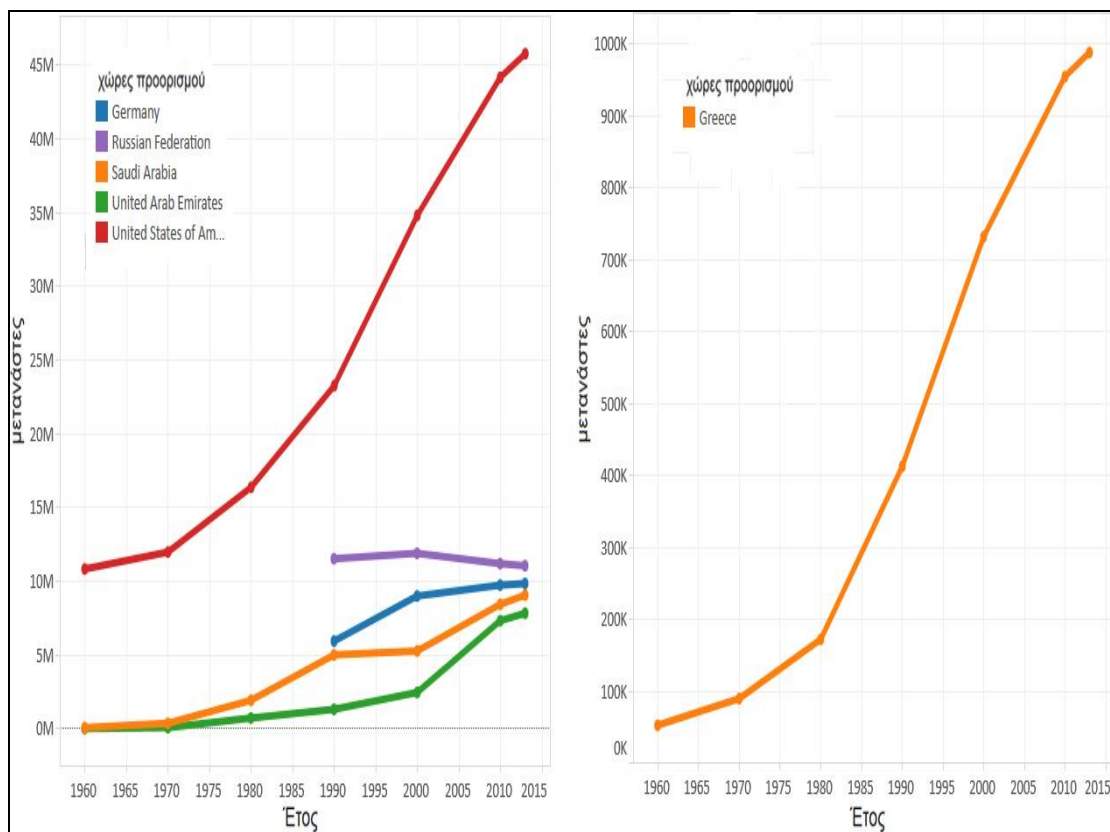
Κατά τον 20ο αιώνα, η Ελλάδα αποτέλεσε χώρα αποστολής μεταναστών σε διάφορες χώρες του κόσμου. Πρώτη σύγχρονη σημαντική μεταναστευτική ροή Ελλήνων προς το εξωτερικό θεωρείται η μετακίνηση πληθυσμών προς τις Η.Π.Α., που ξεκίνησε περίπου κατά τη δεκαετία του 1890. Επόμενα ευμεγέθη μεταναστευτικά ρεύματα εντοπίζονται κατά τις δεκαετίες του 1950 και του 1960 προς την Αυστραλία και τις χώρες της Βορειοδυτικής Ευρώπης. Όλες αυτές οι ροές εντάσσονται στο ευρύτερο φαινόμενο της μετακίνησης πληθυσμών από χώρες με αγροτική οικονομία σε κράτη με ισχυρό και επεκτεινόμενο δευτερογενή τομέα, το οποίο σχετίζεται με την άνιση οικονομική και τεχνολογική ανάπτυξη (Ντόκος 1998).

Οι μεταναστεύσεις Ελλήνων προς τις υπερπόντιες ή τις χώρες της βόρειας Ευρώπης προκλήθηκαν από τη δράση και την αλληλεπίδραση πολλών παραγόντων. Οι κυριότεροι ήταν οι εξής :

- η αποδιοργάνωση της παραδοσιακής αγροτικής οικονομίας της χώρας με την αυξανόμενη ένταξη της γεωργικής παραγωγής των μικρού μεγέθους αγροτικών κλήρων στην οικονομία της αγοράς σε συνάρτηση με την αδυναμία απορρόφησης εργατικών χεριών από τη βιομηχανία,
- οι ανάγκες σε εργατικό δυναμικό, που δημιουργήθηκαν με τη βιομηχανική ανάπτυξη των κρατών υποδοχής που παρείχαν δυνατότητες εύρεσης εργασίας και ευκαιρίες για αύξηση των εισοδημάτων,

- η πληροφόρηση, οι προσδοκίες και οι στρατηγικές των ίδιων των μεταναστών και των οικογενειών τους⁴⁵.

Σε απόλυτα μεγέθη, οι Έλληνες μετανάστες ήταν ολιγάριθμοι, αλλά η Ελλάδα, λόγω της αναλογίας του πληθυσμού, κατατάσσεται μεταξύ των κρατών με τα σημαντικότερα μεταναστευτικά ρεύματα. Πριν από τον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο ο κύριος προορισμός των μεταναστών ήταν οι Η.Π.Α. και μάλιστα εκτιμάται ότι κατά τη διάρκεια των ετών 1900-1917, περίπου 450.000 Έλληνες μετανάστευσαν στην Αμερική.

Εικόνα 2.1 Διεθνή μετακίνηση πληθυσμού ανά χώρα προορισμού (1960-2013). Αριστερά (επικρατέστεροι προορισμοί 2013), Δεξιά (Ελλάδα) Πηγή: Ινστιτούτο Μεταναστευτικής Πολιτικής (migrationpolicy.org)

Το μεταπολεμικό μεταναστευτικό ρεύμα ήταν πολύ πιο μαζικό και κάλυψε το 72% της συνολικής εξωτερικής μετανάστευσης μετά την ίδρυση

⁴⁵ Κόντης (2001:63).

του ελληνικού κράτους. Εκτιμάται μάλιστα, ότι οι μετανάστες από το 1946 ως το 1977 ήταν περίπου 1.000.000. Το 61% των μεταπολεμικών μεταναστών κινήθηκε προς τις χώρες της βορειοδυτικής Ευρώπης και κυρίως προς τη δυτική Γερμανία, 160.000 περίπου εγκαταστάθηκαν στην Αυστραλία, 135.000 στις Η.Π.Α., 100.000 στον Καναδά και οι υπόλοιποι σε άλλες υπερπόντιες χώρες. Από το σύνολο των Ελλήνων μεταναστών του 20ού αιώνα υπολογίζεται ότι το 40% περίπου επέστρεψε στην Ελλάδα⁴⁶.

Η μετανάστευση των Ελλήνων στις χώρες της βορειοδυτικής Ευρώπης μεταξύ των ετών 1945 και 1974 ωθήθηκε από μια οργανωμένη προσπάθεια προσέλκυσης εργατικού δυναμικού. Οι περισσότεροι μετανάστες κατευθύνθηκαν προς τις ευρωπαϊκές βιομηχανίες διαθέτοντας ήδη μια ετήσια ανανεούμενη σύμβαση εργασίας, αφού έφευγαν μετά την υπογραφή συμφωνιών ανάμεσα στις ελληνικές κυβερνήσεις και στις χώρες υποδοχής που όριζαν τις αμοιβαίες υποχρεώσεις των κρατών, καθώς και τα δικαιώματα και τις υποχρεώσεις των ξένων εργατών⁴⁷.

Για τη μεγάλη πλειονότητα των μεταναστών, η εγκατάσταση σε αστικό κέντρο και η είσοδος στη μισθωτή εργασία πραγματοποιήθηκαν ταυτόχρονα με τη μετακίνησή τους προς μια ξένη χώρα. Στους περισσότερους τόπους εγκατάστασης, οι μετανάστες εργάστηκαν ως ανειδίκευτοι εργάτες σε βιομηχανίες, ορυχεία ή σιδηροδρόμους, εντάχθηκαν, δηλαδή, αρχικά τουλάχιστον, στην εργατική τάξη. Άλλοι έγιναν πλανόδιοι λιανέμποροι ή υπάλληλοι σε επιχειρήσεις, ενώ λίγοι ήταν αυτοί που κατόρθωσαν σε σύντομο χρονικό διάστημα να ανοίξουν τη δική τους επιχείρηση, όπως εστιατόρια, καφενεία, μικρά ξενοδοχεία κ.τ.λ., όπου συχνά εργαζόταν όλη η οικογένεια. Κάποια από τα παιδιά των μεταναστών κατόρθωσαν να εξελιχθούν ακολουθώντας τον δρόμο της επαγγελματικής κατάρτισης και της μόρφωσης⁴⁸.

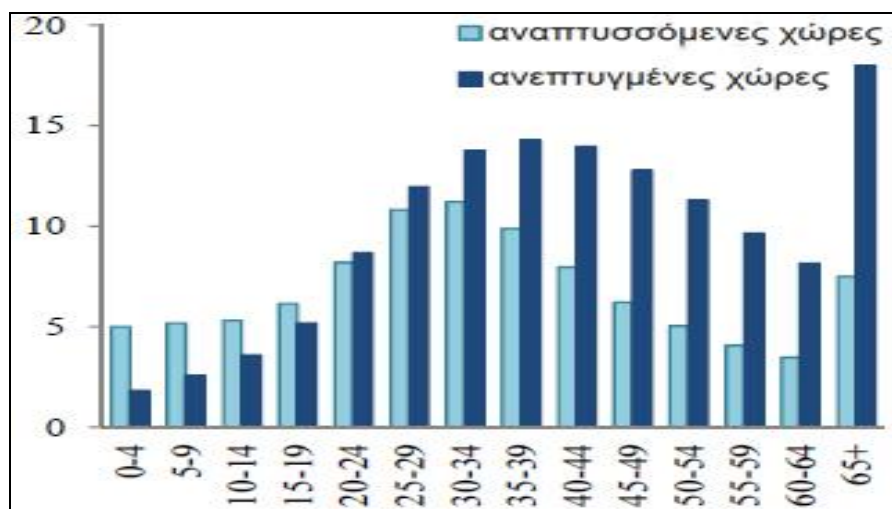
⁴⁶ Πουλοπούλου- Έμκε (2007:93).

⁴⁷ Νικολάου, & Στεργίου (2006:102).

⁴⁸ Βεντούρα (1999:43).

Θα πρέπει να τονιστεί σε αυτό το σημείο ότι επιχειρώντας τη μελέτη του φαινομένου της μετανάστευσης των Ελλήνων κατά τον 21ο αιώνα, είναι σχεδόν αδύνατο αυτή να μη συνδεθεί με την τρέχουσα οικονομική κρίση και την ύφεση, που πλήττει την Ελλάδα από το 2008 μέχρι και σήμερα.

Η Τριανταφυλλίδου⁴⁹ μελέτησε το ζήτημα της σύγχρονης μετανάστευσης των Ελλήνων προς το εξωτερικό και εξήγε σημαντικά συμπεράσματα. Αρχικώς, διαπιστώνεται ότι διαχρονικά έχει μεταβληθεί ο χαρακτήρας της μετανάστευσης από την Ελλάδα. Για πάρα πολλά χρόνια αυτοί που επέλεγαν τη μετανάστευση ήταν κυρίως ανειδίκευτοι εργάτες, αλλά από το 1990 κι έπειτα, η πλειοψηφία απαρτίζεται από πτυχιούχους. Σύμφωνα με τα στοιχεία της μελέτης το 68% από αυτούς που ήταν στο εξωτερικό μέχρι το 1970 είχαν αποφοιτήσει από το γυμνάσιο και μόλις το 12% διέθετε πτυχίο πανεπιστημίου. Σήμερα, τα δεδομένα έχουν αντιστραφεί. Έτσι, μόνο το 6% είναι απόφοιτοι γυμνασίου και το 63% έχει αποφοιτήσει από κάποιο πανεπιστήμιο.

Εικόνα 2.2 Ηλικιακή κατανομή των διεθνών μεταναστών στις αναπτυσσόμενες και ανεπτυγμένες χώρες, το 2013 (σε εκατομμύρια) Πηγή: Ηνωμένα Έθνη: Trends in International Migrant Stock (2013)

⁴⁹ Τριανταφυλλίδου (2005:61)

Επιπλέον, σύμφωνα με τη EUROSTAT κατά τη περίοδο των ετών 2010-2013 έφυγαν από την Ελλάδα 223.885 άτομα. Μάλιστα, κατά τη πενταετία 2010-2014 έφυγαν για το εξωτερικό 192.403 Έλληνες. Από αυτά τα άτομα, 174.125 παραμένουν στο εξωτερικό. Σε επίπεδο νοικοκυριού, μια στις 18 οικογένειες έχει μετανάστη που έφυγε μετά το 2010.

Διαπιστώνεται ακόμα, ότι κατά την περίοδο της οικονομικής κρίσης υπερδιπλασιάστηκε ο αριθμός των χωρών στις οποίες μετανάστευαν οι Έλληνες, ενώ το 80% των Ελλήνων μεταναστών κατευθύνεται σε ευρωπαϊκούς προορισμούς. Επιπροσθέτως, το 50% των μεταναστών έχει μεταναστεύσει είτε στην Αγγλία είτε στην Γερμανία. Οι ΗΠΑ και η Αυστραλία παρουσιάζονται ως η τρίτη και τέταρτη χώρα προορισμού όχι όμως με μεγάλη διαφορά από τους αμέσως επόμενους ευρωπαϊκούς προορισμούς, όπως η Σουηδία και η Γαλλία⁵⁰.

Οι μισοί από τους μετανάστες που έφυγαν μετά το 2010 ήταν άνεργοι στην Ελλάδα εκείνη την περίοδο. Αξίζει να σημειωθεί ότι το ποσοστό αυτό δεν ισχύει μόνο για το σύνολο, αλλά και για όλες τις εισοδηματικές κατηγορίες ξεχωριστά. Το ίδιο ισχύει και για το εκπαιδευτικό υπόβαθρο των μεταναστών με εξαίρεση αυτούς με δευτεροβάθμια εκπαίδευση.

Πέρα από τους παραδοσιακούς προορισμούς αναζήτησης εργασίας στο εξωτερικό, που αναφέρθηκαν προηγουμένως, πολλοί Έλληνες πλέον εξετάζουν το ενδεχόμενο απασχόλησης σε περιοχές της Μέσης Ανατολής, όπως τα Ηνωμένα Αραβικά Εμιράτα, το Κατάρ κ.τ.λ., όπου η αξιοποίηση του διαθέσιμου ορυκτού πλούτου επιτρέπει την επίτευξη υψηλών ρυθμών ανάπτυξης⁵¹.

Επιπροσθέτως, οι περισσότεροι απόφοιτοι των δημοφιλέστερων τμημάτων των ελληνικών πανεπιστημίων επιλέγουν προγράμματα σπουδών με γνώμονα τη δυνατότητα επαγγελματικής σταδιοδρομίας στο εξωτερικό. Η τάση αυτή σαφώς δεν προκαλεί έκπληξη, δεδομένου ότι η

---

⁵⁰ Ζωγραφάκης, &Κασίμης (2014:54).

⁵¹ Baldwin-Eduards (2008:16).

υψηλότερη ανεργία στην Ελλάδα απαξιώνει την επένδυση των σπουδών, ενώ χώρες της βόρειας Ευρώπης προσφέρουν εναλλακτικές προοπτικές, που καθιστούν τις επενδύσεις σε ανθρώπινο κεφάλαιο περισσότερο ελκυστικές.

Όσον αφορά τους τομείς απασχόλησης των σύγχρονων Ελλήνων μεταναστών στο εξωτερικό, έχουν αποχωρήσει κατά τα τελευταία έτη δέκα χιλιάδες γιατροί, που έχουν εισέλθει σε χώρες, όπως η Γερμανία, η Αγγλία και οι Η.Π.Α. για να βρουν εργασία, ενώ οι μηχανικοί, που έχουν καταφύγει στη Μέση Ανατολή αποτελούν σημαντικό ποσοστό των Ελλήνων μεταναστών. Ακόμα, με βάση τα στοιχεία της Ομοσπονδίας Ελληνικών Κοινοτήτων Βελγίου, στη χώρα καταφθάνουν κατά κύριο λόγο επιστήμονες, που αναζητούν εργασία σε τράπεζες, ερευνητικά κέντρα και εταιρείες, καθώς και εργάτες⁵².

2.2 ΤΑ ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΤΙΚΑ ΤΩΝ ΜΕΤΑΝΑΣΤΩΝ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ

Τα πρώτα σημαντικά μεταναστευτικά ρεύματα με προορισμό την Ελλάδα εντοπίζονται κατά τη δεκαετία του 1980 και η εν λόγω μετανάστευση ήταν νόμιμη. Οι πρώτοι μετανάστες προς την Ελλάδα προέρχονταν από τις χώρες της Αφρικής και της Ασίας. Μετά τη κατάρρευση του Ανατολικού Μπλοκ και κατά τη δεκαετία του 1990, ξεκίνησε σημαντική μετακίνηση πληθυσμών στην Ελλάδα από χώρες της κεντρικής και ανατολικής Ευρώπης, ενώ αξιοσημείωτη ήταν η είσοδος υπηκόων της Αλβανίας στη χώρα. Η Ελλάδα, λόγω των εισροών αυτών, βρισκόταν στην υψηλότερη ευρωπαϊκή θέση σε σχέση με το ποσοστό μεταναστών στο εργατικό δυναμικό της.

Από το μέσο της δεκαετίας του 1990, η Ελλάδα, επίσης, κατείχε τη πρώτη θέση ως προς την αύξηση του ποσοστού εισερχομένων στο

---

⁵² Παπαδάκη, & Παπαδάκη (2010:47).

σύνολο της Ευρώπης, ενώ ένα μεγάλο ποσοστό αυτών κινούνταν παράνομα⁵³.

Οι Χλέτσος, και συν.⁵⁴ αναφέρουν ότι η στατιστική απεικόνιση των μεταναστών στον ελλαδικό χώρο είναι ελλιπής και αυτό δικαιολογείται λόγω του γεγονότος ότι πολλοί από αυτούς εισέρχονται παράνομα στη χώρα. Η πρώτη συστηματική προσπάθεια καταγραφής των μεταναστών έγινε το 1998, στα πλαίσια της διαδικασίας νομιμοποίησής τους.

Πίνακας 2.1 Εκτιμώμενος αριθμός των διεθνών μεταναστών στην Ευρώπη κατά την περίοδο 1990-2010. Πηγή : <http://esa.un.org/migration/p2k0data.asp>

Έτος	Εκτιμώμενος αριθμός των διεθνών μεταναστών στα μέσα του έτους
1990	49 400 661
1995	54 717 864
2000	57 639 114
2005	64 398 585
2010	69 819 282

Έτσι, στα τέλη της δεκαετίας του 1990 οι μετανάστες στην Ελλάδα προέρχονταν από 120 χώρες του κόσμου και πιο συγκεκριμένα το 65% αποτελούνταν από Αλβανούς, το 6,7% από Βούλγαρους, το 4,5% από Ρουμάνους, το 2,9% από Πακιστανούς, το 2,7% από Ουκρανούς, το 2,3% από Πολωνούς, το 2% από Γεωργιανούς, το 1,7% από Ινδούς. Με ποσοστό 1,7% εντοπίζονταν και οι Αιγύπτιοι, ενώ το 1,5% των μεταναστών προερχόταν από τις Φιλιππίνες και το 1,2% από τη Μολδαβία⁵⁵.

Όσον αφορά τα επαγγέλματα, στα οποία απορροφήθηκαν οι πρώτοι μετανάστες στην Ελλάδα, το 68,3% απασχολούνταν ως τεχνίτες, χειριστές μεταφορικών μέσων, ανειδίκευτοι εργάτες και

⁵³ Παπαδάκη & Παπαδάκη (2010:102).

⁵⁴ Χλέτσος, και συν. (2005:93)

⁵⁵ Χλέτσος και συν. (2005:97).

μικροεπαγγελματίες. Το 10,4% ήταν απασχολούμενοι στην παροχή υπηρεσιών και ως πωλητές σε καταστήματα και υπαίθριες αγορές. Σε σχέση με τη διασπορά στην ελληνική επικράτεια, στα τέλη του προηγούμενου αιώνα, το 48,8% των απασχολούμενων μεταναστών εργαζόταν στη περιφέρεια Αττικής και το 12,6% στη περιφέρεια Κεντρικής Μακεδονίας. Ακόμα, το 7% των απασχολούμενων βρισκόταν στη Πελοπόννησο και το 5,8% στη Κρήτη⁵⁶

Η αποτύπωση της πορείας των μεταναστευτικών ρευμάτων προς την Ελλάδα κατά τον 21ο αιώνα, δεν είναι δυνατό να υλοποιηθεί εάν δεν ληφθεί υπόψη η επιρροή της ύφεσης στην ελληνική οικονομία. Και αυτό διότι τη παρούσα στιγμή, η Ελλάδα βρίσκεται στο 8ο έτος της ύφεσης, αφού ήδη από τη πρώτη δεκαετία του 21ου αιώνα εκδηλώθηκε η οικονομική κρίση.

Πίνακας 2.2 Εκτιμώμενος αριθμός των διεθνών μεταναστών σε Παγκόσμια κλίμακα κατά την περίοδο 1990-2010. Πηγή : <http://esa.un.org/migration/p2k0data.asp>

Έτος	Εκτιμώμενος αριθμός των διεθνών μεταναστών στα μέσα του έτους
1990	155 518 065
1995	165 968 778
2000	178 498 563
2005	195 245 404
2010	213 943 812

Μέχρι το 2008, χρονιά που ξεκίνησαν να εμφανίζονται τα πρώτα συμπτώματα της κρίσης, καταγράφονταν τα μικρότερα ποσοστά ανεργίας της τελευταίας 20ετίας, από τη στιγμή, δηλαδή, που ξεκίνησαν οι πρώτες μαζικές εισροές μεταναστών στην Ελλάδα. Την περίοδο αυτή, δεν παρατηρείται σημαντικός ανταγωνισμός για τις θέσεις απασχόλησης ανάμεσα στους Έλληνες και τους μετανάστες εργαζόμενους.

⁵⁶ Χλέτσος και συν. (2005:26).

Οι μετανάστες απασχολούνταν σχεδόν αποκλειστικά ως μισθωτοί, σε ποσοστό 91%. Επρόκειτο για θέσεις ανειδίκευτης και χειρωνακτικής εργασίας, που απαιτούσαν προσόντα πολύ κατώτερα αυτών που διέθεταν. Το 2008, το 35% των μεταναστών απασχολούνταν στο κλάδο των κατασκευών, το 14,2% στη μεταποίηση, το 5,4% στη γεωργία, το 29,7% στις υπηρεσίες και το 15,3% παρέχοντας οικιακές υπηρεσίες.

Σε σχέση με την καταγωγή των εργαζόμενων μεταναστών, οι Αλβανοί υπήκοοι κυριαρχούσαν σε όλους τους κλάδους. Πιο συγκεκριμένα, Αλβανοί ήταν 7 στους 10 μετανάστες που απασχολούνταν στη γεωργία, 6 στους 10 στη μεταποίηση, 7 στους 10 στις κατασκευές και 5 στους 10 στις δραστηριότητες παροχής υπηρεσιών σε ιδιωτικά νοικοκυριά. Χαρακτηριστικό είναι, επίσης, το γεγονός ότι μετανάστες προερχόμενοι από το Πακιστάν απασχολούνταν σε πιο βαριές και ανθυγιεινές εργασίες, ενώ μετανάστες από την πρώην ΕΣΣΔ ή τις Φιλιππίνες απασχολούνταν στις οικιακές υπηρεσίες.

Πίνακας 2.3 Εκτιμώμενος αριθμός των διεθνών μεταναστών στην Ελλάδα κατά την περίοδο 1990-2010. Πηγή : <http://esa.un.org/migration/p2k0data.asp>

Έτος	Εκτιμώμενος αριθμός των διεθνών μεταναστών στα μέσα του έτους
1990	412 093
1995	549 118
2000	731 706
2005	975 005
2010	1 132 794

Η ανεργία που επεκτάθηκε στην Ελλάδα, δεν επηρέασε, όπως ήταν αναμενόμενο, μόνο τους Έλληνες, αλλά και τους μετανάστες εργαζόμενους. Έτσι, το 2013 η ανεργία των μεταναστών ήταν κατά 14,05 ποσοστιαίες μονάδες υψηλότερη από αυτή των Ελλήνων. Οι απασχολούμενοι μετανάστες προσδιορίζονταν στους 246.100, εκ των

οποίων το 14% εργαζόταν χωρίς να διαθέτει κάποιου είδους ασφάλεια από τον εργοδότη.

Επιπλέον, κατά τη διάρκεια της οικονομικής κρίσης στην Ελλάδα παρατηρείται και μεταβολή στην απασχόληση των μεταναστών στους τομείς της οικονομικής δραστηριότητας. Το 2008, ποσοστό 5,4% των μεταναστών απασχολούνταν στον πρωτογενή τομέα, το 49,6% στο δευτερογενή και το 45% στο τριτογενή τομέα παραγωγής. Τα αντίστοιχα ποσοστά το 2013 ήταν 13,5% για τον πρωτογενή, 29,1% για το δευτερογενή και 57,3% για το τριτογενή τομέα παραγωγής.

Οι μετανάστες στην Ελλάδα βρίσκονται υπό καθεστώς εργασιακής ανασφάλειας, αν και προσπαθούν να προσαρμοστούν στα νέα δεδομένα. Είναι πρόθυμοι να παράσχουν υπηρεσίες με μικρές αμοιβές αφού τόσο οι προσωπικές, όσο και οι οικογενειακές τους συνθήκες, δε τους επιτρέπουν την εκ νέου μετανάστευση σε άλλη χώρα. Πολύ συχνά, οι Αλβανοί, οι οποίοι αποτελούν και τη πλειοψηφία των μεταναστών στην Ελλάδα, επιστρέφουν στη χώρα τους, αλλά γρήγορα επανέρχονται⁵⁷.

Το έντονο αίσθημα ανασφάλειας, που κυριαρχεί στους μετανάστες αποτυπώνεται και από τη μαζική φυγή από την Ελλάδα, που παρατηρείται τα τελευταία χρόνια, εφόσον πολλοί από αυτούς είτε χάνουν τη δουλειά τους, είτε παραμένουν μακροχρόνια άνεργοι.

Στη διάρκεια μόλις ενός έτους, οι υπήκοοι χωρών εκτός Ευρωπαϊκής Ένωσης, που ζουν στην Ελλάδα, μειώθηκαν κατά 164.959 άτομα. Σύμφωνα με την Ελληνική Στατιστική Αρχή, το 2011 ανέρχονταν σε 817.860 άτομα και το 2012 περιορίστηκαν σε 650.825. Το μεγαλύτερο κύμα φυγής σημείωσαν πολίτες αλβανικής καταγωγής, λόγω και της γειτνίασης της χώρας.

Η μετοίκηση των μεταναστών διαφαίνεται και από τα στοιχεία στην κοινωνική ασφάλιση. Οι αλλοδαποί, που εμφανίζονται στις αναλυτικές περιοδικές δηλώσεις του ΙΚΑ περιορίστηκαν τον Δεκέμβριο του 2013 σε 159.676 άτομα, από 237.470, που ήταν τον Δεκέμβριο του 2009.

---

⁵⁷ Ζωγραφάκης&Κασίμης (2014:56).

Ουσιαστικά, στο διάστημα 4 ετών χάθηκαν 77.794 θέσεις μισθωτής εργασίας. Η απώλεια τόσων μισθών δικαιολογεί και τη φυγή περισσότερων των 133.000 ανθρώπων. Η μεγαλύτερη μείωση εντοπίζεται στους εργαζομένους αλβανικής καταγωγής. Στο τέλος του 2009 ήταν 121.902 άτομα και στο τέλος του 2013 περιορίστηκαν σε 85.893 άτομα.

Η ραγδαία μείωση των θέσεων εργασίας για αλλοδαπούς σαφώς αποδίδεται στην κατάρρευση της οικοδομικής δραστηριότητας. Ο αριθμός των ασφαλισμένων αλλοδαπών στα οικοδομοτεχνικά επαγγέλματα μειώθηκε κατά 69,42% το διάστημα 2009-2013. Το ΙΚΑ ασφάλιζε περίπου 116.893 εργαζόμενους στον κλάδο της οικοδομής το 2009 και από αυτούς, το 45% ή 52.621 άτομα ήταν αλλοδαποί. Το 2013 είχε απομείνει μόνο το 1/3 των ασφαλισμένων στον χώρο της οικοδομής και οι θέσεις των αλλοδαπών περιορίστηκαν από 52.621 σε μόλις 16.089 άτομα⁵⁸.

2.3 Η ΕΛΛΑΔΑ ΩΣ ΧΩΡΑ ΥΠΟΔΟΧΗΣ ΜΕΤΑΝΑΣΤΩΝ

Κατά τη διάρκεια των τελευταίων μηνών, η Ελλάδα υποδέχεται χιλιάδες πρόσφυγες από τη Συρία, που εγκατέλειψαν τις εστίες τους λόγω της εκεί εμπόλεμης κατάστασης. Οι άνθρωποι αυτοί ανήκουν στη κατηγορία των ακούσιων μεταναστών, που αναγκάστηκαν να αφήσουν τη πατρίδα τους με βίαιο τρόπο. Αν και προέχει η εξασφάλιση της επιβίωσης τους, η εργασιακή τους αποκατάσταση θα αποτελέσει καίριο ζήτημα στο μέλλον⁵⁹.

---

⁵⁸ Ζωγραφάκης&Κασίμης (2014:63).

⁵⁹ Ζωγραφάκης&Κασίμης (2014:69).

ΧΩΡΑ ΠΡΟΕΛΕΥΣΗΣ	ΜΕΤΑΝΑΣΤΕΣ (χιλιάδες)
Αλβανία	438.000
Γερμανία	87.967
Τουρκία	66.402
Ρωσία	63.036
Γεωργία	62.174
Βουλγαρία	33.721
Αίγυπτος	28.351
Ρουμανία	23.025
Καζακστάν	21.161
Η.Π.Α.	20.027

Εικόνα 2.3 Οι 10 βασικές χώρες προέλευσης μεταναστών στην Ελλάδα. Πηγή: World Bank, 2007, Ε.Σ.Υ.Ε., 2001

Ο αριθμός των προσφύγων, που έφτασαν στην Ελλάδα το 2015 ανερχόταν σε 856.723 άτομα, διαμορφώνοντας ένα προσφυγικό κύμα είκοσι φορές μεγαλύτερο από αυτό του 2014. Οι περισσότεροι από τους πρόσφυγες, που έφτασαν στην Ελλάδα το 2015 προέρχονταν, όπως ήταν αναμενόμενο, από τη Συρία κατά 57%. Τα σημεία, όπου εισήλθαν οι πρόσφυγες ήταν ελληνικά νησιά του Αιγαίου. Η Μυτιλήνη ήταν, με μεγάλη διαφορά η κυριότερη πύλη εισόδου για τους πρόσφυγες, καθώς υποδέχτηκε μισό εκατομμύριο ανθρώπους. Ακολούθησαν η Χίος, η Σάμος, η Κως, η Λέρος, το Αγαθονήσι, η Κάλυμνος, η Σύμη, η Κρήτη και η Τήλος.

Στο τέλος Φεβρουαρίου του 2016 οι πρόσφυγες στα βόρεια σύνορα της Ελλάδας προσδιορίζονταν στους 12.000. Αν και από την Ελλάδα, όπως και από τις υπόλοιπες χώρες της διαδρομής μέχρι τον προορισμό τους που είναι οι χώρες της κεντρικής Ευρώπης, έχουν διέλθει περισσότεροι από ένα εκατομμύριο πρόσφυγες από τις αρχές του 2015, ο

αριθμός των υπολογιζόμενων 12.000 αντιστοιχεί σε περίπου 0,1% σε σχέση με τα 11 εκατομμύρια πληθυσμό της χώρας.

Χώρα υπηκοότητας	2001			2006		
	Σύνολο	% ανά εθνικότητα	% γυναικών σε κάθε εθνικότητα	Χώρα υπηκοότητας	Σύνολο	% ανά εθνικότητα
Σύνολο	796,713		45.25	Σύνολο	695,979	
Αλβανία	443,55	55.7	41.0	Αλβανία	481,663	69.2
Βουλγαρία	37,230	4.7	59.6	Βουλγαρία	43,981	6.3
Γεωργία	23,159	2.9	56.9	Ρουμανία	25,375	3.6
Ρουμανία	23,066	2.9	42.9	Ουκρανία	19,785	2.8
ΗΠΑ	22,507	2.8	51.1	Πακισταν	15,830	2.3
Κύπρος	19,084	2.4	52.7	Ρωσική Ομοσπονδία	13,635	2.0
Ρωσική Ομοσπονδία	18,219	2.3	62.1	Γεωργία	13,254	1.9
Ηνωμένο Βασίλειο	15,308	1.9	57.9	Ινδία	10,043	1.4
Γερμανία	15,303	1.9	57.4	Μολδαβία	9,920	1.4
Ουκρανία	14,149	1.8	74.3	Αίγυπτος	9,461	1.4
Πολωνία	13,378	1.7	54.1	Φιλιππίνες	6,465	0.9
Πακισταν	11,192	1.4	4.4	Συρία	5,747	0.8
Αυστραλία	9,677	1.2	52.7	Μπανγκλαντές	5,661	0.8
Τουρκία	8,297	1.0	47.7	Αρμενία	4,687	0.7
Ιταλία	7,953	1.0	50.2	Σερβία-Μαυροβούνιο	3,691	0.5
Αίγυπτος	7,846	1.0	22.4	Κίνα	2,041	0.3
Αρμενία	7,808	1.0	53.3	Πολωνία	1,855	0.3
Ινδία	7,409	0.9	7.2	ΗΠΑ	1,769	0.3
Ιράκ	7,188	0.9	29.6	Νιγηρία	1,632	0.2
Καναδάς	6,909	0.9	51.7	ΠΔΓΜ	1,406	0.2

Εικόνα 2.4 Ξένοι πολίτες στην Ελλάδα κατά υπηκοότητα και φύλο, 2001 και 2006
 Πηγή: ΕΣΥΕ (1) Απογραφή Πληθυσμού 2001, (www.statistics.gr), ΕΣΥΕ (2) Μεταναστευτική κίνηση πληθυσμού κατά υπηκοότητα και φύλο-2006

Το 94% των Σύρων και το 71% των Αφγανών, έφυγαν από τη χώρα τους για να ξεφύγουν από τη βία και τις συγκρούσεις, με το 85% των Σύρων να έχουν ζήσει πρώτα ως εκτοπισμένοι στην ίδια τη Συρία. Το 41% των Σύρων έφυγαν από την τελευταία χώρα όπου βρέθηκαν λόγω αδυναμίας να πληρώσουν τα έξοδα διαβίωσης, διακρίσεων και

εκμετάλλευσης. Το 51% των Σύρων και το 40% των Αφγανών είναι γυναίκες και παιδιά, ενώ, τέλος, το 79% των Σύρων και το 44% των Αφγανών έχουν πτυχίο δευτεροβάθμιας ή τριτοβάθμιας εκπαίδευσης.

Οι εν λόγω άνθρωποι που διέρχονται ή διαμένουν για κάποιο διάστημα στην Ελλάδα, αφορούν την περίπτωση της ακούσιας μετανάστευσης. Εγκατέλειψαν τη χώρα τους αιφνίδια και αναγκαστικά, λόγω των πολεμικών συγκρούσεων, αναζητώντας την επιβίωση σε άλλες, γειτονικές χώρες. Η μετακίνησή τους αποσκοπεί, πρωτίστως, στην εξασφάλιση της επιβίωσης, τόσο της δικής τους, όσο και των οικογενειών τους που, όμως, έγκειται στην ιδιωτική πρωτοβουλία και τη δράση ανθρωπιστικών οργανώσεων. Απώτερο σκοπό αποτελεί η διευθέτηση της εγκατάστασής τους σε χώρες που είναι σε θέση να τους παράσχουν δυνατότητα εργασίας και άρα οικονομικής ανεξαρτησίας⁶⁰.

---

⁶⁰ Ζωγραφάκης & Κασίμης (2014:74).

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3. Η ΕΝΤΑΞΗ ΤΩΝ ΜΕΤΑΝΑΣΤΩΝ

3.1 Η ΕΝΝΟΙΑ ΤΗΣ ΕΝΤΑΞΗΣ ΚΑΙ ΕΝΣΩΜΑΤΩΣΗΣ

Η ένταξη και η ενσωμάτωση των μεταναστών στις χώρες υποδοχής έχουν αποτελέσει αντικείμενο μελέτης αρκετών επιστημόνων, οι οποίοι προτείνουν διαφορετικούς ορισμούς στις συγκεκριμένες έννοιες, αναλόγως της έμφασης, που επιθυμούν να προσδώσουν στις συγκεκριμένες διαδικασίες. Αξιοσημείωτο είναι δε, ότι ακόμη και οι ορισμοί στις διάφορες χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης διαφέρουν, αναλόγως της εθνικής τους προσέγγισης στο φαινόμενο της μετανάστευσης, καθώς και του τρόπου ενσωμάτωσης των μεταναστών στη κοινωνία τους⁶¹.

Η κοινωνική ένταξη έχει αποτελέσει αντικείμενο συζήτησης από το 1970 ακόμη, κατά την εποχή της στρατολόγησης εργαζομένων. Παρόλα αυτά, η έννοια χρησιμοποιείται εναλλακτικά και συγχέεται με άλλους όρους, όπως "αφομοίωση", "ανοχή" και "ενσωμάτωση". Το 1990, η Ευρωπαϊκή Επιτροπή δήλωσε την πρόθεσή της να ενθαρρύνει πολιτικές ένταξης, θεωρώντας την αναπόφευκτη με σκοπό την άμβλυση των εντάσεων, λόγω της μετανάστευσης, με κύριο στόχο την κατοχύρωση ασφάλειας στη διαμονή, καθώς και την εξασφάλιση της μέριμνας για την απασχόληση, την παιδεία και τη στέγη⁶².

Από την άλλη, η Οικονομική και Κοινωνική Επιτροπή (ΟΚΕ) της Ευρωπαϊκής Ένωσης πρότεινε το 2002 τον ορισμό της πολιτικής ένταξης μέσα από τη σταδιακή εξίσωση των δικαιωμάτων και υποχρεώσεων των μεταναστών, την πρόσβασή τους σε αγαθά και υπηρεσίες και την παροχή ίσων ευκαιριών και αντιμετώπισης.

---

⁶¹ Baldwin-Edwards (2005:82).

⁶² International Organization for Migration-IOM (1999:88).

Η Ευρωπαϊκή Επιτροπή το 2003 προτείνει η ένταξη να στηρίζεται στα αμοιβαία δικαιώματα και τις υποχρεώσεις, που κατέχουν οι νόμιμα διαμένοντες πολίτες τρίτων χωρών και στη σχέση τους με την κοινωνία που τους υποδέχεται και τους παρέχει συνθήκες πλήρους συμμετοχής. Αυτό συνεπάγεται ότι η κοινωνία υποδοχής φέρει την ευθύνη για την εξασφάλιση τυπικών δικαιωμάτων για τους μετανάστες, επιτρέποντας κατά αυτόν τον τρόπο τη συμμετοχή στην κοινωνική, οικονομική και πολιτιστική ζωή της κοινωνίας. Παρά ταύτα, οι μετανάστες οφείλουν να δείχνουν σεβασμό στους θεμελιώδεις κανόνες και αξίες της χώρας υποδοχής, συμμετέχοντας και οι ίδιοι ενεργά στη διαδικασία ένταξης, διατηρώντας παράλληλα την ταυτότητά τους⁶³.

Πίνακας 3.1. Μεταναστευτικά ρεύματα, 1900-1991. Πηγή: Ινστιτούτο Μεταναστευτικής πολιτικής, (2005)

Χρονολογία	Μεταναστευτικό ρεύμα
1900-1920	Έντονο μεταναστευτικό ρεύμα προς ΗΠΑ, Καναδά
1920-1955	Φυσιολογική μεταναστευτική κίνηση των Ελλήνων
1955-1959	Νέο μεταναστευτικό ρεύμα Ελλήνων προς άλλες χώρες
1960-1974	Εκρηκτικό ρεύμα των Ελλήνων προς Γερμανία, Αυστραλία και ΗΠΑ (κυρίως)
1974-1980	Αρχίζει το μεταναστευτικό ρεύμα προς την Ελλάδα
1981-1988	Παρατηρείται έντονο μεταναστευτικό ρεύμα με τη μορφή της παράνομης απασχόλησης
1988-1991	Υπερβολική αύξηση των ξένων παράνομα απασχολούμενων που υπολογίζονται πλέον σε 300,000

⁶³ UNGA (2012:89).

Σύμφωνα με τον Penninx⁶⁴, ως ένταξη νοείται η διαδικασία της αποδοχής του μετανάστη από την χώρα υποδοχής. Η συγκεκριμένη διαδικασία σύμφωνα με τον συγκεκριμένο διαχωρίζεται σε δύο μέρη, τα οποία αφορούν από τη μια τους μετανάστες με τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά τους και από την άλλη την κοινωνία υποδοχής με την αντίδρασή της απέναντι στους ξένους. Η αλληλεπίδραση μεταναστών και χώρας υποδοχής είναι αυτή που θα καθορίσει εν τέλει την κατεύθυνση και το αποτέλεσμα της ένταξης. Η κοινωνία υποδοχής αποτελεί σημαντικό παράγοντα για το τελικό αποτέλεσμα, ενώ η ένταξη λαμβάνει χώρα στο ατομικό και συλλογικό επίπεδο της μεταναστευτικής ομάδας.

Σύμφωνα με τους Entzinger και Biezeveld⁶⁵, η ένταξη ταυτίζεται με την έννοια της συνοχής, καθότι οι κοινωνίες, που διακρίνονται από υψηλά επίπεδα κοινωνικής συνοχής είναι περισσότερο πρόσφορες στην καλύτερη ενσωμάτωση των μεταναστών. Η έννοια της ένταξης σύμφωνα με τους ίδιους αναλυτές, αποτυπώνει τις διαδικασίες συμμετοχής στο κοινωνικό σύνολο και σύστημα. Στο δυτικό κόσμο πλέον, προωθούνται πολλές και διαφορετικές διαδικασίες ένταξης σε κάθε κράτος. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί η Μεγ. Βρετανία, όπου η κοινωνική ένταξη είναι συνυφασμένη με την επαγγελματική ένταξη, κάτι που συνεπάγεται τη συμμετοχή του μετανάστη στην αγορά εργασίας. Άλλο χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί η Γαλλία, όπου προωθούνται περισσότερο οι έννοιες της αποπολιτισμοποίησης και της αφομοίωσης και όχι της ένταξης⁶⁶.

Ο Schnapper⁶⁷ από την άλλη, υποστηρίζει ότι ο όρος ενσωμάτωση αφορά στην ουσία τη σχέση που αναπτύσσει το άτομο με τη κοινωνία. Επιπροσθέτως, πάντοτε σύμφωνα με τον ίδιο αναλυτή, ήταν το αποτέλεσμα των εκάστωτε πολιτικών και οικονομικών συγκυριών κάθε εποχής και κοινωνίας. Η κοινωνία υποδοχής ενσωματώνει τους μετανάστες ανάλογα με το ιδεολογικό υπόβαθρο πάνω στο οποίο έχει

---

⁶⁴ Penninx (2001:96)

⁶⁵ Entzinger και Biezeveld (2003:45)

⁶⁶ Παπαδοπούλου (2006:49).

⁶⁷ Schnapper (1992:46)

δομηθεί, ενώ μια επιτυχημένη διαδικασία της ενσωμάτωσης θα πρέπει να εμφανίζει μια συνέχεια στο χρόνο. Το τελευταίο σημαίνει ότι ο κοινωνικός δεσμός που δημιουργείτε στο άτομο και στην κοινωνία θα πρέπει να μην είναι χαλαρός, καθότι δύναται να έχουν ως αποτέλεσμα διάφορα φαινόμενα αποκλεισμού, αλλά και διατάραξης της κοινωνικής συνοχής⁶⁸.

Η μεταναστευτική πολιτική ορίζεται βάσει των παρακάτω αξόνων :

- αυτού που ρυθμίζει την είσοδο, τη διαμονή και την απασχόληση των μεταναστών, και
- αυτού που ορίζει τον τρόπο αντιμετώπισης των μεταναστών, όσον αφορά την εκπαίδευση, κ.α.⁶⁹

Από την άλλη, οι πολιτικές ένταξης και ενσωμάτωσης καθορίζουν τις νομικές και τυπικές προϋποθέσεις αλληλεπίδρασης των μεταναστών με τους πολίτες της χώρας υποδοχής. Στην πολιτική ένταξη εντάσσονται το εκπαιδευτικό επίπεδο, η κατοικία, η απασχόληση και στοιχεία σχετικά με το δημόσιο βίο του μετανάστη, ενώ οποιαδήποτε στοιχείο αφορά τον ιδιωτικό βίο αφορά και την πολιτική ενσωμάτωση. Οι δυο παραπάνω έννοιες πολλές φορές υποδηλώνουν την ίδια διαδικασία, ενώ υπάρχουν περιπτώσεις, που η ενσωμάτωση έχει σχέση μόνο με θέματα της δεύτερης γενιάς μεταναστών⁷⁰.

Πλέον, έχει παρατηρηθεί μια σχετική σύγκλιση των προτύπων ένταξης και ενσωμάτωσης που ακολουθούν οι ευρωπαϊκές κυρίως κοινωνίες. Παρά ταύτα, οι τρόποι ένταξης δύναται να διακριθούν αναλόγως της δεδομένης εθνικής ομάδας, που περιλαμβάνουν τα εξής :

- κλασσική αφομοίωση, όπου σταδιακά οι ομάδες χάνουν τη πολιτιστική τους ταυτότητα,
- σχηματισμό μιας υποδεέστερης τάξης με χαμηλή κοινωνική κινητικότητα και χαμηλά επίπεδα παιδείας, απασχόλησης κτλ., και

---

⁶⁸ Παπαδοπούλου (2006:14).

⁶⁹ Schnapper (1992:21).

⁷⁰ Schnapper (1992:26).

- ένταξης μέσω των εθνικών κοινοτήτων, κάτι που σημαίνει στην ουσία την τοποθέτηση κάποιων εθνικών ομάδων σε υψηλή κοινωνική θέση λόγω της οικονομικής αυτάρκειάς τους.

Η παραπάνω κατηγοριοποίηση μεταθέτει ουσιαστικά το μερίδιο της ευθύνης για την κοινωνική ένταξη στον ίδιο το μετανάστη, ενώ η κοινωνία υποδοχής φέρει μικρότερο βάρος και ευθύνη. Από την άλλη, δεν λείπουν και οι μελετητές, που υποστηρίζουν ότι η ισχυρή θέση της χώρας υποδοχής την καθιστά προσδιοριστικό παράγοντα στο περιεχόμενο των δικαιωμάτων που παρέχονται στους μετανάστες, κρίνοντας έτσι το τελικό αποτέλεσμα έκβασης της διαδικασίας ένταξης⁷¹.

Πίνακας 3.2. Μεταναστευτική ροή στην Ελλάδα για την περίοδο 2003 – 2009. Πηγή: EuropeanMigrationNetwork, 2009,

Μετανάστες	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009
Εισερχόμενοι	45.500	50.101	42.015	83.789	-	49.035	84.193
Εξερχόμενοι	10.118	8.713	2.041	-	-	29.087	60.362
Καθαρή μεταναστευτική ροή	35.582	41.388	39.974	-	-	19.948	23.831

Τα κύρια εθνικά μοντέλα για την ένταξη και ενσωμάτωση είναι τα εξής ⁷²:

- το πολυπολιτισμικό μοντέλο που στηρίζεται στο σεβασμό και την προστασία της πολυπολιτισμικότητας (Ολλανδία, Σουηδία),
- το προσομοιωτικό μοντέλο που βασίζεται στην ισότητα μόνο όμως για τους "πολίτες" (Γαλλία) και

⁷¹ Κόντης (2001:87).

⁷² Carrera (2006:92)

- το μοντέλο του αποκλεισμού, που βασίζεται στην αυστηρή και περιοριστική μεταναστευτική νομοθεσία και πολιτική (Γερμανία, Αυστρία, Βέλγιο).

Οι κατευθύνσεις στην πολιτιστική ένταξη των μεταναστών είναι οι εξής παρακάτω :

- της "αφομοίωσης" στον πολιτισμό της χώρας υποδοχής,
- της "ανοχής" των πολιτιστικών παραδόσεων των μεταναστών χωρίς τη διαμόρφωση σαφούς πολιτικής για τις πολιτιστικές διαφορές και
- της "ενσωμάτωσης", όπου αναγνωρίζεται η πολιτιστική ισοτιμία των μειονοτήτων⁷³.

Σε αυτό το σημείο θα πρέπει να τονιστεί ότι οι δύο διαδικασίες αλληλοπλέκονται και η ένταξη τροφοδοτεί και προηγείται της ενσωμάτωσης. Παρά ταύτα, θα πρέπει να σημειωθεί ότι η ένταξη δεν οδηγεί πάντα σε ενσωμάτωση⁷⁴.

3.2 Η ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΕΝΤΑΞΗ ΤΩΝ ΜΕΤΑΝΑΣΤΩΝ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ

3.2.1 Παράγοντες κοινωνικής ένταξης

Οι παράγοντες κοινωνικής ένταξης των μεταναστευτικών ροών προς την Ελλάδα, που συμβάλουν στη δημιουργία προβλημάτων ενσωμάτωσης είναι οι εξής παρακάτω⁷⁵:

- Ως προς τη προέλευση των μεταναστών : ο μεγάλος αριθμός των χωρών από όπου προέρχονται οι μετανάστες που

---

⁷³ Γαβρόγλου (2001:66).

⁷⁴ Δημουλάς, Παπαδοπούλου (2004:77).

⁷⁵ Κασιμάτη (2000:89)

διαμένουν στην Ελλάδα, τα πολιτισμικά πρότυπα, οι κοινωνικές αξίες, και άλλα, επηρεάζουν πολύ το βαθμό ευκολίας ένταξής τους. Επιπροσθέτως, οι λόγοι μετανάστευσης στην Ελλάδα, όπως και ο αναγκαστικός ή όχι χαρακτήρας της μετακίνησής τους προδιαθέτει ευνοϊκά ή μη στην προσαρμογή των μεταναστών. Αξιοσημείωτο είναι δε, ότι οι εθνοτικές ομάδες, όπως είναι για παράδειγμα οι παλιννοστούντες Πόντιοι και οι Βορειοηπειρώτες, δύναται να ενταχθούν ευκολότερα, εξαιτίας της κοινής καταγωγής, θρησκείας, ή και γλώσσας, αλλά και των δικτύων επικοινωνίας που ήδη υπάρχουν στην κοινωνία υποδοχής από τους ομοεθνείς τους. Από την άλλη, οι αλλοδαποί μετανάστες είναι περισσότερο αποκομμένοι από τα πρότυπα και τις αξίες της χώρας υποδοχής, οπότε δυσκολεύονται να ενταχθούν. Το τελευταίο ενισχύεται από την καχύποπτη αντιμετώπιση της ελληνικής κοινωνίας, με συνέπεια τον κοινωνικό αποκλεισμό τους. Όλα τα παραπάνω συνεπάγονται ότι κάθε κατηγορία ενεργοποιεί διαφορετικούς μηχανισμούς ένταξης στην κοινωνία υποδοχής.

- Ως προς το καθεστώς της μετανάστευσής τους : όταν η μετανάστευση είναι θεληματική, αυτό έχει ως συνέπεια η κοινωνική ένταξη των μεταναστών να γίνεται με πιο εύκολο τρόπο. Από την άλλη, αν η μετανάστευση είναι αναγκαστική, τότε η ένταξη παρουσιάζει μεγαλύτερες δυσκολίες.
- Ως προς τη νομιμοποίηση της παρουσίας τους στη χώρα μας : οι νόμιμοι μετανάστες έχουν καλύτερες πιθανότητες να βρουν εργασία και έχουν καλύτερη θέση. Όλα αυτά συνεπάγονται καλύτερη κοινωνική ένταξη⁷⁶.

Συμπερασματικά, οι εθνοτικές ομάδες χαρακτηρίζονται από καλύτερες προοπτικές ένταξης στις διάφορες κοινωνίες υποδοχής, όμως

---

⁷⁶ Κασιμάτη (2000:36)

παρόλα αυτά χαρακτηρίζονται από τα κοινά προβλήματα σχετικά με την απασχόληση με τους αλλοδαπούς⁷⁷.

3.2.2 Συνθήκες διαβίωσης

Οι περισσότεροι μετανάστες αντιμετωπίζουν ποικίλλα προβλήματα, αναφορικά με τις συνθήκες διαβίωσης στις χώρες υποδοχής, όπως φτώχεια, εξαθλίωση, αλλά και ανεργία. Το αποτέλεσμα είναι οι κοινωνικές αναταραχές, η εγκληματικότητα και οι κοινωνικές συγκρούσεις⁷⁸. Οι τελευταίες μάλιστα, χαρακτηρίζονται συχνά ως φυλετικές και εθνικιστικές αντιπαραθέσεις και συρράξεις, που ενισχύουν τη βία και την κοινωνική αστάθεια, καθότι τα διάφορα προβλήματα που αντιμετωπίζει η κοινωνία υποδοχής καταλογίζονται στους μετανάστες.

Ιδιαίτερα σημαντικό πρόβλημα των μεταναστών είναι η στέγασή τους, καθώς οι πιο πολλοί αντιμετωπίζουν το ρατσισμό κατά την προσπάθεια ανεύρεσης κατοικίας. Πολλοί από αυτούς μάλιστα, διαμορφώνουν γκέτο στις μεγαλουπόλεις για την αντιμετώπιση της έλλειψης στέγης⁷⁹.

Στην Ελλάδα, ο χώρος στέγασης των μεταναστών καθορίζει τον ενδεχόμενο αποκλεισμό ή την ενσωμάτωσή τους. Χαρακτηριστικό είναι δε, ότι το μεγαλύτερο ποσοστό των μεταναστών στην Ελλάδα είναι οργανωμένο σε κοινότητες και συλλόγους, ενώ αναφορικά με τους μετανάστες προερχόμενους από Αφρική και Ασία, η κοινωνική ζωή περιορίζεται σε καφενεία και εμπορικά καταστήματα ομοεθνών τους, σε φιλικά σπίτια, εθνικά εστιατόρια και θρησκευτικές εκδηλώσεις. Από την άλλη, οι μουσουλμάνοι μετανάστες συναντιούνται κυρίως σε λατρευτικούς χώρους.

---

⁷⁷ Κασιμάτη (2000:64)

⁷⁸ Ντόκος (2003:33).

⁷⁹ United Nations (2012:101)

Η δυσκολία ανεύρεσης κατοικίας των μεταναστών στην Ελλάδα έγκειται στην καχυποψία, καθότι οι Έλληνες δεν τους ενοικιάζουν διαμερίσματα ή μαγαζιά με την ίδια ευκολία που θα νοίκιαζαν σε Έλληνες. Μεγάλη όμως είναι και η δυσαρέσκεια των μεταναστών για την αντιμετώπισή τους από τις ελληνικές αρχές⁸⁰.

Στην Ελλάδα έχει παρατηρηθεί υπερσυγκέντρωση μεταναστών σε συγκεκριμένες περιοχές των μεγαλουπόλεων. Το φαινόμενο είναι ιδιαίτερα έντονο στην Αθήνα, όπου έχουν παρατηρηθεί κοινωνικο-γεωγραφικές διαχωριστικές γραμμές. Στην Ελλάδα, η απουσία στεγαστικής κοινωνικής πολιτικής έχει ως συνέπεια οι μετανάστες και οι πρόσφυγες να στηρίζονται στην δική τους οικονομική δυνατότητα.

Αξιοσημείωτο είναι, ότι το μεγαλύτερο ποσοστό των παρανόμως εισερχόμενων μεταναστών και προσφύγων, διέμεναν σε εγκαταλειμμένα κτίρια ή πάρκα, λόγω αδυναμίας εύρεσης χώρου διαμονής. Από την άλλη, οι νόμιμοι εργαζόμενοι μετανάστες στην Ελλάδα διαμένουν κατά κύριο λόγο σε υποβαθμισμένες κατοικίες αστικών περιοχών, ενώ σε αγροτικές περιοχές συνήθως παρέχονται στους μετανάστες χαμηλής ποιότητας χώροι διαμονής από τους εργοδότες. Επιπροσθέτως, στις αγροτικές περιοχές, οι εποχικοί εργάτες φιλοξενούνται συνήθως σε αυτοσχέδιες καλύβες σε χωράφια.

Πολλοί σύλλογοι μεταναστών έχουν καταγγείλει ότι αρκετοί ιδιοκτήτες κατοικιών δεν τους δέχονται ως ενοικιαστές, εξαιτίας της φυλής ή της εθνικότητάς τους, ενώ αρκετοί είναι αυτοί, που παρέχουν χαμηλής ποιότητας συνθήκες διαμονής σε υψηλές τιμές. Ιδιαίτερα μεγάλο είναι και το ποσοστό συγκατοίκησης υψηλού αριθμού μεταναστών στον ίδιο χώρο, ως συνέπεια της δυσκολίας ανεύρεσης κατοικίας σε φυσιολογικές τιμές και της ανάγκης αποταμίευσης χρημάτων⁸¹.

Σημαντικά είναι και τα προβλήματα που αντιμετωπίζουν και οι εθνοτικές ομάδες, που περιλαμβάνουν τον αποκλεισμό και την προκατάληψη σε σχέση με την απασχόληση και τη στέγαση. Παρόλα

---

⁸⁰ Baldwin-Edwards (2005:46).

⁸¹ NationalAnalyticalStudyonHousing (2003:55)

αυτά, η μεταναστευτική πολιτική της Ελλάδας παρέχει μια περισσότερο προνομιακή μεταχείριση στις εθνοτικές ομάδες και πρόσφυγες σε ζητήματα στέγης. Πιο συγκεκριμένα, για τους πρόσφυγες προβλέπεται η ίδρυση και λειτουργία Κέντρων Προσωρινής Διαμονής με δυνατότητα παροχής ιατροφαρμακευτικής και νοσοκομειακής περίθαλψης. Από την άλλη, στους παλιννοστούντες παρέχεται δωρεάν στέγη στα πλαίσια θεσμών όπως το Εθνικό Ίδρυμα Υποδοχής και Αποκατάστασης Αποδήμων και Παλιννοστούντων Ομογενών Ελλήνων (ΕΙΥΑΠΟΕ).

Το Εθνικό Ίδρυμα Υποδοχής και Αποκατάστασης Αποδήμων και Παλιννοστούντων Ομογενών Ελλήνων προσφέρει τα εξής παρακάτω⁸²:

- άμεση μεταφορά ομογενών από τη στιγμή που υφίσταται η απειλή της ανθρωπίνης ζωής στους τόπους προέλευσης,
- επιδόματα πρόνοιας με σκοπό την κάλυψη αναγκών διαβίωσης κατά την άφιξη και μετά, όπως και στέγαση στα Κέντρα Φιλοξενίας, σε νοικιασμένα ξενοδοχεία και σε ιδιωτικά σπίτια
- διάφορα μέτρα με στόχο την κοινωνικοοικονομική και εκπαιδευτική ένταξη των ομογενών.

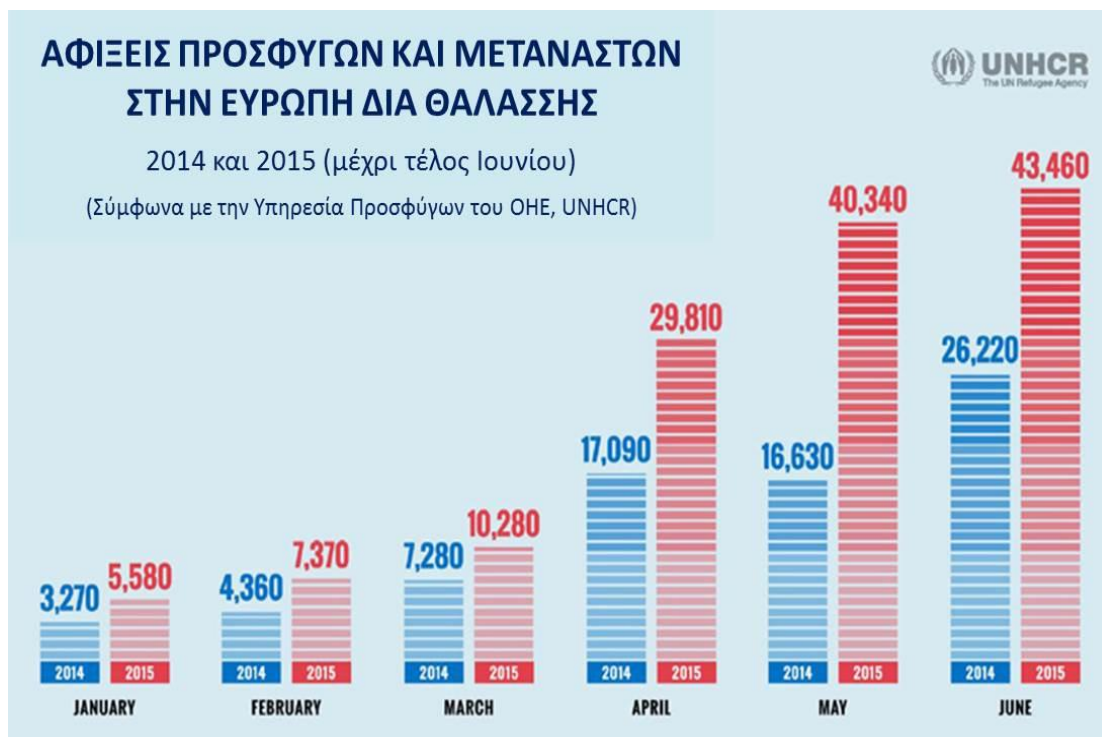
Τα τελευταία χρόνια με την οικονομική κρίση, η κατάσταση έχει οξυνθεί, οπότε ο κρατικός μηχανισμός εστιάζει στην εξεύρεση λύσεων. Αρχικά, με τη καθιέρωση του γενικού συστήματος ελάχιστου εγγυημένου εισοδήματος να λαμβάνουν οι κοινωνικά ευπαθείς ομάδες του πληθυσμού και τη θεσμική ανάπτυξη της Εθνικής Στρατηγικής Ένταξης, η Οικονομική και Κοινωνική Επιτροπή Ελλάδος (ΟΚΕ) πιστεύει ότι πρέπει να σχεδιαστούν επιπλέον δράσεις σχετικά με την μείωση του κοινωνικού αποκλεισμού και της φτώχειας στην Ελλάδα. Αξιοσημείωτο είναι ότι, αυτές οι δράσεις θα πρέπει να καλύπτουν όλο το φάσμα της κοινωνικής πολιτικής, δηλαδή να παρέχουν στις ευπαθείς ομάδες μία αξιοπρεπή διαβίωση (στέγαση και σίτιση), καλύπτοντας γενικά τις βασικές ανάγκες⁸³.

---

⁸² Φακιολάς, (2001:31)

⁸³ IOM and UN DESA (2012:23).

Εικόνα 3.1 Αφίξεις προσφύγων και μεταναστών ΠΗΓΗ: Υπηρεσία Προσφύγων ΟΗΕ, UNHCR (2015)

Σε επίπεδο παροχών σε είδος και ειδικότερα, αναφορικά με τη στέγαση, προτείνεται:

- Δημιουργία χώρων μέσω ειδικών προγραμμάτων για να καλυφθούν οι ανάγκες στέγασης και η ιατροφαρμακευτική φροντίδα απόρων και αστέγων.
- Εξεύρεση επιδόματος για θέρμανση και ηλεκτρικό ρεύμα.
- Άμεση χρηματοοικονομική στήριξη προγραμμάτων ενεργειακής θωράκισης κτιρίων και κατοικιών σε οικογένειες ή ομάδες, που αντιμετωπίζουν σοβαρά οικονομικά προβλήματα.
- Πρόσβαση σε ιατροφαρμακευτική περίθαλψη σε μακροχρόνια ανέργους και απόρους.

- Δημιουργία προγραμμάτων εταιρικής κοινωνικής ευθύνης με έμφαση στην τοπική κοινωνική οικονομία (δήμοι, επιχειρήσεις, Εκκλησία) για την κάλυψη βασικών αναγκών των νοικοκυριών
- Ως προς την παροχή υγείας, αυτή θα πρέπει να λαμβάνεται ανεξάρτητα από την ασφαλιστική κατάσταση του ατόμου, δηλαδή ανεξάρτητα με τις οικονομικές του απολαβές.
- Δημιουργία μιας κοινής πανελλαδικής πλατφόρμας ως προς την κοινωνική ένταξη των μεταναστών με την συνεργασία των συναρμόδιων Υπουργείων κ.α.⁸⁴.

3.2.3 Απασχόληση

Η απασχόληση αποτελεί έναν ιδιαίτερα σημαντικό μηχανισμό ένταξης στην χώρα υποδοχής, καθότι εξασφαλίζει στον μετανάστη την παραμονή του, προσδιορίζοντας όμως ταυτόχρονα τόσο την οικονομική του κατάσταση του, όσο και τα κοινωνικά δικαιώματά του⁸⁵.

Από την άλλη, η αδυναμία εξεύρεσης εργασίας δυσχεραίνει την κοινωνική ένταξη του μετανάστη, επιτείνοντας φαινόμενα, όπως ρατσιστικές συμπεριφορές, διακρίσεις, περιθωριοποίηση και κοινωνικό αποκλεισμό. Οι σύγχρονες μεταναστευτικές πολιτικές έχουν ως απώτερο σκοπό τη ρύθμιση των όρων και προϋποθέσεων εισόδου, παραμονής, και απασχόλησης των μεταναστών. Θα πρέπει όμως να σημειωθεί ότι από την στιγμή που ο μετανάστης εισέρχεται νόμιμα στη χώρα υποδοχής, τότε οι διαδικασίες ένταξης είναι ομαλές, ενώ σε διαφορετική περίπτωση, η

---

⁸⁴ Οικονομική και κοινωνική επιτροπή της Ελλάδος (2014:5).

⁸⁵ Δημουλάς (2006:55).

κοινωνική του ένταξη καθίσταται προβληματική και ο κρατικός μηχανισμός μόνο εκ των υστέρων είναι δυνατό να παρέμβει με ρυθμίσεις⁸⁶.

Επίσης, αξιοσημείωτο είναι ότι ο παράνομος μετανάστης, που εργάζεται, δεν μπορεί να ενταχθεί στην κοινωνία υποδοχής, καθότι η παράνομη διαμονή στη χώρα υποδοχής συνεπάγεται και την αποστέρηση βασικών κοινωνικών δικαιωμάτων.

Παρόλα αυτά, έχει παρατηρηθεί σε πολλές χώρες του ΟΟΣΑ, οι μετανάστες να εμφανίζουν υψηλότερα ποσοστά αυτοαπασχόλησης από τους κατοίκους των συγκεκριμένων χωρών. Οι μετανάστες έχουν αξιοσημείωτα υψηλότερα ποσοστά αυτοαπασχόλησης στο Βέλγιο, τη Γαλλία, τις Σκανδιναβικές χώρες και ιδιαίτερα στην Κεντρική και Ανατολική Ευρώπη⁸⁷.

Είναι επίσης σημαντικό να σημειωθεί, ότι οι εργαζόμενοι που χαρακτηρίζονται ως αυτοαπασχολούμενοι, . Τα υψηλά ποσοστά αυτοαπασχόλησης των μεταναστών ενδέχεται να υποδεικνύουν πολύ διαφορετικές καταστάσεις, καθώς η επιχειρηματικότητα των μεταναστών μπορεί να είναι τόσο διαφορετική, όσο οι ίδιοι οι μετανάστες.

	Αλλοδαποί	Έλληνες	Σύνολο
Ενεργοί	391.674	4.223.796	4.615.470
Ανεργοί	21.953	491.426	513.379
Σύνολο εργατικού δυναμικού	413.627	4.715.222	5.128.849
Ποσοστό ανεργίας	5,3%	10,4%	10%

Εικόνα 3.2 Απασχόληση, ανεργία, ποσοστό ανεργίας των αλλοδαπών και των Ελλήνων
Πηγή: ΕΣΥΕ, απογραφή 2001

⁸⁶ IOM (2010A:36).

⁸⁷ OECD (2010:63)

Η έκταση, το μέγεθος και η φύση των επιχειρήσεων, που δημιουργούνται από τους μετανάστες ποικίλλει ανάλογα με τις δεξιότητες και το υπόβαθρο ενός μετανάστη. Κάποιοι από τους μετανάστες ιδρύουν μια επιχείρηση, επειδή δεν έχουν άλλες εναλλακτικές λύσεις απασχόλησης. Αυτό τείνει να είναι ο κανόνας στην περίπτωση των μεταναστών με χαμηλό επίπεδο ειδίκευσης που συνήθως διατηρούν ένα μικρό κατάστημα, εστιατόριο, μονάδες ημερήσιας φροντίδας ή καθαριστήρια. Αυτές οι επιχειρήσεις δεν μπορούν να παρέχουν άμεσα οικονομικά κέρδη. Κατά κανόνα απασχολούν λιγότερο από πέντε άτομα και έχουν περιορισμένες δυνατότητες ανάπτυξης. Αυτές οι μικρές επιχειρήσεις έχουν την τάση να παρουσιάζουν πολύ χαμηλά ποσοστά βιωσιμότητας και παρέχουν χαμηλό εισόδημα. Μπορούν επίσης, να διευκολύνουν την απομόνωση των μεταναστών, καθυστερώντας την ένταξή τους στην κοινωνία της χώρας υποδοχής τους^{88,89}

Τέτοιες επιχειρήσεις μπορεί επίσης να αποτελούν μια προτιμότερη εναλλακτική λύση από την ανεργία. Ενώ η επιχείρηση αυτή μπορεί να έχει περιορισμένες προοπτικές ανάπτυξης, παρόλα αυτά δύναται να παρέχει κάποιο εισόδημα. Σύμφωνα με τον Borjas⁹⁰, η οικονομική επιτυχία του νοικοκυριού μπορεί να είναι καθοριστική για την επιβίωση των παιδιών ενός μετανάστη⁹¹.

Οι Προοπτικές Μετανάστευσης του ΟΟΣΑ το 2009 προειδοποιούν ότι οι επιχειρήσεις των μεταναστών μπορεί να είναι πλέον εξαιρετικά ευάλωτες. Πολλοί μετανάστες ιδρύουν επιχειρήσεις στον τομέα του τουρισμού, εστιατόρια, επιχειρήσεις χονδρικού εμπορίου και κατασκευών και βιομηχανίες, οι οποίες έχουν επηρεαστεί δυσανάλογα από την ύφεση. Από τον Ιούνιο του 2008 μέχρι τον Φεβρουάριο του 2009, ο αριθμός των αυτοαπασχολούμενων μεταναστών στην Ισπανία μειώθηκε κατά σχεδόν 10%, ενώ η ανεργία αυξήθηκε σημαντικά. Επίσης, η πιστωτική στενότητα

---

⁸⁸ Baum, et al. (2012:64)

⁸⁹ Light & Bhachu (2004:74)

⁹⁰ Borjas (2006:23)

⁹¹ Light & Bhachu (2004:96)

και η μειωμένη ζήτηση στην κατανάλωση καθιστούν πιο δύσκολη την ίδρυση και διατήρηση επιχειρήσεων για τους μετανάστες⁹².

	Απασχολούμενοι	Μισθωτοί
Σύνολο	4.102.091	2.678.226
Έλληνες	3.710.417	2.329.771
Αλλοδαποί	391.674	348.455

Εικόνα 3.3 Απασχολούμενοι και μισθωτοί κατά υπηκοότητα. Πηγή : ΕΣΥΕ, απογραφή 2001

Η πρόσβαση σε ένα συνεκτικό κοινωνικό δίκτυο τείνει επίσης να προωθεί την επιχειρηματικότητα. Οι μετανάστες τείνουν να σχηματίζουν στενά κοινωνικά δίκτυα με συμπατριώτες τους. Τα δίκτυα αυτά μπορούν να διευκολύνουν την επιχειρηματική δραστηριότητα με την παροχή κεφαλαίων, τη στήριξη, τη γνώση και την προμήθεια ή την πελατειακή βάση.

Το “mentoring”, η πρόσβαση σε επαρκή κεφάλαια, ο αξιόπιστος εφοδιασμός και η πελατειακή βάση αποτελούν συχνά βασικούς παράγοντες στην απόφαση για επιχειρηματική δραστηριότητα. Η ύπαρξη των δικτύων αυτών ισοσταθμίζεται από το γεγονός ότι οι μετανάστες συχνά δεν έχουν τις επαφές και τις γνώσεις των τοπικών κανονισμών και του εγχώριου πολιτισμού, όπως οι ιθαγενείς. Τα κοινωνικά δίκτυα έχουν γίνει γνωστά για την ενίσχυση επιχειρηματικών σχέσεων και την ενθάρρυνση του εμπορίου. Σύμφωνα με τον Saxenian⁹³, ορισμένες από τις κινεζικές και ινδικές επιχειρηματικές ενώσεις παρέχουν σεμινάρια για τη γλώσσα, τη διαπραγμάτευση και τη διαχείριση του άγχους⁹⁴.

⁹² OECD (2010:34)

⁹³ Saxenian (2002:36)

⁹⁴ Light & Bhachu (2004:57)

Για τους μετανάστες χαμηλής ειδίκευσης, η έλλειψη άλλων δυνατοτήτων απασχόλησης θα μπορούσε να οδηγήσει στην επιχειρηματική δραστηριότητα. Οι μετανάστες έχουν συνήθως χαμηλότερα ποσοστά απασχόλησης και συμμετοχής στο εργατικό δυναμικό και απολαμβάνουν χαμηλότερους μισθούς από τους κατοίκους της χώρας όπου φιλοξενούνται. Αυτό οφείλεται συχνά σε γλωσσικά εμπόδια, στην αδυναμία των εργοδοτών να αναγνωρίσουν την αξιοπιστία των μεταναστών, στην έλλειψη επαφών στην εγχώρια αγορά (έτσι, οι μετανάστες δεν ενημερώνονται σχετικά με τις ευκαιρίες απασχόλησης και δεν έχουν συστατικές επιστολές) και σε διάφορα στερεότυπα για τις ομάδες αυτές. Η επιχειρηματικότητα παρακάμπτει τα εμπόδια αυτά. Η νέα επιχείρηση μπορεί να προσφέρει ακόμα και θέσεις εργασίας σε άλλους μετανάστες που αντιμετωπίζουν τις ίδιες προκλήσεις⁹⁵.

Σύμφωνα με τους Oliveria και Rath⁹⁶, μια δομική μετατόπιση από την ανειδίκευτη εργασία στη δεκαετία του 1970 και του 1980, η οποία μείωσε τον αριθμό των ανειδίκευτων διαθέσιμων θέσεων εργασίας, μπορεί να ευθύνεται για ένα μεγάλο μέρος της αύξησης της επιχειρηματικότητας των μεταναστών στην Ευρώπη. Οι ανειδίκευτοι μετανάστες με λίγες άλλες επιλογές εργασίας, είναι πιο πιθανό να ξεκινήσουν τη δική τους επιχείρηση⁹⁷.

Σύμφωνα με τους Herman & Smith⁹⁸ από την άλλη, στις Ηνωμένες Πολιτείες, οι αγράμματοι μετανάστες ήταν πολύ πιο πιθανό να ξεκινήσουν μια νέα επιχείρηση από ότι οι αγράμματοι κάτοικοι του συγκεκριμένου κράτους. Η σχέση ανάμεσα στην ιδιοκτησία μιας επιχείρησης και στα έτη εκπαίδευσης για τους μετανάστες ακολουθεί ένα πρότυπο σε σχήμα U, ενώ για τους κατοίκους του κράτους η πιθανότητα για ιδιοκτησία μιας επιχείρησης αυξάνεται γραμμικά ανάλογα με τα χρόνια εκπαίδευσης.

Συμπερασματικά, η σταθερότητα στην απασχόληση, μαζί με ένα σύνολο άλλων παραγόντων, όπως η στέγαση, η κοινωνική ασφάλιση και

---

⁹⁵ IOM (2012:71)

⁹⁶ Oliveria και Rath (2008:72)

⁹⁷ Baum, etal. (2012:33)

⁹⁸ Herman & Smith (2009:61)

άλλα, αλληλεπιδρούν μεταξύ τους και αποτελούν μηχανισμούς κοινωνικής ένταξης, με κύριο σημείο αναφοράς το νόμιμο ή παράνομο χαρακτήρα της παραμονής του μετανάστη.

3.2.4 Υγεία

Είναι γεγονός, πως οι Ευρωπαϊκές χώρες σε πλήρη εναρμόνιση με τους σκοπούς και τις εξαγγελίες της Ενωμένης Ευρώπης, και κυρίως με την κεντρικότερη όλων αρχή του σεβασμού της ανθρώπινης αξιοπρέπειας, όπως αυτή αποτυπώνεται στο άρθρο 2 της Συνθήκης για την Ευρωπαϊκή Ένωση, αλλά και στο πρώτο κεφάλαιο του Χάρτη των θεμελιωδών Δικαιωμάτων της ΕΕ, αναλαμβάνουν σχετικά με το φαινόμενο της μετανάστευσης, μέτρα κοινωνικής πρόνοιας⁹⁹.

Η Ελλάδα με δύο νομοθετήματα ασκεί την κοινωνική της πρόνοια σχετικά με το ζήτημα της μετανάστευσης. Αρχικά, με βάση το ΠΔ 266/1999, οι πρόσφυγες απολαμβάνουν δωρεάν ιατροφαρμακευτική περίθαλψη και νοσηλεία στα Δημόσια Νοσοκομεία, γεγονός που εξασφαλίζει το ύψιστο δικαίωμα στην υγεία. Ακόμη, σύμφωνα με το άρθρο 40 του Νόμου 2910/2001, παρέχεται η δυνατότητα πρόσβασης στην υποχρεωτική εκπαίδευση και σε ανήλικα παιδιά, ακόμη και αν τα θέματα που αφορούν τη νόμιμη παραμονή τους στη χώρα δεν έχουν επιλυθεί πλήρως¹⁰⁰.

Η κοινωνική ένταξη των μεταναστών συμπεριλαμβάνει τις κοινωνικές υπηρεσίες και τη συμμετοχή σε προγράμματα κρατικής κοινωνικής ασφάλισης. Σύμφωνα με τον Ν. 3386/2005, τα θέματα υγείας και κοινωνικής ασφάλισης των μεταναστών αφορούν τα παρακάτω :

---

⁹⁹ Κανελλόπουλος (2010:81)

¹⁰⁰ IOM and MPI (2012:22)

- Οι αλλοδαποί που διαμένουν νόμιμα στην Ελλάδα ασφαλίζονται στους οικείους ασφαλιστικούς φορείς και έχουν τα ίδια ασφαλιστικά δικαιώματα με τους ημεδαπούς (άρθρο 71). Αυτό συνεπάγεται ότι δικαιούνται τις ίδιες παροχές, από την στιγμή, που έχουν εισέλθει νόμιμα στην χώρα υποδοχής και απασχολούνται σε σχέση εξαρτημένης εργασίας ή ασκούν ανεξάρτητη οικονομική δραστηριότητα. Αξιοσημείωτο είναι ότι από τη στιγμή που υπάρχει κατηγοριοποίηση των μεταναστών σε νόμιμους/παράνομους, παλιννοστούντες κλπ, δεν υπάρχει ένας ενιαίος τρόπος ρύθμισης
- Σημαντική προϋπόθεση σε σχέση με το δικαίωμα διαμονής του μετανάστη είναι η πλήρης ασφάλιση ασθένειας, ώστε να μην αποτελεί ο ίδιος κίνδυνο για τη δημόσια υγεία (άρθρο 10). Θα πρέπει να σημειωθεί ότι η πλήρης ασφάλιση ασθένειας μπορεί να καλύψει και τα μέλη της οικογένειάς του μετανάστη (άρθρο 53).
- Η μεταναστευτική πολιτική είναι ευνοϊκότερη στους παλιννοστούντες ομογενείς Ποντίους και Βορειοηπειρώτες, καθώς τους δίνεται η δυνατότητα κοινωνικής ασφάλισης στον ΟΓΑ (άρθρο 48, Ν. 2084/1992) και ειδικός λογαριασμός αυτασφάλισης στο ΙΚΑ (άρθρο 36, Ν. 1902/1990), το δικαίωμα δωρεάν ιατροφαρμακευτικής περίθαλψης καθώς και η χορήγηση έκτακτης οικονομικής ενίσχυσης από το Υπ. Απασχόλησης και βοηθήματα επαναπατριsmού από το Υπ. Υγείας. Παρόλα αυτά, στην περίπτωση παροχής νοσοκομειακής και ιατροφαρμακευτικής περίθαλψης είναι απαραίτητη η προσκόμιση βιβλιαρίου υγείας ασφαλιστικού φορέα, ώστε να καλυφθεί η δαπάνη.
- Οι αναγνωρισμένοι αλλοδαποί πολιτικοί πρόσφυγες έχουν το δικαίωμα της δωρεάν ιατροφαρμακευτικής και νοσοκομειακής περίθαλψης, εφόσον βέβαια τους έχει παρασχεθεί πρώτα το αντίστοιχο δελτίο ταυτότητας.

- Σύμφωνα με το άρθρο 84 του 3386/2005, οι οργανισμοί κοινωνικής ασφάλισης υποχρεούνται να μην παρέχουν τις υπηρεσίες τους προς τους παράνομους μετανάστες. Εξαιρέση αποτελούν τα νοσοκομεία, τα θεραπευτήρια και τις κλινικές που δέχονται έκτακτα περιστατικά για νοσηλεία και τους ανήλικους. Η συγκεκριμένη διάταξη αποστερεί τα ασφαλιστικά δικαιώματα του παράνομου μετανάστη.

Τέλος, θα πρέπει να τονιστεί η θετική επίδραση των νεαρών αλλοδαπών εργαζομένων στο ασφαλιστικό σύστημα, καθότι συνεισφέρουν οικονομικά χωρίς ακόμα να επωφελούνται από το σύστημα. Παρόλα αυτά, η υψηλή γονιμότητα των μεταναστών έχει ως συνέπεια υψηλότερες δαπάνες κοινωνικής προστασίας για τα προστατευόμενα μέλη. Αξιοσημείωτο είναι επίσης, ότι οι μεταναστευτικοί πληθυσμοί συχνά αντιμετωπίζουν προβλήματα υγείας, κάτι που συνεπάγεται την επιβολή της διάθεσης των κατάλληλων πληροφοριών στις συγκεκριμένες ομάδες πληθυσμού και της παροχής κατάρτισης στο αρμόδιο προσωπικό¹⁰¹.

3.2.5 Δημόσια διοίκηση

Οι αλλοδαποί που εγκαθίστανται σε μία ξένη χώρα, τη χώρα υποδοχής, είναι φορείς μίας ποικιλομορφίας και στους τομείς της γλώσσας και της θρησκείας. Εκτός από τον εμπλουτισμό της εθνογλωσσικής και θρησκευτικής ποικιλότητας των τοπικών κοινωνιών, η εισροή αλλοδαπών, νόμιμων και μη, επιφέρει και αρνητικές συνέπειες – προκλήσεις στη χώρα υποδοχής στο δίκαιο αυτής, αλλά και στην πολιτική διαμόρφωσης μίας νέας πραγματικότητας, αυτή της συνύπαρξης με άλλους πολιτισμούς και κουλτούρες^{102,103}.

---

¹⁰¹ Δημουλάς, Παπαδοπούλου (2004:66).

¹⁰² Τσιτσελίκης (2006:91)

Αυτή η εθνική ποικιλομορφία μπορεί να εκληφθεί ως μια πρόκληση για το εθνικό κράτος σε επίπεδο πολιτικής οργάνωσης και γραφειοκρατικού ελέγχου. Η ιδέα του έθνους προϋποθέτει κοινές αξίες, κοινά συναισθήματα και κοινές αναζητήσεις και επιπρόσθετα, την αίσθηση του ανήκειν και την ένταξη η οποία δεν βασίζεται μόνο σε κοινά συμφέροντα αλλά και σε κοινά χαρακτηριστικά, ακόμη και κοινές ρίζες. Αλλά η εθνική ποικιλομορφία αποτελεί ακόμα μία εννοιολογική πρόκληση για το έθνος – κράτος, καθώς αποκαλύπτει μια εγγενή αντίφαση στην ίδια την ιδέα του έθνους – κράτους ως μία φυσική, αναπόφευκτη και απαραίτητη μορφή πολιτικής οργάνωσης¹⁰⁴.

Ο ρόλος της δημόσιας διοίκησης είναι εξέχων, αφού συνιστά την κυριότερη μορφή «εξωτερίκευσης» της δράσης της κρατικής εξουσίας αλλά και το πρωταρχικό σημείο επαφής και αλληλεπίδρασης του κράτους με την κοινωνία¹⁰⁵. Τα στελέχη που απαρτίζουν τη Δημόσια Διοίκηση είναι απαραίτητο να έχουν εκείνες τις γνώσεις, τις ικανότητες και τις δεξιότητες, έτσι ώστε να μπορούν να υπηρετούν τους πολίτες σύμφωνα με ένα νέο μοντέλο δημόσιας διοίκησης, όπως αυτό διαμορφώνεται από τις σημερινές συνθήκες¹⁰⁶.

Όμως, η δημόσια διοίκηση παρά το σημαντικό της ρόλο είναι εθνοκεντρική και τα στελέχη, που την απαρτίζουν, κρατούν μια επιφυλακτική και φοβική στάση απέναντι στο «ξένο», καθώς δεν είναι εξοικειωμένοι μαζί του. Με αυτό τον τρόπο δημιουργούν συγκεκριμένες στάσεις απέναντι στους μετανάστες που με τη σειρά τους δημιουργούν στερεότυπα και προκαταλήψεις. Οι στάσεις αυτές δυσχεραίνουν το έργο τους και ιδιαίτερα το έργο όσων έρχονται σε επαφή καθημερινώς μέσω της υπηρεσίας τους με μετανάστες. Γι αυτό το λόγο είναι πολύ σημαντικό

---

¹⁰³ Γεώργιας (2008:19).

¹⁰⁴ Turton, González (2000:21).

¹⁰⁵ Παπακωνσταντίνου (2009:29)

¹⁰⁶ Υπουργείο Εσωτερικών, Αποκέντρωσης και Ηλεκτρονικής Διακυβέρνησης (2010:32).

να μελετηθούν τόσο οι στάσεις των στελεχών της δημόσιας διοίκησης, όσο και να εντοπιστεί τρόπος με τον οποίο θα μεταβληθούν¹⁰⁷.

Αναφορικά με τα στοιχεία χορήγησης αδειών παραμονής, στον παρακάτω πίνακα απεικονίζονται τα στατιστικά στοιχεία για το 2009 ανά χώρα προέλευσης (δέκα κυριότερες χώρες) και ανά φύλο, όσον αφορά στα άτομα που έλαβαν την Ελληνική ιθαγένεια¹⁰⁸.

Στον πιο κάτω πίνακα απεικονίζονται οι άδειες διαμονής που έχουν δοθεί από τις Διευθύνσεις Αλλοδαπών και Μετανάστευσης και Διευθύνσεων Αστικής Κατάστασης και Κοινωνικών Υποθέσεων των Αποκεντρωμένων Διοικήσεων Μακεδονίας- Θράκης και Κρήτης, ως προς το λόγο, την ηλικία και το φύλο¹⁰⁹.

Πίνακας 3.3. Άδειες διαμονής από τις Διευθύνσεις Αλλοδαπών και Μετανάστευσης και Διευθύνσεων Αστικής Κατάστασης και Κοινωνικών Υποθέσεων των Αποκεντρωμένων Διοικήσεων Μακεδονίας- Θράκης και Κρήτης ανά κατηγορία, ηλικία και φύλο Πηγή: EuropeanMigrationNetwork, 2009, σελ. 18

Κατηγορία	Ηλικία	Άρρεν	Θήλυ	Σύνολο
Απασχόληση	Έως 14	2	1	3
	15-18	2		2
	19-24	1.627	559	2.186
	25-29	4.575	1.776	6.351
	30-39	15.907	5.940	21.847
	40-49	13.771	6.343	20.114
	50-59	6.771	4.437	11.208
	60-65	1.256	1.362	2.618
	Άνω των 66	418	595	1.013
Σύνολο - Απασχόληση		44.329	21.013	65.342

¹⁰⁷ Νικολάου (2011:34).

¹⁰⁸ European Migration Network (2009:35).

¹⁰⁹ European Migration Network (2009:39).

Λοιπά	Έως 14	1.030	980	2.010
	15-18	714	626	1.340
	19-24	17.024	14.085	31.109
	25-29	7.744	6.577	14.321
	30-39	35.022	17.937	52.959
	40-49	56.387	24.837	81.224
	50-59	28.191	18.105	46.296
	60-65	6.046	5.776	11.822
	Άνω των 66	2.679	2.748	5.427
	Άγνωστη	4		4
Σύνολο - Λοιπά		154.841	91.671	246.512
Οικογενειακή επανένωση	Έως 14	50.485	45.807	96.292
	15-18	13.984	12.322	26.306
	19-24	863	2.584	3.447
	25-29	1.675	10.362	12.037
	30-39	5.986	34.514	40.500
	40-49	6.248	25.507	31.755
	50-59	4.673	12.699	17.372
	60-65	1.895	3.848	5.743
	Άνω των 66	2.103	3.183	5.286
	Σύνολο - Οικογενειακή επανένωση		87.912	150.826
Σπουδές	Έως 14	1		1
	15-18	2		2
	19-24	457	481	938

	25-29	341	328	669
	30-39	192	200	392
	40-49	59	50	109
	50-59	10	17	27
	60-65	5	4	9
	Άνω των 66	1	8	9
Σύνολο - Σπουδές		1.068	1.088	2.156
Σύνολο		288.150	264.598	552.748

Από τα πλέον σημαντικά ζητήματα που έχουν να αντιμετωπίσουν οι μετανάστες κατά την κοινωνική τους ένταξη στη χώρα υποδοχής είναι αυτό της αντιμετώπισης τους από την ελληνική δημόσια διοίκηση. Οι δημόσιοι φορείς είναι αυτοί, που ουσιαστικά διαμορφώνουν την εικόνα των μεταναστών, βοηθώντας παράλληλα στην επανακοινωνικοποίησή τους στην κοινωνία υποδοχής, αμέσως μετά την αγορά εργασίας¹¹⁰.

Έχει παρατηρηθεί ότι πολλές υπηρεσίες της δημόσιας διοίκησης δεν μεταχειρίζονται με τον ίδιο τρόπο τους αλλοδαπούς σε σχέση με τους ημεδαπούς. Αυτό συμβαίνει κατά κύριο λόγο στις κοινωνικές υπηρεσίες, όπου η προσέλευση των μεταναστών είναι πιο μεγάλη, λόγω της προσπάθειας ένταξής τους στον κοινωνικό ιστό της χώρας¹¹¹. Η Ελλάδα, όσο και ο κρατικός μηχανισμός της ήταν απροετοίμαστοι για τη μεγάλη και ξαφνική εισροή μεταναστών, που έλαβε χώρα μετά το 1990, κάτι που είχε ως συνέπεια διάφορα φαινόμενα κακοδιαχείρισης¹¹².

Με το Ν. 3304/2005 ενσωματώθηκαν στο εθνικό δίκαιο οι οδηγίες 2000/43/ΕΚ του Συμβουλίου της 29.06.2000 και 2000/78/ΕΚ του Συμβουλίου της 27.11.2000 σχετικά με την εφαρμογή της ίσης μεταχείρισης ανεξαρτήτως φυλετικής ή εθνοτικής καταγωγής,

¹¹⁰ Δημουλάς, Παπαδοπούλου (2004:36).

¹¹¹ Αμίσης, Λαζαρίδη (2001:75).

¹¹² Σιμόπουλος (2005:79).

θρησκευτικών ή άλλων πεπιοθήσεων, αναπηρίας, ηλικίας ή γενετήσιου προσανατολισμού.

Πίνακας 3.4 Μετανάστες που έλαβαν την Ελληνική ιθαγένεια το έτος 2009 Πηγή: EuropeanMigrationNetwork, 2009, σελ. 18

Υπηκοότητα	Άντρες	Γυναίκες	Άγνωστο	Σύνολο
Αλβανία	6.346	6.340	81	12.767
Τουρκία	97	38	28	163
Ρωσία	8	42	71	121
Άγνωστη	2	3	82	87
Κύπρος	31	24	16	71
Ρουμανία	1	15	16	32
Βουλγαρία	2	7	20	29
Σερβία-Μαυροβούνιο	6	9	13	28
Συρία	10	2	14	26
Ουκρανία	1	19	4	24
Σύνολο	6.572	6.601	446	13.619

Ο παραπάνω νόμος απαγορεύει τις διακρίσεις, ενώ σύμφωνα με το άρθρο 19 του ίδιου νόμου, ορίστηκε ως αρμόδιος φορέας ο Συνήγορος του Πολίτη, ο οποίος παρεμβαίνει σε περιπτώσεις παραβίασης των δικαιωμάτων από τις δημόσιες υπηρεσίες. Επίσης, σύμφωνα με την Οικονομική και Κοινωνική Επιτροπή της Ελλάδας¹¹³ απαιτείται η κατάρτιση κρατικών στελεχών όλων των υπηρεσιών που έρχονται σε επαφή με ευάλωτες κοινωνικές ομάδες, όπως οι μετανάστες.

Όπως έχει ήδη αναφερθεί, η σχέση μεταναστών και δημόσιας διοίκησης κρίνεται ιδιαίτερως σημαντική, καθότι αποτελεί παράγοντα διαμόρφωσης μιας προηγμένης μεταναστευτικής πολιτικής. Παρά ταύτα,

¹¹³ Οικονομική και Κοινωνική Επιτροπή της Ελλάδας (2005:33)

έχουν παρατηρηθεί πολλές δυσλειτουργίες, που οφείλονται σε διάφορους παράγοντες, όπως¹¹⁴ :

- Έλλειψη ευελιξίας της ελληνικής δημόσιας διοίκησης κατά τη προσαρμογή της σε νέες κοινωνικές ρυθμίσεις και φαινόμενα όπως η μετανάστευση
- Απουσία σχεδιασμού και προγραμματισμού κατά την εφαρμογή της μεταναστευτικής πολιτικής, όπως και απουσία εμπειρίας στην εφαρμογή προγραμμάτων ρύθμισης της μετανάστευσης
- Αδυναμία εκτέλεσης προγραμμάτων κοινωνικής πολιτικής για κοινωνικά ευάλωτες ομάδες του πληθυσμού, όπως οι μετανάστες
- Προβληματικό νομοθετικό μεταναστευτικό πλαίσιο
- Δημιουργία ρατσιστικών στάσεων και αντιλήψεων απέναντι στους μετανάστες, από τη πλευρά της διοίκησης

Οι μετανάστες από την άλλη, έχουν να αντιμετωπίσουν σωρεία προβλημάτων κατά την επαφή τους με την διοίκηση, όπως :

- Καθυστέρηση εξέτασης αιτημάτων τους λόγω ανεπάρκειας πόρων, όπως ανεπαρκές μηχανογραφικό σύστημα έκδοσης αδειών παραμονής και εργασίας κ.α.
- Πολυπλοκότητα διαδικασίας νομιμοποίησης.
- Δημιουργία πολυνομίας με αποτέλεσμα τη σύγχυση, λόγω πολλών και συχνά αλληλοσυγκρουόμενων οδηγιών.
- Απουσία επαρκούς συντονισμού των αρμόδιων δημοσίων υπηρεσιών.
- Προβληματικό σύστημα ενημέρωσης των μεταναστών αναφορικά με την τύχη των αιτημάτων τους και ιδιαίτερα εκείνων που είναι άμεσης προτεραιότητας

---

¹¹⁴ Σιμόπουλος (2005:69)

- Διάφορες σημαντικές δυσκολίες, όπως η μη κατανόηση της ελληνικής γλώσσας, που έχουν ως συνέπεια τη δημιουργία ξενοφοβικών στάσεων και συμπεριφορών από τους αρμόδιους υπαλλήλους.

Επίσης, αναφορικά με τις κοινωνικές υπηρεσίες που είναι αρμόδιες για τον έλεγχο και τις κοινωνικές παροχές των μεταναστών, έχει αποδειχθεί ότι υφίστανται προκαταλήψεις και πρακτικές παρεμπόδισης της ομαλής κοινωνικής ένταξης και ισότιμης αντιμετώπισής τους. Γενικότερα δε, η αντιμετώπιση των αλλοδαπών είναι συχνά απαξιωτική από την ελληνική δημόσια διοίκηση, κάτι που καταδεικνύει την έλλειψη σεβασμού της αξιοπρέπειάς τους. Αυτό αποδίδεται κατά κύριο λόγο στη διαμόρφωση της λανθασμένης νοοτροπίας που θεωρεί τον μετανάστη ως προβληματικό σε σχέση με τη διαχείρισή του¹¹⁵.

Τέλος, θα πρέπει να αναφερθεί και το ιδιαίτερα συχνό φαινόμενο δημιουργίας διαφόρων ανεπίσημων κυρίως μηχανισμών πλαστογραφίας και χρηματισμού, με σκοπό την απόκτηση των απαραίτητων αδειών από τους μετανάστες¹¹⁶.

3.2.6 Εκπαίδευση

Αναμφισβήτητα, η ζωή των μεταναστών κάθε άλλο παρά εύκολη είναι. Οι δυσκολίες και τα προβλήματα που αντιμετωπίζουν οι μετανάστες γονείς βιώνονται από τα παιδιά τους, άλλοτε περισσότερο και άλλοτε λιγότερο έντονα. Κατ' αρχάς, η φυγή από τον τόπο τους ανατρέπει τη φυσιολογική ζωή τους, αφού αναγκάζονται να αφήσουν πίσω τους όχι μόνο αγαπημένα τους πρόσωπα αλλά και έναν τρόπο ζωής διαφορετικό από αυτόν που υποχρεώνονται να ακολουθήσουν στον νέο τόπο εγκατάστασης. Η πραγματικότητα αυτή, εξαιτίας και του νεαρού της

---

¹¹⁵ Σιμόπουλος (2005:54)

¹¹⁶ Φημμένος (2003:56)

ηλικίας, επηρεάζει αρνητικά τα παιδιά με αποτέλεσμα να βιώνουν ακόμη πιο τραυματικά τις συνέπειες της μετανάστευσης¹¹⁷.

Η κατάσταση περιπλέκεται, όταν τα παιδιά των μεταναστών βρίσκονται στη σχολική ηλικία. Μία από τις κυριότερες δυσκολίες των αλλοδαπών μαθητών σχετίζεται με τη λεκτική επικοινωνία. Βρίσκονται σε ένα διαφορετικό γλωσσικό περιβάλλον, τις πιο πολλές φορές άγνωστο, στο οποίο η μητρική τους γλώσσα παύει να αποτελεί το εργαλείο κοινωνικοποίησής τους, ενώ, συχνά, όταν τη χρησιμοποιούν γίνονται αποδέκτες αρνητικών σχολίων, ακόμη και κοροϊδίας¹¹⁸.

Επιπλέον, πρέπει να μάθουν να επικοινωνούν σε μια άλλη γλώσσα και να τη χρησιμοποιούν επαρκώς για να έχουν μια καλή μαθησιακή πορεία, ενώ ακόμα και οι κοινωνικές δεξιότητες που είχαν στη χώρα τους παύουν να είναι αξιοποιήσιμες στο νέο περιβάλλον¹¹⁹. Αυτό τους δημιουργεί περισσότερο άγχος και αυξάνει το ήδη υπάρχον αίσθημα αβεβαιότητας. Ωστόσο, σημαντικό ρόλο παίζει ο χρόνος αλλά και η ηλικία προσέλευσης στη χώρα υποδοχής. Το πότε έγινε η μετακίνηση του μαθητή, πριν ή μετά την είσοδό του στο σχολείο, προσδιορίζει την κοινωνικοποίησή του.

Ως γνωστό, τα παιδιά έχουν την τάση να προσαρμόζονται ευκολότερα από τους ενήλικες και να αφομοιώνουν πρότυπα και αξίες. Όταν τα νέα δεδομένα είναι διαφορετικά από εκείνα της χώρας καταγωγής τους, τα παιδιά είτε οδηγούνται σε σύγκρουση με την οικογένειά τους είτε ζουν σε δύο διαφορετικούς κόσμους, αυτόν του σχολείου και τον άλλο της οικογένειας. Αφενός θέλουν να εξομοιωθούν με τους συμμαθητές τους και να αμβλύνουν τις μεταξύ τους διαφορές και αφετέρου δέχονται τις πιέσεις της οικογένειας να διατηρήσουν τα στοιχεία της καταγωγής τους, με αποτέλεσμα την περαιτέρω συναισθηματική τους φόρτιση¹²⁰.

---

¹¹⁷ Νικολάου (2000:87)

¹¹⁸ Νικολάου (2000:95)

¹¹⁹ Κάτσικας & Πολίτου (2005:69).

¹²⁰ Δασκαλάκης (2014:36)

Στα παραπάνω αξίζει να προστεθεί και το γεγονός ότι, καθώς οι περισσότεροι αλλοδαποί μαθητές προέρχονται από οικογένειες με χαμηλό οικονομικό και μορφωτικό επίπεδο, κάποιοι από αυτούς αναγκάζονται να εγκαταλείψουν νωρίς το σχολείο προκειμένου να ενισχύσουν οικονομικά την οικογένεια ή να φροντίσουν τα μικρότερα αδέλφια τους για να εργαστούν οι γονείς τους. Σε άλλες πάλι περιπτώσεις, οι μετανάστες γονείς έχοντας βιώσει αρνητικές καταστάσεις, θέλουν να δουν τα δικά τους όνειρα να πραγματοποιηθούν από τα παιδιά τους, με αποτέλεσμα να τα καταπιέζουν και να αυξάνουν το άγχος τους¹²¹.

Όσον αφορά στη σχολική τους ζωή, οι αλλοδαποί μαθητές όταν αποτελούν τη μειοψηφία στην τάξη γίνονται αντικείμενο κοροϊδίας και προσβολών, θύματα λεκτικού εκφοβισμού και απομονώνονται¹²². Όταν όμως ανήκουν στην πλειοψηφία δημιουργούν γκέτο και μπορεί να στραφούν και κατά των γηγενών μαθητών. Είτε όμως ως θύματα είτε ως θύτες βιώνουν την ανασφάλεια και την απομόνωση και τους είναι δύσκολο να κάνουν φίλους και να ενταχθούν σε μια παρέα. Η εμφάνιση επιθετικής συμπεριφοράς ως απόρροια τόσο των ρατσιστικών εκδηλώσεων εναντίον τους όσο και της αδυναμίας τους στα μαθήματα ενισχύει το αίσθημα της απόρριψης και τους οδηγεί στην αυτοπεριθωριοποίηση¹²³.

Παρά το γεγονός ότι οι περισσότεροι από τους αλλοδαπούς που εργάζονται στην Ελλάδα δεν έχουν μαζί την οικογένειά τους, ο αριθμός των αλλοδαπών μαθητών στο ελληνικό εκπαιδευτικό σύστημα ολοένα και αυξάνεται¹²⁴. Σύμφωνα με στοιχεία του ΙΠΟΔΕ, κατά το έτος 2005-2006 οι αλλοδαποί μαθητές και οι παλιννοστούντες στην πρωτοβάθμια και δευτεροβάθμια εκπαίδευση ήταν 147.642 σε σύνολο 1.455.104 μαθητών. Σύμφωνα με τα στοιχεία του Υπουργείου Παιδείας, το σχολικό έτος 2010-11 φοίτησαν 157.201 αλλοδαποί, παλιννοστούντες και Ρομά μαθητές σε σύνολο 1.492.657 μαθητών (ποσοστό 10,53%). Από τους 157.201 οι

---

¹²¹ Δασκαλάκης (2014:74).

¹²² Ντάνου & Παπαδόπουλος (2010:63).

¹²³ Νικολάου (2000:93).

¹²⁴ Δαμανάκης (2005:64)

20.862 φοίτησαν σε νηπιαγωγεία, οι 76.630 σε δημοτικά και οι 59.709 σε γυμνάσια και λύκεια¹²⁵.

Έπειτα από ανάλυση των στοιχείων της Στατιστικής Επετηρίδας της Ελλάδας¹²⁶ διαπιστώνεται ότι το μεγαλύτερο ποσοστό των αλλοδαπών μαθητών βρίσκεται στην περιφέρεια Αττικής, επειδή υπάρχουν περισσότερες ευκαιρίες για απασχόληση.

Χαρακτηριστικό των αλλοδαπών μαθητών που φοιτούν στο ελληνικό σχολείο είναι ότι παρουσιάζουν ανομοιογενή εικόνα. Δεν προέρχονται όλοι από την ίδια γλωσσική κοινότητα, ούτε κατέχουν την ελληνική γλώσσα στον ίδιο βαθμό, ούτε έχουν ίδιες σχολικές εμπειρίες, μιας και άλλοι αρχίζουν τη σχολική τους ζωή στην Ελλάδα, ενώ άλλοι έχουν εμπειρίες από το σχολείο στην χώρα προέλευσής τους. Όλοι όμως έχουν την υποχρέωση να αναπτύξουν την ικανότητα να χρησιμοποιούν τη γλώσσα ανάλογα με το πού βρίσκονται, με ποιον επικοινωνούν και για ποιο θέμα συζητούν¹²⁷.

Οι αλλοδαποί μαθητές αντιμετωπίζουν προβλήματα στο σχολείο, από πρώτη στιγμή κιόλας που εισέρχονται σε αυτό. Στη χώρα που εγκαθίστανται δεν διδάσκονται την μητρική τους γλώσσα και όπως αναφέρθηκε είναι εξαιρετικά δύσκολη η γνώση της ελληνικής. Με την απουσία της κοινής γλώσσας, καθίσταται δύσκολη η επικοινωνία τόσο με τους εκπαιδευτικούς, όσο και με τους συμμαθητές τους. Οι γονείς των αλλοδαπών μαθητών εργάζονται πολλές ώρες, με αποτέλεσμα να μην υπάρχει επικοινωνία με τα παιδιά τους. Συχνά, αγνοούν τυχόν προβλήματα και δυσκολίες που αντιμετωπίζουν στο σχολείο¹²⁸.

Φυσικό επακόλουθο είναι να αναπτύξουν οι αλλοδαποί μαθητές αρνητική στάση απέναντι στο σχολείο. Πολλές φορές άτομα που προέρχονται από την ίδια χώρα ή και από διαφορετικές συσπειρώνονται σε κλίκες, διότι βρίσκουν κοινά στοιχεία που έχουν σχέση με την ομαλή

---

¹²⁵ Μάρκου (2010:44).

¹²⁶ Δρεπτάκης (2003:52)

¹²⁷ Σκούρτου (2002:78).

¹²⁸ UNCTAD (2012:76).

προσαρμογή και εγκατάσταση στη χώρα υποδοχής. Άλλοι αλλοδαποί μαθητές αισθάνονται απομονωμένοι, περιθωριοποιημένοι με αποτέλεσμα να γίνουν εσωστρεφείς. Ενώ δεν απουσιάζει και η αρνητική στάση των εκπαιδευτικών απέναντι στους αλλοδαπούς μαθητές . Συνήθως οι εκπαιδευτικοί έχουν χαμηλές προσδοκίες από αυτούς, θεωρούν πως δεν αξίζει να προσπαθήσουν διότι δε θα υπάρχει κάποια βελτίωση και εντοπίζονται σοβαρά προβλήματα στις μεταξύ τους σχέσεις¹²⁹.

Επίσης, είναι σημαντικό να τονιστεί και η συμπεριφορά των άλλων μαθητών, των γηγενών, που συχνά τους βλέπουν με καχυποψία και επιφυλακτικότητα. Σύμφωνα με έρευνες, περίπου το 80% των παιδιών έχουν αρνητική συμπεριφορά στους αλλοδαπούς εξαιτίας των ρατσιστικών αντιλήψεων των γονέων τους¹³⁰.

Σε αυτό το σημείο κρίνεται σημαντικό να αναφερθεί το νομοθετικό κομμάτι σε σχέση με την εκπαίδευση και τις μειονότητες των μεταναστών και συγκεκριμένα των μειονοτήτων της Θράκης. Η Συνθήκη της Λωζάννης υπογράφηκε από τη Βρετανική Αυτοκρατορία, τη Γαλλία, την Ιταλία, την Ιαπωνία, την Ελλάδα, τη Ρουμανία το Σερβο-Κροατο-Σλοβενικό κράτος από τη μία πλευρά και από την Τουρκία από την άλλη. Αποτελεί ένα πολυμερές διεθνές κείμενο το οποίο απαρτίζεται από τη Συνθήκη της Ειρήνης και δεκαεπτά συναφείς Συμβάσεις, Δηλώσεις και Πρωτόκολλα. Κυρώθηκε με το Νομοθετικό Διάταγμα «Περί κυρώσεων της εν Λωζάννη συνομολογηθείσης Συνθήκης περί Ειρήνης (ΦΕΚ Α' 238, 25.8.1923)». Εάν επρόκειτο να καταργηθεί η Συνθήκη της Λωζάννης, ορισμένα από τα δικαιώματα της μειονότητας θα ήταν επισφαλή.

Για παράδειγμα, το Κείμενο της Κοπεγχάγης αποδεσμεύει τα κράτη από την υποχρέωση διδασκαλίας και εκμάθησης της μητρικής γλώσσας στα μέλη των μειονοτήτων». Αντίθετα η Συνθήκη της Λωζάννης, στο άρθρο 40, προβλέπει «...θα έχωσιν ιδίως ίσον δικαίωμα να συνιστώσι, διευθύνωσι και εποπτεύωσιν, ιδίαις δαπάναις, παντός είδους, φιλανθρωπικά, θρησκευτικά ή κοινωφελή ιδρύματα και λοιπά

---

¹²⁹ Παπαχρήστος (2009:47).

¹³⁰ Τζήκας (2005:19).

εκπαιδευτήρια μετά του δικαιώματος να ποιούνται ελευθέρως εν αυτοίς χρήσιν της γλώσσης των...» και στο άρθρο 41, η πρόβλεψη για την παιδεία εξειδικεύεται ως εξής «...Σε θέματα γενικής παιδείας η τουρκική κυβέρνηση θα εξασφαλίζει...τις αναγκαίες διευκολύνσεις, ώστε να δοθεί η δυνατότητα στα παιδιά των υπηκόων αυτών να διδαχθούν στα σχολεία της βασικής εκπαίδευσης τη μητρική τους γλώσσα...».

Από την μελέτη των άρθρων 37-45 της Συνθήκης, που αναφέρονται στην προστασία των μειονοτήτων, διαπιστώνεται ότι οι διατάξεις αναφέρονται πρωταρχικά σε δεσμεύσεις της Τουρκίας και βέβαια όπως αναφέρεται στο άρθρο 45, αναγνωρίζονται και από την Ελλάδα για την μουσουλμανική μειονότητα που ζει στη Θράκη.

Το 1951 υπογράφηκε η μορφωτική συμφωνία μεταξύ της Ελλάδας και της Τουρκίας, με αποτέλεσμα την ίδρυση από την ελληνική κυβέρνηση του γυμνασίου Τζελάλ Μπαγιάρ. Το 1972 με νέο διάταγμα καθιερώθηκε η χορήγηση άδειας ιδρύσεως και λειτουργίας μειονοτικών σχολείων στη Δυτική Θράκη, σε αντικατάσταση των τουρκικών σχολείων που λειτουργούσαν στη Δυτική Θράκη¹³¹.

Ο όρος «μειονοτική εκπαίδευση» αναφέρεται σε ένα σύνολο σχολείων που λειτουργούν μόνο στην περιοχή της Θράκης, έχουν ειδικό καθεστώς και απευθύνονται αποκλειστικά στα παιδιά της μειονότητας. Από νομική άποψη η μειονοτική εκπαίδευση διέπεται αφενός από διεθνείς κανόνες, που είτε δεσμεύουν διμερώς την Ελλάδα και την Τουρκία, είτε έχουν ευρύτερη ισχύ, όπως οι διεθνείς συμβάσεις προστασίας των δικαιωμάτων του ανθρώπου, και αφετέρου από ένα πολύπλοκο σύνολο εσωτερικών κανόνων όπως νόμους, διατάγματα, και υπουργικές αποφάσεις του υπουργού Παιδείας, που επί της ουσίας καθορίζει το νομικό της καθεστώς¹³².

Τα μειονοτικά σχολεία αποτελούν μια ιδιαίτερη περίπτωση στο πλαίσιο της ελληνικής εκπαιδευτικής πραγματικότητας. Αν και τελούν υπό δημόσιου χαρακτήρα, για πολλές πλευρές ισχύουν και διατάξεις που

---

¹³¹ Μαυρομάτης (2005:71).

¹³² Τσιτσελίκης (2007:77).

διέπουν την ιδιωτική εκπαίδευση. Συνεπώς, με τον όρο μειονοτική εκπαίδευση εννοούμε το σύνολο των σχολείων που λειτουργούν στη Θράκη και μπορούν να φοιτήσουν μαθητές της μειονότητας κάτω από ιδιαίτερο καθεστώς λειτουργίας¹³³.

3.2.7 Γλώσσα

Στο πλαίσιο της σύγχρονης παγκοσμιοποιημένης κοινωνίας οι διάφορες παραδοσιακές αξίες καλούνται να προσαρμοστούν στις απαιτήσεις της εποχής μας και να αναμορφώσουν το περιεχόμενό τους. Για το λόγο αυτό οι σύγχρονες κοινωνίες θέτουν ως βασική τους προτεραιότητα τη συνύπαρξη των διαφόρων πολιτισμών και το σεβασμό των ιδιαίτερων χαρακτηριστικών της πολιτιστικής τους φυσιογνωμίας. Είναι σαφές λοιπόν, ότι στις σύγχρονες πολυπολιτισμικές κοινωνίες συνυπάρχουν διάφορες πολυπολιτισμικές ομάδες, οι οποίες διαφέρουν ως προς το χρώμα τους, τη φυλή τους, την εθνική καταγωγή τους, τις θρησκευτικές τους πεποιθήσεις, τις ατομικές τους ιδιαιτερότητάς αλλά και το γλωσσικό τους υπόβαθρο¹³⁴.

Η μαζική άφιξη των μεταναστών και των παλιννοστούντων στην Ελλάδα δημιούργησε νέες συνθήκες, λόγω της ανάγκης συνύπαρξης ομάδων, με διαφορετικό γλωσσικό και πολιτισμικό υπόβαθρο. Για τον λόγο αυτό, θεωρείται αναγκαία η άρση των διαφόρων εμποδίων και απαιτείται η ομαλή ενσωμάτωση αυτών των ανθρώπων στην ελληνική κοινωνία, δημιουργώντας παράλληλα διαπολιτισμικές τάξεις, που απαιτούν τη συστηματική επιμόρφωση των εκπαιδευτικών για την αποτελεσματική διαχείριση του νέου αυτού φαινομένου και την επιτυχή διδασκαλία της ελληνικής γλώσσας ως δεύτερης γλώσσας.

---

¹³³ Μαρούδα (2011:93).

¹³⁴ Cummins (1999:64).

Πρέπει να επισημανθεί ότι η γλωσσική ταυτότητα είναι το ιδιαίτερο χαρακτηριστικό, που διακρίνει τους παλινοστούντες και τους αλλοδαπούς μαθητές, συνθέτοντας την πολιτισμική τους φυσιογνωμία ενώ σε αρκετές περιπτώσεις λειτουργεί ως στοιχείο της διάκρισης της εθνοτικής τους ταυτότητας αλλά και ενίσχυσης του εθνικισμού. Η διάκριση αυτή είναι εμφανής καθημερινώς σε διάφορους τομείς της ζωής των ανθρώπων αυτών, οι οποίοι χρησιμοποιούν την εθνική τους γλώσσα, ενισχύοντας με τον τρόπο αυτό τις ρατσιστικές αντιλήψεις των γηγενών και την κοινωνική τους απομόνωση. Τα άτομα αυτά δεν αποποιούνται την πρώτη τους γλώσσα στον οικογενειακό ή κοινωνικό τους χώρο, καθώς τη χρησιμοποιούν σε αρκετές περιπτώσεις, για να συνεννοηθούν με τους ομογλώσσους τους, αλλά και για να εκφράσουν έντονα συναισθήματά τους.

Επιπλέον, αρκετοί υποστηρίζουν ότι η εξοικείωση τους με το πρώτο τους περιβάλλον τους οδηγεί στη χρησιμοποίηση σε αρκετές περιπτώσεις της πρώτης τους γλώσσας^{135,136}. Αποδεικνύεται, επίσης, ότι είναι σημαντική η διδασκαλία και των δύο γλωσσών και η χρησιμοποίηση τους στην καθημερινή ζωή αυτών των ανθρώπων. Σε γενικές γραμμές, όμως, η γλωσσική και πολιτισμική ταυτότητα των αλλοδαπών και παλινοστούντων μαθητών δημιουργεί νέες συνθήκες στον τρόπο διδασκαλίας της ελληνικής γλώσσας ως δεύτερης γλώσσας, καθώς απαιτεί τη διεύρυνση των εκπαιδευτικών πρακτικών.

Στο πλαίσιο αυτό γίνεται σαφές ότι η ανάγκη αξιοποίησης και των μητρικών τους γλωσσών οδηγεί στην ίδρυση των διαπολιτισμικών τάξεων και στην εφαρμογή προγραμμάτων αλλά και των απαιτούμενων δράσεων για την ενσωμάτωση αυτών των ατόμων στην ελληνική κοινωνία. Για αυτό το λόγο, είναι αναγκαία η εφαρμογή μίας διαπολιτισμικής εκπαιδευτικής αλλά και μίας γλωσσικής πολιτικής, η οποία θα επιδιώκει «την εξασφάλιση της γλωσσικής ετερογένειας στην πολυπολιτισμική κοινωνία και τη διατήρηση της εθνογλωσσικής ταυτότητας σε ένα

---

¹³⁵ Vlaeminck (2001:11).

¹³⁶ Vlaeminck (2004:29).

κοινωνικό χώρο που να ευνοεί τη γλωσσική ποικιλία και την πολυγλωσσία»¹³⁷.

Επιπλέον, είναι απαραίτητο εκτός από την ενίσχυση της διαπολιτισμικής εκπαίδευσης, να προωθηθεί η διδασκαλία και των δύο γλωσσών, ώστε ανεξάρτητα από τη γλωσσική τους ταυτότητα, να διευκολυνθεί η κοινωνική τους ενσωμάτωση και να αποτραπεί η καλλιέργεια ρατσιστικών αντιλήψεων. Για τον λόγο αυτό, οι εκπαιδευτικοί οφείλουν να «καταστήσουν το διαπολιτισμικά – διγλωσσικά αναπτυσσόμενο άτομο ικανό να συνθέσει τα βιώματα του, τις εμπειρίες και τις παραστάσεις του σε ένα ενιαίο σύνολο και έτσι να αποκτήσει διαπολιτισμική ταυτότητα»¹³⁸.

Στο πλαίσιο αυτό, θεωρείται αναγκαία η υιοθέτηση της απαιτούμενης στρατηγικής, προκειμένου να διδαχθούν με τον πιο κατάλληλο τρόπο τα διάφορα γραμματικά φαινόμενα, τα οποία λόγω της ιδιαιτερότητάς τους, απαιτούν τον σωστό σχεδιασμό και τη σωστά οργανωμένη διδασκαλία τους.

3.2.8 Θρησκεία

Η Ελλάδα τα τελευταία χρόνια χαρακτηρίζεται από θρησκευτική ποικιλότητα, λόγω της μεγάλης εισροής των μεταναστών. Έχει υπολογιστεί ότι περίπου το 60% εξ αυτών είναι καθολικοί, προτεστάντες, ουνίτες και μουσουλμάνοι, ενώ μικρότερο ποσοστό καταλαμβάνουν οι βουδιστές, σιχ και ινδουιστές. Η αποδοχή των θρησκευτικών πεποιθήσεων του συγκεκριμένου πληθυσμού από τον ελληνικό ποικίλει

---

¹³⁷ Παπαρίζος (2004:44).

¹³⁸ Δαμανάκης (2007:61).

από καλή έως και πολύ αρνητική, κάτι που συνεπάγεται τη δυσκολία ένταξης στη χώρα υποδοχής¹³⁹.

Η θρησκεία αποτελεί σημαντικό αξιακό σύστημα, που δεν επηρεάζεται εύκολα από εξωτερικούς παράγοντες και αξίες της χώρας υποδοχής ή από διάφορες κρατικές πολιτικές. Οι μουσουλμάνοι ειδικότερα, συσπειρώνονται σε θρησκευτικά δίκτυα αλληλεγγύης, υπερβαίνοντας εθνικές διαφορές, όταν βρίσκονται σε μια χώρα υποδοχής^{140,141,142,143}.

Η θρησκεία επίσης αποτελεί ένα καθοριστικό στοιχείο της συνοχής των μεταναστών σε μια αλλόθρησκη χώρα υποδοχής. Μάλιστα, πολλές είναι οι οργανώσεις, που έχουν δημιουργήσει διάφορες δομές αλληλεγγύης, ενώ αρκετές είναι αυτές, που έχουν ως απώτερο σκοπό τη διδασκαλία και προαγωγή της ισλαμικής πίστης. Παρόλα αυτά, ακόμη και σήμερα οι συγκεκριμένες οργανώσεις αντιμετωπίζουν ποικίλα εμπόδια, τα οποία προβληματίζουν σχετικά με την θρησκευτική ελευθερία στη χώρα μας.

Το Σύνταγμα της Ελλάδος κατοχυρώνει τη θρησκευτική ελευθερία, όπου στο άρθρο 5 παρ. 2 αναφέρεται η απόλυτη προστασία της ζωής, της τιμής και της ελευθερίας όσων βρίσκονται στην ελληνική επικράτεια "...χωρίς διάκριση εθνικότητας, φυλής, γλώσσας και θρησκευτικών ή πολιτικών πεποιθήσεων." Σύμφωνα με το άρθρο 13, η ελευθερία της θρησκευτικής συνείδησης είναι απαραβίαστη και οι νόμοι προστατεύουν την τέλεση των σχετικών με τη λατρεία κάθε γνωστής θρησκείας, εφόσον η άσκησή τους δεν προσβάλλει τη δημόσια τάξη ή τα χρηστά ήθη. Σύμφωνα πάλι με το ίδιο άρθρο, οι λειτουργοί των θρησκειών υπόκεινται στην εποπτεία της Πολιτείας και στις υποχρεώσεις απέναντί της, όπως και αυτοί της επικρατούσας θρησκείας.

---

¹³⁹ Baldwin-Eduards (2008:37).

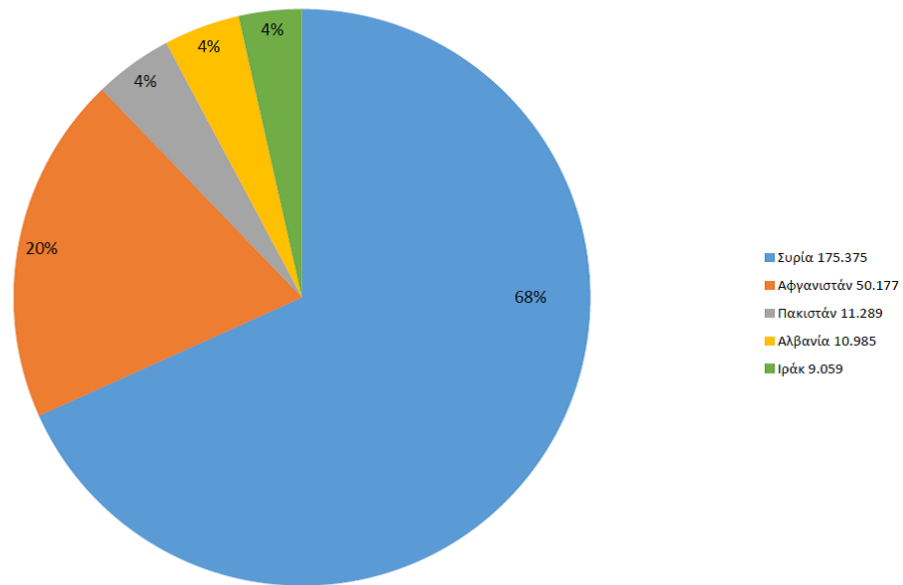
¹⁴⁰ Δημουλάς, Παπαδοπούλου (2004:37)

¹⁴¹ Φημμένος (2001:51).

¹⁴² Όντε (2001:58).

¹⁴³ Σακίμπ (2001:61).

Εθνικότητα εισελθόντων προσφύγων και μεταναστών στην Ελλάδα
(Ιανουάριος - Αύγουστος 2015)

Εικόνα 3.4 Εθνικότητα εισελθόντων προσφύγων και μεταναστών. Πηγή ΠΗΓΗ :UNHRC (2015)

Η Ευρωπαϊκή Σύμβαση Δικαιωμάτων του Ανθρώπου κατοχυρώνει με το άρθρο 9 την ελευθερία της σκέψεως, της συνειδήσεως και της θρησκείας, ενώ το άρθρο 14 απαγορεύει τις διακρίσεις. Το Διεθνές Σύμφωνο για τα Ατομικά και Πολιτικά Δικαιώματα στα άρθρα 18 και 27 κατοχυρώνει την ελευθερία της σκέψεως, της συνειδήσεως και της θρησκείας, αλλά και τα δικαιώματα των μειονοτήτων και των μεταναστών (General83Comment on Article 27, 1994). Η Διεθνής Συνθήκη για τα Δικαιώματα του Παιδιού (άρθρα 14 και 30) απαγορεύει επίσης τις διακρίσεις¹⁴⁴.

Τα κυριότερα προβλήματα των αλλοδαπών μουσουλμάνων στην Ελλάδα, αφορούν την ανυπαρξία μουσουλμανικών λατρευτικών χώρων και την αναγνώριση των πράξεων των μουσουλμάνων ιερουργών (τέλεση γάμων), που παρεμποδίζουν την ομαλή ένταξη των μεταναστών, που ανήκουν σε διαφορετική θρησκεία.

¹⁴⁴ Τσιτσελίκης (2004:66).

Η Ελλάδα ως μέλος της ευρωπαϊκής οικογένειας και ως χώρα επεξεργασίας και διαμόρφωσης αρχών του Ευρωπαϊκού πολιτισμού, ο οποίος είναι σύνθετος και πολυδιάστατος, προστατεύει και σέβεται τη θρησκευτική ιδιαιτερότητα των μουσουλμάνων αποδεχόμενη με σύγχρονους όρους ανοχής τις επιθυμίες του μουσουλμανικού στοιχείου στη Θράκη. Στο μεγαλύτερο μέρος τους οι μουσουλμάνοι ακόμη και σήμερα επιλέγουν ως τρόπο ζωής, συμπεριφορές που στηρίζονται στην εφαρμογή του Ιερού νόμου, έστω και αν έχουμε εισέλθει στον 21ο αιώνα. Η επιλογή τους, αυτή αφορά κυρίως σε θέματα αστικής συμπεριφοράς, διαζυγίων, κληρονομιών κ.α¹⁴⁵.

Η προστασία των δικαιωμάτων του ανθρώπου, και κυρίως των μειονοτικών ομάδων, επικυρώνεται και στη χώρα μας. Το άρθρο 28 του Συντάγματος (2001) παραγρ. 1 επικυρώνει με νόμο διεθνείς συμβάσεις. Ενώ, ο καθολικός χαρακτήρας των ανθρωπίνων δικαιωμάτων συνταγματικά κατοχυρώνεται με το άρθρο 25, όπου αναφέρει ότι «τα δικαιώματα του ανθρώπου ως ατόμου και ως μέλους του κοινωνικού συνόλου και η αρχή του κοινωνικού κράτους δικαίου τελούν υπό εγγύηση του Κράτους. Όλα τα κρατικά όργανα υποχρεούνται να διασφαλίζουν την ανεμπόδιστη και αποτελεσματική άσκησή τους». Ωστόσο, μέχρι το 1996 υπήρχε το λεγόμενο τείχος της μπάρας, όπου η πρόσβαση στις ορεινές περιοχές της Ξάνθης μετά το τείχος επιτρεπόταν ύστερα από αστυνομικό έλεγχο. Συνεπώς υπήρχε απομόνωση, κοινωνικός και οικονομικός αποκλεισμός, τα αποτελέσματα των οποίων είναι εμφανή μέχρι και σήμερα¹⁴⁶.

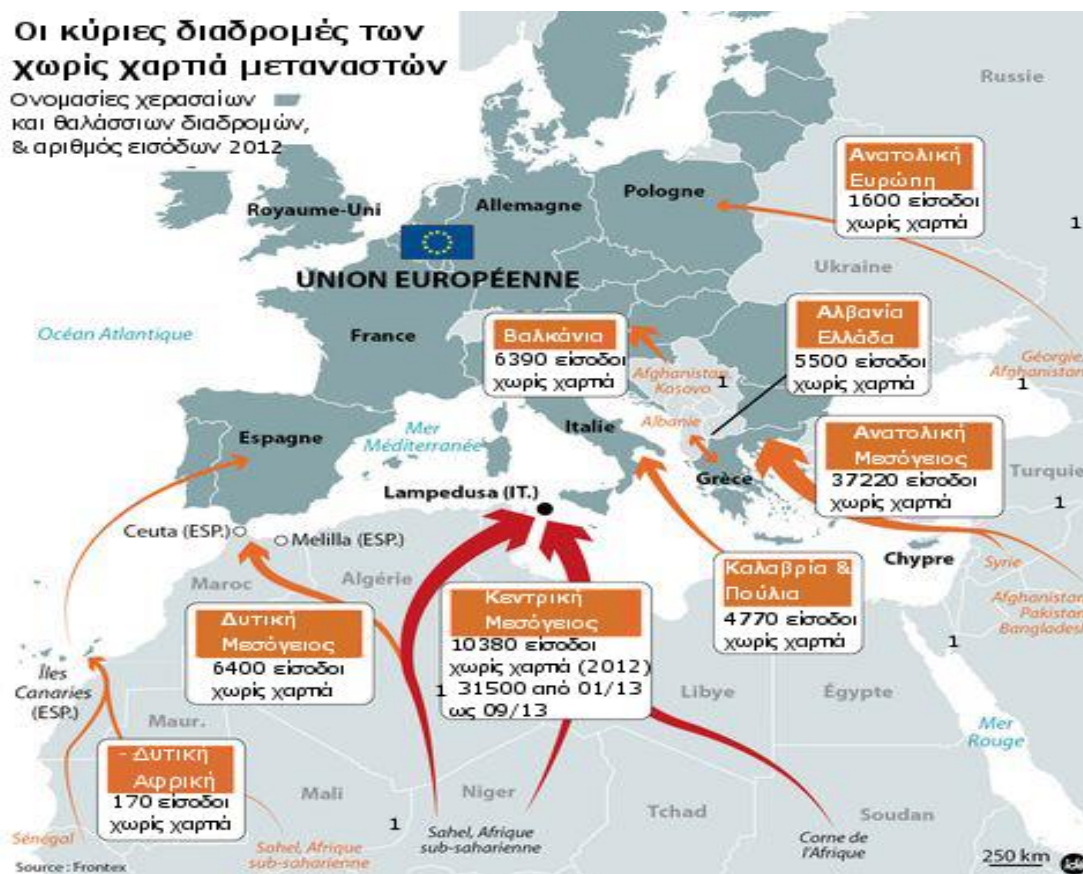
Η αναγνώριση των θρησκευτικών ελευθεριών και των παραδόσεων των μουσουλμάνων δεν αποτέλεσε πρόβλημα ακόμη και πριν την υπογραφή της Συνθήκης της Λωζάννης. Τα ιερά τεμένη των μουσουλμάνων ήταν σεβαστά όπως ακριβώς και οι εκκλησίες, ανεξάρτητα από το ποιος επέβαλε, κατά τις διάφορες στιγμές της ιστορίας τη διοικητική εξουσία. Στην οργάνωση της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας τα

---

¹⁴⁵ Τσιτελίκης, (2007:41).

¹⁴⁶ Ασκούνη, (2006:52).

μιλλέτ εξασφάλισαν μία ξεχωριστή θέση. Ο σουλτάνος παραχώρησε δικαιώματα, διευκολύνσεις, που επέτρεπαν την οικονομική τους ανάπτυξη και σταδιακά απέκτησαν και σχετική διοικητική αυτονομία.

Εικόνα 3.5 Διαδρομές μεταναστών. Πηγή: IOM (2012)

Ο θεσμικός ρόλος αυτών των εθνοθησκευτικών ομάδων αναδείχθηκε περισσότερο στην περίοδο 1839-1876, περίοδο που χαρακτηρίζεται ως η εποχή των σημαντικών μεταρρυθμίσεων στην Οθωμανική Αυτοκρατορία. Με το Χάτι Χουμαγιούν δόθηκε το δικαίωμα μεταρρυθμίσεων στο εσωτερικό των μη μουσουλμανικών κοινοτήτων. Συνήλθαν συνελεύσεις κληρικών και λαϊκών μέσα από τις οποίες προτάθηκαν στην Πύλη σχέδια οργανισμών, οι οποίοι έγιναν δεκτοί και δημιούργησαν αυτοκρατορική νομοθεσία. Ο θεσμός των μιλλέτ υφίστατο και το 1913, όταν το Βασίλειο της Ελλάδος και η Οθωμανική Αυτοκρατορία συνήψαν την Συνθήκη των Αθηνών. Υπό την επιρροή του

πνεύματος των μιλλέτ υπήρξε πρόβλεψη για μεγαλύτερη θρησκευτική αυτονομία των μουσουλμάνων και ως εκ τούτου η εκλογή των μουφτήδων από τους πιστούς της περιφέρειάς τους, ενώ ο Αρχιμουφτής διοριζόταν από την Πολιτεία¹⁴⁷.

Στην Ελλάδα, ως φιλελεύθερη χώρα, έχει εξασφαλιστεί νομοθετικά το δικαίωμα στους μουσουλμάνους να επιλέγουν τον τρόπο, θρησκευτικό ή αστικό, ρύθμισης των υποθέσεών τους. Στην πλειονότητά τους επιλέγουν τον μουφτή ιεροδίκη, επειδή αποτελεί την ελεύθερη συνειδητή επιλογή του τρόπου ζωής τους. Οι αποφάσεις των μουφτήδων αποκτούν ισχύ μετά την έγκρισή τους από το Πρωτοδικείο¹⁴⁸.

Στη Θράκη λειτουργούν σήμερα τρεις Μουφτείες, αυτή της Ξάνθης, της Κομοτηνής και του Διδυμότειχου, οι οποίες έχουν υπό την εποπτεία τους τα τεμένη. Στα τεμένη σύμφωνα με τα στοιχεία των Μουφτειών, ιερουργούν 370 θρησκευτικοί λειτουργοί προσφέροντας στους πιστούς καθημερινά τη δυνατότητα να επιτελέσουν τα θρησκευτικά τους καθήκοντα χωρίς περιορισμούς και εμπόδια. Επίσης δραστηριοποιούνται και κηρύσσουν 240 ιεροδιδάσκαλοι, των οποίων η μισθοδοσία, σύμφωνα με πρόσφατη νομοθεσία (Ν. 3536/2007), αναλαμβάνεται από το ελληνικό κράτος. Οι Μουφτείες Ξάνθης και Διδυμοτείχου ιδρύθηκαν το 1927 ενώ η Μουφτεία Κομοτηνής λειτουργεί αδιάκοπα από την εποχή της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας.

Οι μουσουλμάνοι της Θράκης ως προς την πλειοψηφία τους είναι Σουνίτες. Ο μουφτής, σύμφωνα με την ιερή παράδοση, αλλά και τις συνήθειες των μουσουλμάνων, είναι ο ανώτατος θρησκευτικός ηγέτης αλλά και δικαστής. Ωστόσο από το 1990 διορίζεται από τις ελληνικές αρχές, ενώ παράλληλα υπάρχουν και οι μουφτήδες που εκλέγονται καταχρηστικά από τη μειονότητα. Στην Ελλάδα αναγνωρίζεται η ισχύ του ιερού μουσουλμανικού νόμου για τα μέλη της μειονότητας, κάτι που δεν συμβαίνει στην υπόλοιπη Ευρώπη. Αξίζει να αναφερθεί πως στην Τουρκία από το 1926 καταργήθηκε το θρησκευτικό οικογενειακό δίκαιο και

---

¹⁴⁷ Ζιάκας, (2005:69).

¹⁴⁸ Λαίου, (2001:67).

η αρμοδιότητα των μουφτήδων σχετικά με τα θέματα του συγκεκριμένου δικαίου¹⁴⁹.

Τέλος, θα πρέπει να σημειωθεί ότι με εξαίρεση τη Θράκη, συνολικά στην Ελλάδα λειτουργούν ελάχιστοι μουσουλμανικοί λατρευτικοί χώροι, οι περισσότεροι εκ των οποίων ανευρίσκονται σε ημιπαράνομους χώρους, υπόγεια κλπ. Η ενσωμάτωση των μεταναστών με διαφορετικές θρησκευτικές πεποιθήσεις καθίσταται στην ουσία προβληματική. Αυτό συμβαίνει εξαιτίας της ανυπαρξίας ρυθμιστικού πλαισίου που να τους εξασφαλίζει δικαιώματα θρησκευτικής ελευθερίας. Εξίσου σημαντικός λόγος όμως, είναι και η διστακτικότητα υιοθέτησης σχετικών ρυθμίσεων από τις ελληνικές αρχές. Η θρησκευτική ελευθερία έχει επίσης άμεση σύνδεση και με προκαταλήψεις σχετικά με την "αλλοίωση" της χριστιανικής ταυτότητας με αποτέλεσμα ρατσιστικές συμπεριφορές, που συχνά αποδέχονται ακόμη και οι ελληνικές αρχές¹⁵⁰.

---

¹⁴⁹ Ζεγκίνης (2002:24).

¹⁵⁰ Τσιτσελίκης (2004:29).

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4. ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Η μετανάστευση αποτελεί διαχρονικό φαινόμενο και πάντα θα εντοπίζεται στις ανθρώπινες κοινωνίες. Η ισχύς αυτού του ισχυρισμού υποστηρίζεται από το δεδομένο γεγονός ότι η μετανάστευση δεν είναι πάντα οικειοθελής επιλογή, αλλά γίνεται και αναγκαστικά, λόγω αντικειμενικών συνθηκών.

Η Ελλάδα αποτελούσε ανέκαθεν χώρα αποστολής μεταναστών, κυρίως κατά τον προηγούμενο αιώνα. Οι άνθρωποι αυτοί επέλεξαν, βασικώς, να μεταναστεύσουν λόγω αδυναμίας απασχόλησης στη χώρα τους και μετακινούνταν προς τις Η.Π.Α., την Αυστραλία και τη βόρεια Ευρώπη, προκειμένου να επιλύσουν το πρόβλημα της επαγγελματικής αποκατάστασης. Τα επαγγέλματα, τα οποία συνήθως ακολουθούσαν ήταν χαμηλής εισοδηματικής απολαβής, αλλά τους εξασφάλιζαν την επιβίωση. Τον 21ο αιώνα, οι τάσεις έχουν μεταβληθεί. Οι σύγχρονοι Έλληνες, ωθούμενοι από τη δεινή οικονομική κατάσταση στη χώρα, μεταναστεύουν σε χώρες της κεντρικής Ευρώπης, αλλά και της Μέσης Ανατολής και ανήκουν επαγγελματικά σε επιστημονικούς κλάδους, όπως αυτούς της ιατρικής και της μηχανικής.

Τα πρώτα μεταναστευτικά ρεύματα προς την Ελλάδα από λοιπές χώρες, εντοπίζονται στις τελευταίες δεκαετίες του 20ου αιώνα και οι μετανάστες προέρχονταν από γειτονικές χώρες, όπως η Αλβανία, αλλά και από χώρες της Αφρικής και της Ασίας. Οι εισερχόμενοι στην Ελλάδα, απασχολήθηκαν στον πρωτογενή τομέα και σε τεχνικά επαγγέλματα. Μέχρι την εκδήλωση της οικονομικής κρίσης το 2008, οι μετανάστες δεν αντιμετώπιζαν στην Ελλάδα πρόβλημα ανεργίας. Στη διάρκεια της κρίσης, όμως, όπως και οι Έλληνες, έχουν έρθει αντιμέτωποι με το καίριο αυτό ζήτημα με αποτέλεσμα να επιλέγουν, όσοι μπορούν, τη λύση της εκ νέου μετανάστευσης.

Κατά τη διάρκεια των τελευταίων μηνών, επιπλέον, η Ελλάδα υποδέχεται χιλιάδες πρόσφυγες από τη Συρία, που εγκατέλειψαν τις εστίες τους λόγω της εκεί εμπόλεμης κατάστασης. Οι άνθρωποι αυτοί

ανήκουν στη κατηγορία των ακούσιων μεταναστών που αναγκάστηκαν να αφήσουν τη πατρίδα τους με βίαιο τρόπο. Αν και προέχει η εξασφάλιση της επιβίωσης τους, η εργασιακή τους αποκατάσταση θα αποτελέσει καίριο ζήτημα στο μέλλον.

Συνοψίζοντας, είναι κρίσιμο να αναφερθεί το γεγονός πως το φαινόμενο της μετανάστευσης, με την μακρά του ιστορία, ακόμα και πριν την ίδια την ύπαρξη της Ευρωπαϊκής Ένωσης, έχει λάβει στις μέρες μας μεγάλες διαστάσεις και ξεπερνά τα όρια των εθνικών κρατών, αποτελώντας ένα Ευρωπαϊκό ζήτημα. Επομένως, στο πλαίσιο των αρχών της Ευρωπαϊκής ένωσης, το κάθε ευρωπαϊκό κράτος ξεχωριστά, είναι αναμενόμενο να λαμβάνει μέτρα κοινωνικής πρόνοιας. Ωστόσο, συχνά, λόγω και της ανωτέρω πανευρωπαϊκής φύσης του φαινομένου, οι εθνικές προσπάθειες κρίνονται ανεπαρκείς και επιβάλλεται η συνεργασία μεταξύ των περισσότερων χωρών της Ευρωπαϊκής Ένωσης.

ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΕΙΚΟΝΩΝ

- Εικόνα 1.1 Ο αριθμός των μεταναστών στην Ελλάδα την περίοδο 1951-2001. Πηγή : Εθνική Στατιστική Υπηρεσία Ελλάδος (www.statistics.gr)
- Εικόνα 1.2 Μετανάστες, 2013(ανά 1000 κατοίκους) Πηγή: Ευρωπαϊκή Στατιστική Υπηρεσία (Eurostat) (2015)
- Εικόνα 1.3 Μετανάστευση ανά κύρια ομάδα ιθαγένειας, 2009 Πηγή: Eurostat <http://epp.eurostat.ec.europa.eu>
- Εικόνα 1.4 Εισερχόμενοι μετανάστες, 2009 (ανά 1 000 κατοίκους) Πηγή: Eurostat
- Εικόνα 2.1 Διεθνή μετακίνηση πληθυσμού ανά χώρα προορισμού (1960-2013). Αριστερά (επικρατέστεροι προορισμοί 2013), Δεξιά (Ελλάδα) Πηγή: Ινστιτούτο Μεταναστευτικής Πολιτικής (migrationpolicy.org)
- Εικόνα 2.2 Ηλικιακή κατανομή των διεθνών μεταναστών στις αναπτυσσόμενων και ανεπτυγμένες χώρες, το 2013 (σε εκατομμύρια) Πηγή: Ηνωμένα Έθνη: Trends in International Migrant Stock (2013)
- Εικόνα 2.3 Οι 10 βασικές χώρες προέλευσης μεταναστών στην Ελλάδα. Πηγή: World Bank, 2007, Ε.Σ.Υ.Ε., 2001
- Εικόνα 2.4 Ξένοι πολίτες στην Ελλάδα κατά υπηκοότητα και φύλλο, 2001 και 2006 Πηγή: ΕΣΥΕ (1) Απογραφή Πληθυσμού 2001, (www.statistics.gr), ΕΣΥΕ (2) Μεταναστευτική κίνηση πληθυσμού κατά υπηκοότητα και φύλο-2006
- Εικόνα 3.1 Αφίξεις προσφύγων και μεταναστών ΠΗΓΗ: Υπηρεσία Προσφύγων ΟΗΕ, UNHCR (2015)
- Εικόνα 3.2 Απασχόληση, ανεργία, ποσοστό ανεργίας των αλλοδαπών και των Ελλήνων Πηγή: ΕΣΥΕ, απογραφή 2001

- Εικόνα 3.3 Απασχολούμενοι και μισθωτοί κατά υπηκοότητα. Πηγή : ΕΣΥΕ, απογραφή 2001
- Εικόνα 3.4 Εθνικότητα εισελθόντων προσφύγων και μεταναστών. Πηγή ΠΗΓΗ :UNHRC (2015)
- Εικόνα 3.5 Διαδρομές μεταναστών. Πηγη: IOM (2012)

ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΠΙΝΑΚΩΝ

- Πίνακας 2.1 Εκτιμώμενος αριθμός των διεθνών μεταναστών στην Ευρώπη κατά την περίοδο 1990-2010. Πηγή : <http://esa.un.org/migration/p2k0data.asp>
- Πίνακας 2.2 Εκτιμώμενος αριθμός των διεθνών μεταναστών σε Παγκόσμια κλίμακα κατά την περίοδο 1990-2010. Πηγή : <http://esa.un.org/migration/p2k0data.asp>
- Πίνακας 2.3 Εκτιμώμενος αριθμός των διεθνών μεταναστών στην Ελλάδα κατά την περίοδο 1990-2010. Πηγή : <http://esa.un.org/migration/p2k0data.asp>
- Πίνακας 3.1. Μεταναστευτικά ρεύματα, 1900-1991. Πηγή: Ινστιτούτο Μεταναστευτικής πολιτικής, (2005)
- Πίνακας 3.2. Μεταναστευτική ροή στην Ελλάδα για την περίοδο 2003 – 2009. Πηγή: EuropeanMigrationNetwork, 2009,
- Πίνακας 3.3. Άδειες διαμονής από τις Διευθύνσεις Αλλοδαπών και Μετανάστευσης και Διευθύνσεων Αστικής Κατάστασης και Κοινωνικών Υποθέσεων των Αποκεντρωμένων Διοικήσεων Μακεδονίας- Θράκης και Κρήτης ανά κατηγορία, ηλικία και φύλο Πηγή: EuropeanMigrationNetwork, 2009, σελ. 18
- Πίνακας 3.4 Μετανάστες που έλαβαν την Ελληνική ιθαγένεια το έτος 2009 Πηγή: EuropeanMigrationNetwork, 2009, σελ. 18

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Ελληνική

- 1) Ανδριανόπουλος Π., (1998), Ανακύπτοντα Κοινωνικά Προβλήματα, στο βιβλίο «Συνεδριακές Εκδηλώσεις ΕΚΕΜ. Πρόσφυγες και μετανάστες στην ελληνική αγορά εργασίας.», επιμ. Βγενόπουλος Κ. Γ., εκδ. Παπαζήση, Αθήνα, 1998, σελ. 83-91.
- 2) Ασκούνη, Ν. (2006). Η εκπαίδευση της μειονότητας στη Θράκη. Από το περοθώριο στην προοπτική της κοινωνικής ένταξης. Αθήνα: Αλεξάνδρεια.
- 3) Αλεξιάς Γ., (2001), Η κοινωνική πρόσληψη και μελέτη του φαινομένου της μετανάστευσης, στο βιβλίο, «Νομικές και Κοινωνικοπολιτικές Διαστάσεις της Μετανάστευσης στην Ελλάδα», επιμ. Αμίτσης Γ. Λαζαρίδη Γ., εκδ. Παπαζήση, Αθήνα, 2001, σελ.256.
- 4) Αμίτσης Γ., Λαζαρίδη Γ. (2001) "Οι πολιτικές ρύθμισης της μετανάστευσης στην Ελλάδα" στο Αμίτσης Γ., Λαζαρίδη Γ. (επιμ.), "Νομικές και κοινωνικοπολιτικές διαστάσεις της μετανάστευσης στην Ελλάδα", Εκδ. Παπαζήση, σελ. 37, 49
- 5) Αλί Σακίμπ (2001), "Κοινότητα του Μαγκρέμπ", στο "Μετανάστες στην Ελλάδα", Μαρβάκης Αθ., Παρσάνογλου Δ., Παύλου Μ., (επιμ.), Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα
- 6) Βλαχάδη, Μ., (2009), Μετανάστευση- Κοινωνικός αποκλεισμός και Πολιτικές Ένταξης στην Ελλάδα, Αθήνα: Αυτοέκδοση.
- 7) Βεντούρα, Λ., (1999), «Οι δρόμοι της μεγάλης φυγής των Ελλήνων», Το Βήμα, 19 Δεκεμβρίου.
- 8) Γαβρόγλου Σ. (2001), "Μετανάστευση και ακροδεξιά αντίδραση στην Ευρώπη", στο Ναξάκης Χ., Χλέτσος Μιχ., (επιμ.), "Μετανάστες και Μετανάστευση", Εκδ. Πατάκη, Αθήνα, σελ. 87-88

- 9) Γεώργας, Κ. (2008). Μετανάστευση και κοινωνική συνοχή. Εθνική Σχολή Τοπικής Αυτοδιοίκησης
- 10) Δημουλάς Κ. Παπαδοπούλου Δ. (2004), "Έρευνα για τις μορφές κοινωνικής ένταξης των οικονομικών μεταναστών στη Περιφέρεια Αττικής, 2003-2004", ΙΝΕ/ΓΣΕΕ, Αθήνα, σελ. 14-15
- 11) Δημουλάς Κ (2006), "Παράμετροι ένταξης των οικονομικών μεταναστών στην ελληνική κοινωνία : Η περίπτωση της Περιφέρειας Αττικής" στο Μπάγκαβος Χρ., Παπαδοπούλου Δεσπ. (επιμ.), "Μετανάστευση και ένταξη των μεταναστών στην ελληνική κοινωνία", Εκδ. Gutenberg, Αθήνα
- 12) Δημάκη-Λαμπίρη Ι., (1998), Για μια παιδεία εναντίον των άμεσων και έμμεσων διακρίσεων ανάλογα το φύλο, την φυλή, την θρησκεία, την εθνικότητα ή άλλα χαρακτηριστικά. Συλλογικό Έργο. Μετανάστες, ρατσισμός και ξενοφοβία. Ελληνικές εμπειρίες διακρίσεων, εκδ. Σάκουλας, Αθήνα 1998, σελ.145.
- 13) Δασκαλάκης, Δ. (2014). Ζητήματα Κοινωνιολογίας της Εκπαίδευσης. Αθήνα: Διάδραση.
- 14) Δαμανάκης, Μ.(2005). Η εκπαίδευση των Παλινοστούντων και Αλλοδαπών Μαθητών στην Ελλάδα. Διαπολιτισμική Προσέγγιση. Αθήνα: Gutenberg.
- 15) Δαμανάκης, Μ. (2007). "Ταυτότητες και εκπαίδευση στη διασπορά", Αθήνα. Gutenberg
- 16) Δρεπτάκης, Γ.Μ. (2003). Αυξάνεται συνεχώς το ποσοστό που αντιπροσωπεύουν τα παιδιά των Παλινοστούντων και Αλλοδαπών στο μαθητικό δυναμικό, Σύγχρονη Εκπαίδευση,129, 27-35.
- 17) Ζιάκας, Γ. (2005). Η ιστορία των θρησκευμάτων, το Ισλάμ. Θεσσαλονίκη.
- 18) Ζεγκίνης, Ε. (2002). Γενίτσαροι και Μπεκτασισμός. Γενεσιουργοί παράγοντες του βαλκανικού Ισλάμ. Θεσσαλονίκη:Βάνιας.

- 19) Ζωγραφάκης, Σ., &Κασίμης, Χ., (2014), Ελληνική οικονομία και μετανάστες: Χτες... σήμερα... αύριο, Ελληνική Ένωση Τραπεζών.
- 20) Κανελλόπουλος Κ., Γρέγου Μ., Πετραλιάς Α. (2006), Παράνομοι μετανάστες στην Ελλάδα: κρατικές πολιτικές, τα χαρακτηριστικά και η κοινωνική τους θέση. Εκδόσεις European Migration Network
- 21) Κανελλόπουλος, Π. (2010). Το Δίκαιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Συνθήκη της Λισσαβόνας. Ε' Έκδοση. Εκδόσεις: Σάκκουλας, Αθήνα – Θεσσαλονίκη
- 22) Κασιμάτη, Κ. (2003). Πολιτικές Μετανάστευσης και Στρατηγικές Ένταξης. Η περίπτωση των Αλβανών και Πολωνών μεταναστών. Αθήνα: Gutenberg.
- 23) Κόντης Α., (2001), Οικονομική Ενσωμάτωση Μεταναστών στη Χώρα Υποδοχής, στο βιβλίο «Νομικές και Κοινωνικοπολιτικές διαστάσεις της Μετανάστευσης στην Ελλάδα», επιμ. Αμίτσης Γ. Λαζαρίδη Γ., εκδ. Παπαζήση, Αθήνα 2001, σελ. 190.
- 24) Κόντης Α. (2005), «Η μετανάστευση στη θεωρία των διεθνών οικονομικών σχέσεων», στο βιβλίο «Διεθνής Πολιτική Οικονομία. Θεωρία, δομή και προκλήσεις της παγκόσμιας οικονομίας», επιμ. Κόντης Α., Τσαρδανίδης Χ., εκδ. Παπαζήση, Αθήνα, 2005, σελ. 350-351.
- 25) Κασιμάτη Κ. (2000), "Προβλήματα ένταξης - παιδείας" στο Κασιμάτη Κούλα (επιμ.), "Φαινόμενα κοινωνικής παθογένειας σε ομάδες κοινωνικού αποκλεισμού", Αθήνα, ΥΠ.ΕΞ. - Πάντειο Παν/μιο - ΚΕΚΜΟΚΟΠ, σελ. 41-46
- 26) Κάσικας Χ., Πολίτου Ε. (2005). Εκτός «τάξης» το «διαφορετικό»; Τσιγγάνοι, μειονοτικοί, παλιννοστούντες και αλλοδαποί στην ελληνική εκπαίδευση, πρόλογος Αλεξίου Βασίλης, Β' έκδοση. Αθήνα : Gutenberg.
- 27) Λαίου, Σ. (2001). Γλώσσα, θεσμοί και ισλαμικοί πολιτισμοί, Θεσσαλονίκη.

- 28) Λυμπεράκη Α., Πελαγίδης Θ., (2000), «Ο «φόβος του ξένου» στην αγορά εργασίας: ανοχές και προκαταλήψεις στην ανάπτυξη», Πόλις, Αθήνα, 2000.
- 29) Μπαγκαβός, Χ., & Παπαδοπούλου, Δ. (2003). Μετανάστευση και ένταξη των μεταναστών στην Ελληνική κοινωνία. Αθήνα: Gutenberg.
- 30) Μουσούρου Λ., (1991), «Μετανάστευση και Μεταναστευτική Πολιτική στην Ελλάδα και την Ευρώπη», εκδ. Gutenberg, Αθήνα 1991, σελ.102.
- 31) Μάρκου, Γ. (2010). Εισαγωγή στη Διαπολιτισμική Εκπαίδευση. Αθήνα.
- 32) Μαυρομάτης, Γ. (2005). Τα παιδιά της Καλκάντζας. Εκπαίδευση, Φτώχεια και Κοινωνικός Αποκλεισμός σε μια κοινότητα μουσουλμάνων της Θράκης. Αθήνα: Μεταίχμιο.
- 33) Μαρούδα, Μ. (2011). Διερεύνηση του μαθησιακού περιβάλλοντος και του εκπαιδευτικού έργου στα μειονοτικά σχολεία της Θράκης. Οι απόψεις των εκπαιδευτικών που διδάσκουν σε αυτά. Αθήνα.
- 34) Ν. 3536/2007 - ΦΕΚ 42/Α'/23.2.2007. Ειδικές ρυθμίσεις θεμάτων μεταναστευτικής πολιτικής και λοιπών ζητημάτων αρμοδιότητας Υπουργείου Εσωτερικών, Δημόσιας Διοίκησης και Αποκέντρωσης.
- 35) Ναξάκης, Χ., & Χλέτσος, Μ. (2001). Μετανάστες και Μετανάστευση. Αθήνα: Πατάκη.
- 36) Νικολάου, Σ.-Μ., & Στεργίου, Λ. (2006). Προβληματισμοί μεταναστευτικής πολιτικής στην Ελλάδα και την Ευρώπη. Εκπαίδευση & Επιστήμη 3 , p. 276.
- 37) Νικολάου, Γ. (2011). Διαπολιτισμικότητα – Διαπολιτισμική εκπαίδευση. Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων.
- 38) Νικολάου, Γ. (2000). Ένταξη και Εκπαίδευση των Αλλοδαπών Μαθητών στο Δημοτικό Σχολείο. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα

- 39) Ντόκος Θ. (1998), Δημογραφική αύξηση και μεταναστευτικά κύματα στην περιοχή της Μεσογείου, Βήμα Διεθνών Σχέσεων, Τεύχος 7, Χειμώνας 1998, σελ.25.
- 40) Ντόκος Θ (2003), "Οι συνέπειες της μετανάστευσης για την περιφερειακή σταθερότητα και την ελληνική εθνική ασφάλεια", στο "Μετανάστες και Μετανάστευση" Ναζάκης Χαρ., Χλέτσος Μιχ. (επιμ.), εκδ. Πατάκη 2003, σελ. 49-51
- 41) Όντε Πάτρικ (2001), "Νιγηριανή Κοινότητα Ελλάδας ", στο "Μετανάστες στην Ελλάδα", Μαρβάκης Αθ., Παρσάνογλου Δ., Παύλου Μ., (επιμ.), Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα
- 42) Οικονομική και κοινωνική επιτροπή της Ελλάδος.(2014). Γνώμη πρωτοβουλίας. Το κοινωνικό δίκτυο ασφάλεια για την διατήρηση της κοινωνικής συνοχής. Προτάσεις και μέτρα πολιτικής. Αθήνα: Οικονομική και κοινωνική επιτροπή της Ελλάδος.
- 43) Παπαδάκη, Γ., Ο. & Παπαδάκη, Ε., (2010), Η πολιτική διαχείρισης των μεταναστευτικών ροών προς την Ευρωπαϊκή Ένωση και την Ελλάδα, Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας.
- 44) Παπαρίζος, Ρ. Σ. (2004). «Γλωσσική πολιτική και γλωσσική παιδεία» Αθήνα. Εκδόσεις Gutenberg
- 45) Παπαδοπούλου Δ. (2006), "Μορφές κοινωνικής ένταξης και κοινωνικής ενσωμάτωσης" στο Μπάγκαβος Χ., Παπαδοπούλου Δ. "Μετανάστευση και ένταξη των μεταναστών στην ελληνική κοινωνία", εκδ. Gutenberg, Αθήνα, σελ. 299
- 46) Πουλοπούλου- Έμκε Η., (2007), Η μεταναστευτική πρόκληση, Εκδόσεις Παπαζήση
- 47) Παπακωνσταντίνου, Α. (2009). Δημόσια Διοίκηση και Δημοκρατία: Όψεις μίας πολυεπίπεδης σχέσης.
- 48) Παπαχρήστος, Κ. (2009). «Ο Εκπαιδευτικός στη Διαπολιτισμική Συμβουλευτική διαδικασία», στο: Τριλιανός Α., Καράμνης Ιγ. (επιμ.),

Πρακτικά του 6ου Πανελληνίου Συνεδρίου της Π.Ε.Ε.. Αθήνα, 5,6 & 7 Δεκεμβρίου 2008. Αθήνα, Ατραπός

- 49) Σαμπατάκου Ε.Α. (2008) : «Διεθνείς και Ευρωπαϊκές Συνιστώσες της Ελληνικής μεταναστευτικής πολιτικής» Αθήνα : Ινστιτούτο Μεταναστευτικής Πολιτικής, ΙΜΕΠΟ
- 50) Σιμόπουλος Χ. (2005), "Η σχέση των μεταναστών με τη διοίκηση : προβλήματα και προτάσεις βελτίωσης της διαδικασίας" στο Καψάλης Α., Λινάρδος-Ρυλμόν Π. (επιμ.) "Μεταναστευτική πολιτική και δικαιώματα των μεταναστών", ΙΝΕ/ΓΣΕΕ, σελ. 71
- 51) Σκούρτου, Ε. (2002). Δίγλωσσοι Μαθητές στο ελληνικό Σχολείο. Στο: Επιστήμες Αγωγής, Θεμ. τεύχ. 2002.
- 52) Σκούρτου, Ε. (2002). Η Διγλωσσία στη Σχολική Τάξη: Παρεμβάσεις Εκπαιδευτικών. Πρακτικά συνεδρίου Διγλωσσία και Εκπαίδευση. Αλεξανδρούπολη: Δημοκρίτειο Πανεπιστήμιο Θράκης.
- 53) Τζωρτζοπούλου Μ., (2002), Μετανάστες προς την Ελλάδα- Η περίπτωση της περιοχής πρωτεύουσας (οικονομική και κοινωνική θέση των μεταναστών), Διδακτορική διατριβή, Πάντειο πανεπιστήμιο Κοινωνικών και πολιτικών επιστήμων, Τμήμα Οικονομικής και Περιφερειακής Ανάπτυξης
- 54) Τριανταφυλλίδου, Λ. (2005). Ελληνική Μεταναστευτική Πολιτική: Προβλήματα και Κατευθύνσεις. Αθήνα: ΕΛΛΗΝΙΚΟ ΙΔΡΥΜΑ ΕΥΡΩΠΑΙΚΗΣ ΚΑΙ ΕΞΩΤΕΡΙΚΗΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ.
- 55) Τσαρδανίδης Χ., (2001), Μετανάστευση και Εξωτερική Πολιτική της Ελλάδας», στο βιβλίο «Νομικές και Κοινωνικοπολιτικές Διαστάσεις της Μετανάστευσης στην Ελλάδα», επιμ. Αμίτσης Γ. Λαζαρίδη Γ., εκδ. Παπαζήση, Αθήνα 2001, σελ. 231.
- 56) Τσιτσελίκης Κ, (2004), "Η θρησκευτική ελευθερία των μεταναστών : Η περίπτωση των μουσουλμάνων", στο Παύλου Μιλτ., Χριστόπουλος Δημ. (2004), "Η Ελλάδα της Μετανάστευσης", Αθήνα, εκδ. Κριτική, σελ. 276

- 57) Τσιτσελίκης, Κ. (2007). Η μειονοτική Εκπαίδευση της Θράκης, Νομικό καθεστώς, προβλήματα και προοπτικές. ΥΠΕΠΘ Πανεπιστήμιο Αθηνών. Μέτρο 1.1. ΕΠΕΑΕΚ II, Εκπαίδευση Μουσουλμανόπαιδων.
- 58) Τσιτσελίκης, Κ. (2006). Θεσμικό πλαίσιο για την μετανάστευση και την παλιννόστηση: Δίκαιο, Εκπαίδευση, Λατρευτικές Πρακτικές. Στο: Αρχιτεκτονικοί και Πολεοδομικοί μετασχηματισμοί στη Θεσσαλονίκη λόγω του φαινομένου της μετανάστευσης. Τεχνικό Επιμελητήριο Ελλάδας, Μόνιμη Επιτροπή Αρχιτεκτονικών Θεμάτων.
- 59) Τζήκας, Γ.(2005). Ξενοφοβία, ρατσισμός και σχολείο –Ένα διαφορετικό παιδί στην τάξη μας. Τα εκπαιδευτικά, 75-76, 124-141.
- 60) Υπουργείο Εσωτερικών, Αποκέντρωσης και Ηλεκτρονικής Διακυβέρνησης (2010). Παραδοτέα και προτάσεις του προγράμματος σπουδών της Ε.Σ.Δ.Δ. και Ε.Σ.Τ.Α.
- 61) Φημμένος Ι. (2001), "Νέα εργασία και ανεπίσημοι μετανάστες στη μητροπολιτική Αθήνα", στο "Μετανάστες στην Ελλάδα", Μαρβάκης Αθ., Παρσάνογλου Δ., Παύλου Μ., (επιμ.), Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα
- 62) Φημμένος Ιορδ. (2003), "Μεταναστευτικός έλεγχος και άτυπες διακριτικές πολιτικές" στο Κασιμάτη Κ. (επιμ.), "Πολιτικές μετανάστευσης και στρατηγικές ένταξης", Εκδ. Gutenberg, Αθήνα, σελ. 195-220
- 63) Φακιολάς Ρ. (2001), "Η ενσωμάτωση των Ελληνοποντίων στην ελληνική κοινωνία" στο Αμίσης Γ., Λαζαρίδη Γ. (επιμ.), "Νομικές και κοινωνικοπολιτικές διαστάσεις της μετανάστευσης στην Ελλάδα"; Εκδ. Παπαζήση, Αθήνα, σελ. 144
- 64) Χλέτσος Μ., (2003), "Η πολιτική οικονομία της Μετανάστευσης", στο βιβλίο "Μετανάστες και Μετανάστευση. Οικονομικές, Πολιτικές και Κοινωνικές Πτυχές" επιμ. Ναξάκης Χ., Χλέτσος Μ., εκδ. Πατάκη, Αθήνα, 2003, σελ. 27-28.
- 65) Χλέτσος Μ., Ναξάκης Χ., (2003), Μετανάστες και μετανάστευση - Οικονομικές, Πολιτικές και Κοινωνικές Πτυχές, Εκδόσεις Πατάκη

- 66) Χλέτσος, Μ., Κόλλιας, Χ., Συρακούλης, Κ., Παλαιολόγου, Σ., Θαλασσοχώρη, Χ., Μπουρδούβαλη, Β. & Πούλιου, Α., (2005), Οικονομικές διαστάσεις της μετανάστευσης: Επιπτώσεις στον αγροτικό τομέα, Ινστιτούτο Μεταναστευτικής Πολιτικής.

Ξενόγλωσση

- 67) Baldwin-Edwards, M. (2008). Immigrants in Greece: Characteristics and issues of regional distribution. MMO Working Paper N.10. Athens: Mediterranean Migration Observatory. University Research Institute of Urban Environment and Human Resources Panteion University.
- 68) Baldwin-Edwards M. (2005), "Η ένταξη των μεταναστών στην Αθήνα: Δείκτες ανάπτυξης και στατιστικές μέθοδοι μέτρησης", Πάντειο Παν/μιο, Αθήνα
- 69) Baum, R., Frese, M., & Baron, R. (2012). The Psychology of Entrepreneurship. Psychology Press.
- 70) Borjas, G. (2005). Native Internal Migration and the Labor Market Impact of Immigration. Journal of Human Resources, University of Wisconsin Press, 41(2).
- 71) Borjas, G. J. (2006). Native Internal Migration and the Labor Market Impact of Immigration. The Journal of Human Resources, XLI(2), 221-258.
- 72) Buzan B., (1991), "New patterns of global security in the twenty-first century", International Affairs, Vol. 67, 1991, σελ. 447.
- 73) Carrera S. (2006), "A comparison of integration programmes in the EU: Trends and Weaknesses", www.ceps.be, Centre for European Policy Studies, Brussels
- 74) Cummins, J. (1999). "Ταυτότητες υπό Διαπραγμάτευση – Εκπαίδευση με σκοπό την Ενδυνάμωση σε μια Κοινωνία της

Ετερότητας, (επιμ. Σκούρτου, Ε., μετφρ. Αργύρη, Σ.). Αθήνα. Gutenberg, σσ. 93-109

- 75) European Commission (2006), Impact of Immigration on Europe's Societies, European Migration Network, March 2006, κεφ. 2.6, σελ. 12-14
- 76) Entzinger H., Biezeveld R, (2003), "Benchmarking in Immigration Integration", European Research Centre on Migration and Ethnic Relations, Erasmus Univ. of Rotterdam
- 77) Fix M. and Passel S. J., (1994), Immigration & Immigrants: Setting the Record Straight", Urban Institute, Washington DC, May 1, 1994, σελ 57-58.
- 78) Gordon Latham R., (1851), Man and his Migrations (1851)
- 79) Green, N.L. (2004), Οι δρόμοι της μετανάστευσης : Σύγχρονες θεωρητικές προσεγγίσεις (Μετ. Δ. Παρσάνογλου) Αθήνα : Σαββάλας
- 80) Hjerm M., (2004), Defending Liberal Nationalism. At what cost?", Journal of Ethnic and Migration Studies, Vol. 30, No. 1, 2004, σελ.41-57.
- 81) Herman, R., & Smith, R. (2009). Immigrant, Inc.: Why Immigrant Entrepreneurs Are Driving the New Economy (and how they will save the American worker) (1st ed.). Wiley.
- 82) IOM, (2004), Glossary on Migration (2004) διαθέσιμο στην σελίδα, http://publications.iom.int/bookstore/free/IML_1_EN.pdf
- 83) International Organization for Migration (IOM), (1999) Migration and Development. International Migration, Quarterly review, Vol. 37 No. 1, Special Issue. Blackwell Publishing Ltd, Oxford/ Malden, MA.
- 84) International Organization for Migration (IOM), (2010A) Migration, Employment and Labour Market Integration Policies in the European Union - Part 1: Migration and the Labour Markets in the European Union (2000-2009). IOM, Brussels. Migration profile of Brazil 2009. IOM, Geneva.

- 85) International Organization for Migration (IOM), (2012) Crushed Hopes: Underemployment and deskilling among skilled migrant women. IOM, Geneva. Available from http://publications.iom.int/bookstore/index.php?main_page=product_info&cPath=41_7&products_id=892
- 86) International Organization for Migration (IOM) and Migration Policy Institute (MPI) (2012) Developing a Road Map for Engaging Diasporas in Development: A Handbook for Policymakers and Practitioners in Home and Host Countries. IOM, Geneva/MPI, Washington, DC. Available from http://publications.iom.int/bookstore/index.php?main_page=product_info&products_id=787
- 87) International Organization for Migration (IOM) and United Nations Department for Economic and Social Affairs (UN DESA) (2012) Migration and Human Mobility: Thematic Think Piece. United Nations System Task Team on the Post-2015 UN Development Agenda. Available from www.un.org/en/development/desa/policy/untaskteam_undf/them_tp.shtml.
- 88) Kuznetsov Y, Sabel C, (2008), Global Mobility of Talent from a Perspective of New Industrial Policy. Open Migration Chains and Diaspora Networks., στο βιβλίο "The International Mobility of Talent. Types, Causes and Development Impact", επιμ. Solimano Andres, εκδ. Οχβηχι University Press, 2008, σελ.85.
- 89) Lucas R., (2005), "International Migration and Economic Development: Lessons from Low-Income Countries", Almkvist & Wiksell International, Stockholm, 2005, σελ. 17.
- 90) Light, I., & Bhachu, P. (2004). Immigration and Entrepreneurship: Culture, Capital, and Ethnic Networks. Transaction Publishers .
- 91) Mayo-Smith R., (1890), Emigration and Immigration. A Study in Social Science (1890)

- 92) National Analytical Study on Housing (2003), (RAXEN Focal Point for Greece), Oct. 2003, Antigone -Information & Documentation Centre, σελ. 10
- 93) OECD. (2010). OECD Studies on SMEs and Entrepreneurship SMEs, Entrepreneurship and Innovation. OECD Publishing.
- 94) OECD. (2013). Entrepreneurship at a glance: 2013.
- 95) Oliveira, R., & Rath, J. (2008). Introduction to the Special Issue'. Migrações Journal, Special Issue on 'Immigrant Entrepreneurship, 11-28.
- 96) Penninx, R (2001). 'Immigrants and the dynamics of social exclusion - Lessons for anti-discrimination policies'. In: Flip Lindo and Mies van Niekerk, Dedication and Detachment. Essays in Honour of Hans Vermeulen. Amsterdam: Het Spinhuis 2001, 193-211
- 97) Penninx R., (2003), Policy Brief prepared for and presented at the Greek Presidency Conference on "Managing Migration for the Benefit of Europe", May 15 & 16, 2003, Athens
- 98) Rystad, G., (1992), Immigration History and the Future of International Migration, International Migration Review, 26(4).
- 99) Schnapper D., (1992), L'Europe des immigrés, es sai sur les politiques d'immigration, Paris, éditions François Bourin.
- 100) Saxenian, A. (2002, April-May). Transnational Communities and Evolution of Global Production Networks: The Case of Taiwan, China and India. Special Issue on Global Production Networks.
- 101) Turton, D., González, J. (2000). Ethnic diversity in Europe: Challenges to the Nation State. Bilbao: UniversidaddeDeusto
- 102) United Nations, (2004), World Economic and Social Survey 2004. International Migration, Department of Economic and Social Affairs, New York, 2004, κεφάλαιο IV, σελ. 97-101.
- 103) United Nations (2012), Realizing the Future We Want for All. Report to the Secretary-General. UN System Task Team on the Post-

2015 UN Development Agenda. United Nations, New York. Available from www.un.org/millenniumgoals/pdf/Post_2015_UNTTreport.pdf.

- 104) United Nations Conference on Trade and Development (UNCTAD) (2012), The Least Developed Countries Report 2012: Harnessing Remittances and Diaspora Knowledge to Build Productive Capacities. UNCTAD, Geneva.
- 105) United Nations General Assembly (UNGA), (2012), International migration and development, Report of the Secretary-General, Sixty-seventh session, 31 July 2012, A/67/XXXX, United Nations General Assembly, New York.
- 106) United Nations High Commissioner for Refugees (UNHCR)(2013), UNHCR Statistical Online Population Database. Available from www.unhcr.org/stistics/populationdatabase (data extracted in January 2013). Global Trends 2013. UNHCR, Geneva.
- 107) Vermeulen, H., (2002), "Models and modes of immigrant integration ... and where does Southern Europe fit?", in: Ch. Inglessi, A. Lyberaki, H. Vermeulen, G.J. van Wijngaarden (eds.), Immigration and Integration in Northern versus Southern Europe. Proceedings of the Greek-Dutch conference held at the Netherlands Institute at Athens, 27-28 November 2002, Athens: Netherlands Institute at Athens
- 108) Vlaeminck S. (2001, 2004). «Πολυγλωσσία και Εκπαιδευτικές Πολιτικές για τις Ξένες Γλώσσες στην Ελλάδα». Πρακτικά Συνεδρίου Πολιτικές Γλωσσικού Πλουραλισμού και Ξενόγλωσση Εκπαίδευση στην Ευρώπη". Αθήνα
- 109) Waldinger R., (1996), Still the Promised City? New Immigrants and African Americans in Postindustrial New York, εκδ. Harvard University Press, Cambridge, 1996